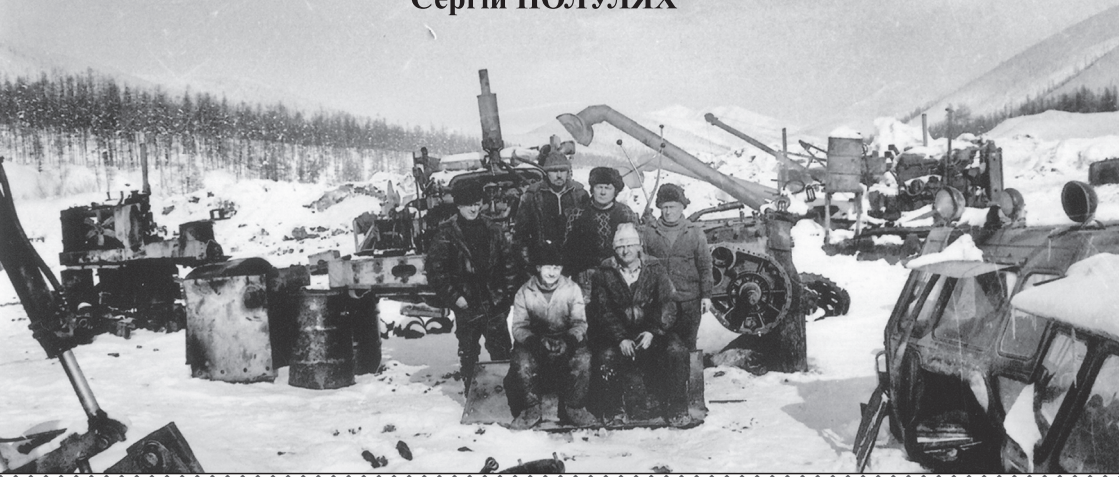
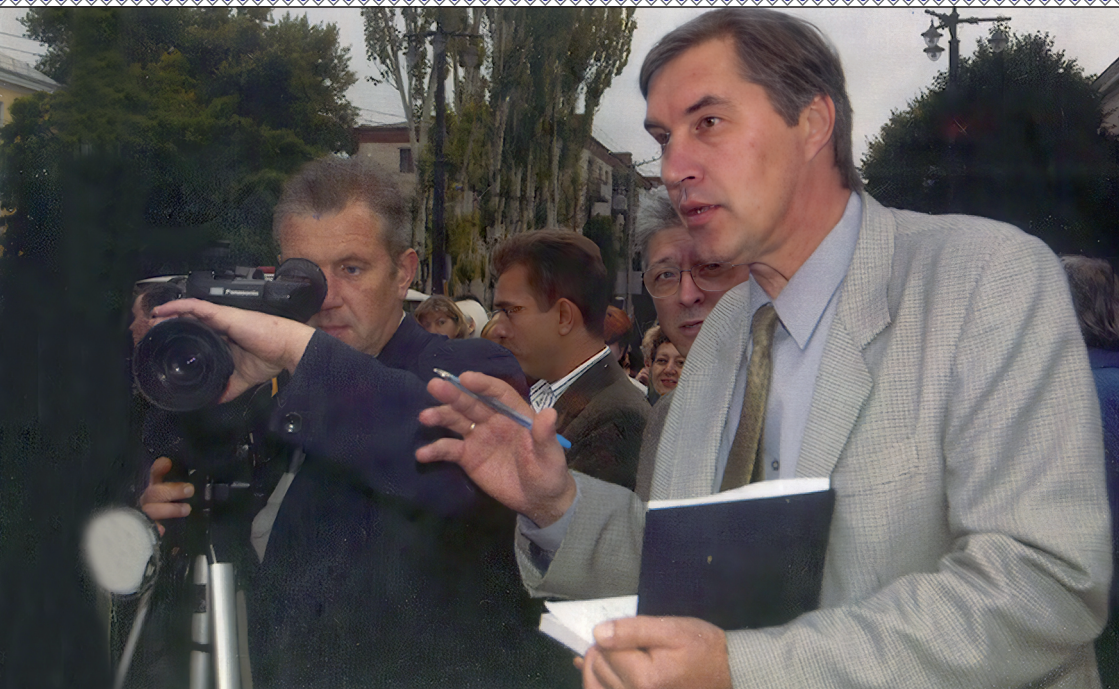

Сергій ПОЛУЛЯХ

*УКРАЇНСЬКА
КОЛІМНА*
(ЗАПИСКИ СТАРАТЕЛЯ)

Сергій ПОЛУЛЯХ

УКРАЇНСЬКА КОЛИМА

(ЗАПИСКИ СТАРАТЕЛЯ)

Кіровоград – 2012

ББК 84(4УКР)6-4
УДК 821.161.2

П-53

ПОЛУЛЯХ С.

Українська Колима, – Кіровоград: Центрально-Українське Видавництво. – 2012. – 106 с.

ISBN 978-966-1588-95-9

У цій збірці – розповіді про дещо незвичних для нас людей – золотодобувачів.

Люди вони звичайні – бульдозеристи, трактористи, зварники, водії, та й поїхали вони на Колиму з прозаїчною метою – на заробітки. Але автору, який сам був старателем, вдалося так гарно, співчутливо розповісти про них, що мимоволі переймаєшся до них симпатією і таки бачиш їх унікальними, а то і справжніми звитязцями.

Автор щиро дякує за допомогу у виданні книги:

- депутату Кіровоградської обласної ради Петру Костючку;

- ДП «СхідГЗК»;

- Народному депутату України Дмитру Ветвицькому.

ISBN 978-966-1588-95-9

© С. Полулях, 2012
© Центр-Укр. Вид-во, 2012

ВІД РЕДАКТОРА

Так історично склалося, що назва річки Колима асоціюється в свідомості українців з місцями покарань, через які пройшли в різні часи багато-багато – певно мільйони – наших краян. Але в цій книжці не про них, а про тих, хто з власної волі їхав у ті суворі місця, як вони самі визнають – на заробітки: розповіді про унікальних золотодобувачів та про особливі умови й ситуації(часом просто нелюдські), в яких вони працювали. Це має викликати інтерес читача, адже раніше ніхто з наших творчих земляків на цю тему не писав. Автор збірки добре знаний як вправний і популярний журналіст, а виявляється, що у нього за плечима ще й чималенький стаж старателя і пише він про те, що й сам 20 років тому пережив на Колимі.

Старателями називають тих, хто займається кустарним добуванням золота. Саме в таких артілях працював кілька сезонів С. Полулях і був свідком того, що в цих артілях методи організації роботи і видобутку були таки кустарними! Ще такими, як це описав понад століття тому Джек Лондон.

І, як видно з оповідок С. Полуляха, справа не лише в кустарних «допотопних» технологіях, а й у тих жахливих умовах(погодно-кліматичних, соціально-побутових), в яких доводилося нашим землякам добувати золото на сумнолегендарній Колимі: дванадцять годин щоденної тяжкої роботи, без вихідних, то в сорокаградусний мороз, то в снігопад, то у воді, а ще без жодної медичної допомоги і у повному відриві від усього світу. І так упродовж 8 – 9 місяців.

Розповідає автор про, здавалося б, звичайнісіньких людей – бульдозеристів, зварників, токарів, шоферів, а як вчитаєшся та проаналізуєш, то постають вони справжніми звитяжцями, хоча ніхто їх такими не вважав. Та й самі вони теж так про себе не думали. Зате достеменно знали, чому це золото таке дороге.

ПЕРЕДМОВА

Сьогодні ми живемо в зовсім іншому вимірі – економічному, соціальному, інформаційному – і маємо багато з того, про що не могли навіть мріяти колись. Але хизуючись справжніми чи уявними досягненнями, забуваємо про головне – про людину праці, про її добробут, і якщо хочете – про моральний борг суспільства перед простими робітниками.

Зараз модно досліджувати різноманітні коди, наприклад Код Да Вінчі, а нам би віднайти Код нашої країни, нашої ментальності. А він простий – наша ментальність заснована на добросовісній праці, яка була запорукою совісті і добробуту українського села, української нації.

Взагалі, ми переживаємо нині дивні часи. Про робітників ще пишуть вряди-годи в районній чи корпоративній пресі, але на рівні лідерів ринку мас-медіа про робітників просто не згадують. Безкінечні телесеріали та шоу-програми змушують нас перейматися долею зірок, ментів, наркоманів, повій, бізнесменів, банкірів, модельних чи рекламних агентств і складається враження, що виготовленням національного продукту займаються винятково вони, тоді як насправді це не так. Економіку рухають, а промисловість розвивають, звичайно гроші, ідеї, але їх освоєння чи реалізація лежить у площині професійного виконання обов'язків простими робітниками. Дефіцит виконавців низового рівня, тобто робітників з великої літери, зведе нанівець реалізацію будь-яких проектів.

Зрозуміло, що такий стан справ дуже тривожить автора, можна сказати – це йому болить, він вважає неправильним і несправедливим, що людина праці ніби відходить на другий план, перестає бути героєм дня. Тож своїми оповіданнями він прагне хоч якось виправити ситуацію і нагадати про звичайних людей, робітників, які стають непересічними в особливих умовах.

Золотий інструмент

Вперше я поїхав на Колиму у 1985 році, коли отримав виклик з старательської артілі «Дружба», влаштований чоловіком моєї сестри Валентином Гордовим, який вже кілька років працював там начальником дільниці. Мене взяли зварювальником і я був абсолютно переконаним, що в старательській артілі, яка добуває золото, інструменти повинні бути ледь не золотими, тобто найкращими, а ще їх там вдосталь, тому нічого з собою не взяв. Як же я помилявся!

В артілі зварювальник, як і токар, повинні бути універсалами, бо від їхнього уміння залежить якість ремонту бульдозерів та іншого залізяччя, а окрім металу, тут нічого і не було.

Токарем у нас був Анатолієвич, майже пенсіонер, з більмом на оці, але це не заважало йому творити на токарному станку справжні дива. Практично ми з ним були конструкторами й інженерами, бо не було деталей чи вузлу, окрім двигунів, які б не могли відремонтувати в глухій тайзі, але при потребі доводилось ремонтувати і двигуни. Та і бульдозеристи, як правило, швидко ставали майстрами високої кваліфікації, якщо затримувалися в артілі на кілька років. Один такий бульдозерист, навіть в тайзі, міг робити такі ремонти, за які на материку беруться лише цілі бригади і роблять ремонт по кілька днів. Якщо бульдозер не міг «дотягнути» до бази, ми ремонтували їх там, де вони зупинялися. Так ми ремонтували бортові, міняли гусеничні полотна, каретки, ремонтували коробки передач і муфти, причому обходилися лише ломами, кувалдами, саморобними примітивними підйомними механізмами і таке інше, але це було потім, коли ми трохи освоювали колимську науку.

Одним з моїх перших сильних колимських вражень стала зустріч на зимовій глухій дорозі в тайзі з двома бульдозеристами, які працювали біля розібраного ледь не наполовину бульдозера. Вони розчищали від снігу дорогу і серйозно обламалися. Я здивувався, коли голова артілі трохи побалакавши з ними, знову сів у автомобіль і ми спокійно поїхали далі, а вони залишилися працювати на пекучому морозі, серед тайги і снігових заметів. До найближчої оселі було кілька десятків кілометрів. Пізніше і я звик до такого екстриму і вже не дивувався і не боявся, коли доводилося десь в тайзі ремонтувати техніку.

Токар Анатолієвич їздив на Колиму вже кілька років і завжди привозив з собою кілограми інструменту, різних пристроїв до верстату, різців і напайок до них, бо в тайзі нічого цього просто не було. Свій інструмент завжди возили з собою і досвідчені бульдозеристи. Мені теж пізніше доводилося везти з відпустки зварювальний інструмент, якісь дефіцитні електроди, кисневі різачки і запасні частини до них, захисне і просте скло до маски, зате потім все це ставало у великій пригоді, бо без інструменту, та ще і в тайзі – ти, як без рук. Причому, ніхто не брав до уваги те, що інструментів у тебе немає, та їх ніхто і не думав видавати. Ми й самі виготовляли практично будь – які ключі, розігріваючи метал до ковальського кольору, а потім кувалдою проганяли через нього гайку потрібного розміру, після чого ключ загартовували. Якщо потрібно, ми ставали ковалями, нагріваючи металеві деталі у примітивному горні – звичайній металевій діжці з – під мастила, в якій пробивали отвори для кращої тяги.

Ми щороку привозили новий інструмент, бо часто не поверталися на наші дільниці, тому заховані з осені мішки і згортки з інструментами так і лежать десь на схилах сопок біля балків, хоча зараз, через багато років, мабуть і балків не залишилося. Можливо, наші схованки колись знайдуть старателі майбутнього і довго будуть дивуватися і не вірити, що за допомогою оцього мотлоху колись добували золото.

Анатолієвич кожний новий сезон розпочинав з наладки свого токарного верстату, такого старого, що я спочатку не повірив – ще довоєнного випуску, ДИП 500 чи 300, в якому направляючі ползки зносилися так, що супорт з різцем постійно міняв висо-

ту, так що точно щось розсвердлити чи нарізати довгу різьбу було практично неможливо, але за допомогою підкладок верстат таки виконував свої функції. Не меншим дивом був і свердлувальний верстат, 1927 року народження, з литим суцільним корпусом і ремінною передачею. Невідомо, як нам вдавалося, але ми просвердлювали все те, що треба було просвердлити. Наш токарь якимось його налагоджував і верстат працював. За допомогою нашого «обладнання» ми виготовляли інші механізми і пристосування, такі як заточувальні верстати, зйомники і таке інше. Була у нас і примітивна пилорама, зроблена власними руками, але етикетка на двигуні свідчила, що він був намотаний ще у двадцятих роках 20 сторіччя. Взагалі, з цих експонатів вийшов би чудовий музей історії розвитку і занепаду золотодобувної промисловості Радянського Союзу, але і це ще не все. Якимось мені довелося ремонтувати ручну помпу, яку можна побачити на малюнках про пожежників кінця дев'ятнадцятого сторіччя, з металевими вакуумними кулями і коромислом, яке качали двоє чоловіків. Скільки цьому агрегату років, навіть страшно подумати, метал на кулях став тоненьким, як цигарковий папір, але його все рівно вдалося заварити і після цього помпа справно качала воду для нашої лазні.

Не кращою була і рухома техніка. Один наш бульдозер було зроблено ще у 1964 році, окрім того, в нас на дільниці працював автомобіль ЗІЛ, випущений ще в 50 – х роках, який ми чомусь називали студебекером, але це не заважало йому регулярно мотатися по дикій тайзі та перевалам, хоча водіям з ним діставалося.

Підозрюю, що все це дісталось нам у спадок від ГУЛАГу. Можливо, з поваги до цієї пам'яті ми і ремонтували механізми, але насправді – вся справа в скупердяйстві керівництва, яке економило на нашому здоров'ї і руках.

Нас взагалі добряче виручало минуле Колими. Ми не раз проводили справжні експедиції на старі розробки, щоб привезти якийсь допотопний підйомник чи електрощитову, назбирати металу, дротів, якихось прутів тощо. Блукати по старим виробіткам дуже цікаво. Ти неначе спостерігаєш чуже життя, хоча люди пішли звідси за кілька десятків років до тебе. Одного разу я знайшов звичайний металевий лом на якому стояло клеймо «Зроблено в США», не інакше, як його купили по ленд – лізу, правда, невдовзі

мій «імпорتنний» лом знову загубили бульдозеристи. Ефект наближеності до історії на Колімі вражаючий, бо в морозному і сухому кліматі речі зберігаються дуже довго. Якось, коли почали розробляти старі відвали, нам трапилася банка тушонки 50 – х років, самі ми не ризикнули, але собаки з’їли тушонку з великим задоволенням. На старому відвалі мені трапилася стара газета, їй було років п’ятнадцять, вона лежала складеною у кілька разів практично на відкритому повітрі, але її можна було легко читати. Ми знаходили землянки, в яких колись жили старателі за багато років до нас, і які спали на таких же нарах, як і ми. Знаходили їхні гайкові ключі, кувалди, молотки і лопати, як отой, американський. За півсторіччя нічого не змінилося. І ми сприймали це як належне, хоча і дивувалися – чому на Колімі, яка забезпечувала велетенську країну золотом, таке примітивно – убоге виробництво?

Якраз в кінці 80 – х років радянські люди вперше отримали доступ до закордону. Ті, хто потрапив в Анкорідж, місто на американському боці Берінгової протоки, з однаковими з Магаданом кліматичними умовами, поверталися додому в шоковому стані. Вони розповідали, а ми не вірили, що у вічній мерзлоті можна будувати гарні будинки, що в тундрі можна працювати на першокласному обладнанні, що роботу в тайзі можна автоматизувати до заводського рівня, тоді як ми забезпечували видобуток золота особисто своїм, справді золотим інструментом, тобто – руками.

А наші жінки – не такі...

У старателів, мабуть як і у всіх чоловіків, далеко закинутих долею від дружин і коханих, а то і просто подалі від жіночого товариства, тема жінок є чи не найважливішою. Важко сказати, про що ми більше розмовляли в артілі – про «трудак» чи про жінок, але те, що говорили про жінок мало не щодня – це правда. Більше того, саме думками про жінок і дружин здебільшого заповнена голова старателя протягом всього сезону. Ми з таким нетерпінням чекаємо на пошту, а потім по кілька разів на день перечитуємо листи з дому, що декому таке не подобається і вони починають вголос розмірковувати, що «всі вони однакові», а тому не варті з

боку справжніх чоловіків такої уваги. Того вечора таку сакраментальну фразу кинув бульдозерист Юрко, дивлячись, як більшість сусідів по балку заглибилася в читання листів. Йому стало нудно і він почав зачіпати всіх по черзі.

Жіноча зрада була чи не найголовнішим нашим страхом, добре, якщо до цього ставилися з гумором, а бувало і навпаки – людина, яка чомусь довго не отримувала листа, наслуховавшись дурних розмов і жаклих історій, пускала в своє серце гадюку ревнощів, чорніла і худнула на очах, одним словом, пропадала. Правда і те, що завжди знаходиться багато бажаючих «погріти» руки на чужому горі і нещасті, а то і просто по дурному посміятися. Для новачків такі розмови були справжнім випробуванням і бували випадки, коли дорослий чоловік не витримував надуманих ревнощів і кидав роботу. Поживши кілька років в артілі, до такої теми ми ставилися спокійніше і навіть з гумором. Серед бульдозеристів ходив записаний в зошит перелік бульдозерних поломок, які начебто напряду пов'язані не лише зі зрадою дружини, але і способом зради. Полетіла, наприклад, права бортова, то зошит пояснював; це тому, що вдома дружина злигалася з вашим сусідом справа, причому чим гіршою була аварія бульдозера, тим гіршою була і подружня зрада. Тоді колеги жартували, дивлячись, як чоловік був змушений по кілька днів поспіль ремонтувати свій бульдозер: «Ну, Миколо, не інакше твоя жінка пішла в загул з цілою футбольною командою, бо просто так машина ламатися не буде».

Юрко був чи не найбільшим прихильником теорії залежності аварійності бульдозерів від подружніх зрад. Він мав той самий зошит, тому частенько вечорами діставав його і на повному серйозі розповідав усім нам, що сьогодні коїли наші жінки десь на матеріку: «Так, у тебе сьогодні полетіла коробка передач. Дивимось, чого б це вона зламалася? А це того, що вчора твоя жінка загуляла на роботі з начальником». Потім звертався до іншого: «А знаєш, від чого у тебе вчора стуконув двигун? Дивимось, ось вона, причина. Жінка задовольнила кума неприродним способом, а в тебе, відповідно, поламався моторчик. Тепер повозишся».

В основному таке гадання сприймали спокійно, але декому ставало не по собі та Юрко на це не зважав і завжди вишукував привід, щоб дістати свій знаменитий список. Цього разу у всіх

були свої важливіші справи – ми читали листи і газети, зрідка обмінюючись думками. Хтось перервав тишу: «От везе, так везе. Моя пише, що на курорт їде», – на що Юрко відреагував миттєво: «Вітаю, тепер тобі не треба шукати оленячі роги на Колімі. Тобі їх передадуть з моря», – слово за словом, справа дійшла до серйозного скандалу, аж поки роздратований Юрко прокричав свою історію: «Ти думаєш, що ти один такий грамотний? Я своїй теж вірив, як собі, купував все, що вона бажала, того і приїхав сюди, щоб заробити грошей на путівки на курорт і шуби. А минулого року поїхав у відпустку трохи раніше, та і впіймав її на гарячому. Пішов з квартири, прожив у відпустці три місяці в своєму гаражі та і знову сюди, а ти кажеш: «Моя не така. Не кажи гоп, поки не перескочив. Спершу подивися куди і з ким вскочив», – Юрко схопив цигарки і вибіг у літній вечір. Він ніяк не міг змиритися, що обдурено не когось, а саме його, симпатичного мужчину в розквіті сил, авторитетного старателя та і кому з нас таке сподобається?

З тим же гвинтокрилом, що привіз пошту, на ділянку прилетіла і дружина нашого начальника, яку він на літо влаштував прибиральницею. Це була вже не молода білявка, але колись Інна Олександрівна була красунею, бо і зараз намагалася виглядати привабливо. Ввечері вона зайшла і до нас в балок, де ніяк не вщухала любовна тема. Віктор Іванович, смішний округлий чоловік, розказував нам чергову свою історію з життя: «Були у нас два куми, обоє жонаті, у них були діти, сім'ї, все – як годиться, а що вже дружили вони, то їм аж зазрили. Можна сказати, що вони сім'ями жили душа в душу. Вечори і свята разом, частенько збиралися повечеряти і поспівати, а як вип'ють, то і пожартувати не проти, весело було. Для них нічого поганого не було в тому, що один кум міг запросто зайти пообідати до іншого, навіть коли того не було вдома і нікого це не дивувало. Їхні дружини теж були, мов рідні сестри, між ними не було ніяких таємниць. Вони часто розповідали одна одній про своїх чоловіків, хто, як і скільки разів. Якось вони підпили, пішли дорослі анекдоти, от один і каже, а давай ми поміняємося жінками, спробуємо. Ми ж не чужі, так, начебто жартома, сказав. А кум і розказав жінці, а вона йому й каже, мовляв, мені наш кум такий рідний, наче ти сам, та і кума мені, як сестра, а для сестри мені нічого не шкода.

Сказано – зроблено. Випили, потанцювали, пообнімалися по – братерському, а тоді і розійшлися по кімнатах. Один з кумів, не довго думаючи, зробив своє діло з кумою, а тоді як подумав, що зараз те саме роблять з його жінкою, його серце від ревності ледь не розірвалося. Він прожогом кинувся в сусідню кімнату, а там кум тільки збирається розкошувати, все обіймає та пестить чужу жінку, роздивляється на неї, а може вона трохи опиралася, тому нічого і не встигли. Не знаю, я там не був. Як би там не було, а тільки спритніший кум вхопив свою жінку за руки, ще й обізвав її шльондрою і бігом з кумової хати – додому. Тепер вони вороги на віки – вічні. Не здороваються ні вони, ні їхні жінки. Отака була любов і дружба до гробу», – закінчив Віктор Іванович свою історію під наш регіт. Потім ми притихли і сиділи чи лежали мовчки.

Інна Олександрівна першою порушила мовчанку: «А ви правий. Я за старателем вже тридцятий рік, з них більшість сезонів жила на материк одну, то скажу я вам, що найнебезпечніший для сім'ї не аби хто, а найближчий друг чоловіка. Якими б ми не були друзями, але будь – який чоловік завжди дивиться на чужу жінку, як на можливу коханку, а якщо вона йому не підходить, то вони і будуть тільки друзями, а так, коли не коли, а природа бере своє і близькість до чужої жінки його завжди штовхатиме спробувати іншої каші, тим більше, що до неї рукою подати. Тільки, скажу я вам, жінки не так легко ідуть на таке, як мужики. Якщо вона, звичайно, не кінчена і безсовісна. Серед нашої сестри теж різні бувають. Так що нічого не думайте і не бійтесь, а більше пишіть своїм дружинам про те, що кохаєте».

Віктор Іванович потягнувся: «Не дарма ж кажуть, – якщо сучка не захоче, то і кобель не скоче». Юрко, який і зацікавив цю розмову, далі правив своєї: «Як не бережи, а все рівно не встережеш, бо всі вони однакові». Жінка начальника була таки мудрою жінкою, тому і відкрила нам секрет подружньої вірності: «Так – то воно так, але не треба робити одного, найголовнішого. Не треба створювати умов і підпускати до жінки своїх друзів ближче, ніж себе самого», на що Віктор Іванович зауважив, чухаючи свій величезний живіт: «Я от уже не молодий, а тільки красивий, як кажуть – молодість моя кудись уже пішла, одна краса залишилася, і не один рік стараюся. То я вам так скажу, треба просто вірити сво-

їй половинці і нізащо не допускати до голови дурних думок, бо якщо даси слабіну, то пиши пропало. Колись один дід, сторож, розсудив молодих комсомольців, які сперечалися, хто більше винен, чоловік, який вернувся додому раніше і застукав жінку та й убив її, чи жінка, що пустила до себе хахалю, чи коханець, який прийшов до чужої жінки? Дід їм тоді сказав, що винен сам чоловік, бо якщо сказав, що приїдеш додому через три дні, то і приїжджай через три дні. Тоді все у тебе вдома буде в порядку».

Цієї ночі ми крутилися на своїх нарах більше звичайного і не один з нас виходив покурити, розтривожений такими історіями. Тільки приїхати додому раніше, ніж через три місяці, ми не могли.

Ameіct

В Радянському Союзі Бога не було. Що поробиш, коли ми виховувалися атеїстами і богоборцями? Однак, віруючі люди таки були. Працював у нас в артілі бульдозерист з Рівненщини – Василь, невисокий, сивуватий чоловік, який відкрито не молився, але в ньому була присутня справжня релігійність. Він приїхав до нас на дільницю зимником на вантажівці і перші слова, які ми від нього почули, були: «Господи, допоможи», а пізніше він розповів нам свою пригоду. Ще будучи на центральному стані артілі, він наслухався, що начальник дільниці, куди його направляли, справжній звір, бо людей їсть поїдом, весь час чіпляється, звинувачує у всіх гріхах і лякає звільненням.

Отож, сів Василь в кабінку «ЗІЛа» біля водія і поїхав на дільницю. Дорога довга, навколо лише білі сніги та стовбури дерев. Розговорилися, правда, водій більше мовчав, а Василь розказував, який звір начальник дільниці, до якого його направили працювати, як він мордує людей, як виганяє за будь – яку провину, як його страшенно не люблять в артілі і проклинають. Приїхали на дільницю і тільки тут Василь зрозумів, що водій, з яким він їхав, і є тим самим начальником – звіром! Ми довго сміялися, але Василеві було не до сміху. Він боявся, що тепер його почнуть живити зі світу, але якось обійшлося, правда, його посадили на найгіршого бульдозера, «тросовушку» ще 60 – х років, в якій від-

вал піднімався не гідравлікою, а тросом. Напарником у нього був молодший за нього Анатолій, теж з України, але з Кіровограда. Хлопець трохи флегматичний, але страшенно лайливий. Всі технічні терміни він заміняв матюками, та і в роботі він розмовляв не інакше, як «через слово мат», тоді як Василь не лаявся взагалі.

Як і всі, роботу свою вони розпочали, розібравши бульдозер до голої рами, а потім почали перебирати і монтувати назад всі деталі і вузли. Збоку це було дуже смішно. Анатолій щохвилини лаявся, навіть тоді, коли не було причини і потреби. Просто він так розмовляв і робив це без злості, підсвідомо. На кожну його «кучеряву» репліку, Василь благав не лаятися, особливо коли напарник завертав «в Бога»: «Толю, чого це ти Бога клянеш? Так не можна», а через хвилину знову це саме, на що Толька флегматично і регулярно «посилав» Василя і до Бога, і до якоїсь матері, а то і ще далі. Отак, лаючись і борючись з лайкою, вони і працювали цілий сезон. Коли передавали один одному зміну, повторювалася та сама історія, що і на ремонті. Толька, здаючи зміну, розказував, що зламалася «ота» і заміняв назву деталі на матюк, а Василь йому заперечував: «От якби ти не лаявся і не гнівив Бога, то направляйка не полетіла б».

Найсмішніше те, що їхній бульдозер, складений, як у нас жартували «за допомогою молотка, зубила і якоїсь матері», сезон відпрацював чи не найкраще, тобто дуже рідко зупинявся на ремонт. Він, в силу малої потужності двигуна, більше використовувався для господарських потреб; возив кригу з річки для води, тягав ліс, який ми заготовляли для будівництва, розчищав снігові замети, але коли ламалася інша техніка, виручала «тросовушка». На полігонах інколи випадали дні, які ми називали «Прохоровкою», де у війну було підбито безліч радянських і німецьких танків. В такі дні на ремонтній базі могли зібратися чи не всі бульдозери і хлопці ремонтували їх без сну і відпочинку, бо у промивальний сезон, який займав трохи більше ста днів, кожен простій був неприпустимий. Особливо погано було, коли зупинявся бульдозер, який стояв «на подачі», тобто подавав піски на промивку. Тоді виручала тросовушка, яка днями і ночами беззвідмовно розмірено стукотіла двигуном, подаючи на промивку пісок, хоча пісок – це умовна назва. Часто маса складалася з таких валунів, що бульдо-

зерист був змушений відтягувати їх в бік за допомогою троса. Звичайно, інколи ламалася і тросовуха, бо неможливо, щоб машина відпрацювала цілий сезон на таких важких, суцільно кам'яних ґрунтах, не зупиняючись ні га годину, ні вдень, ні вночі, але як правило, тросовуха надійно торохтіла на подачі під час найбільших «прохоровок». В такі моменти навіть начальник не міг приховати посмішку і хвалив бульдозер, але не екіпаж: «Ти диви, цим ідіотам дісталася справжня машина. Як би не вона, вас усіх треба було б давно розігнати».

Василь про це знав і в кінці сезону насмілився підійти до начальника: «Бачите, як наша машина відпрацювала сезон? А знаєте чому? Бо я кожного дня молився Богу, щоб вона нас не підвела». Тільки і тут не втримався: «Хрен би вона не підводила, якби я її не ремонтував». Всі засміялися, але Василь продовжив захист релігії: «Та вона ж і ламалася лише тоді, коли ти дужче лаявся, ніж я міг попросити Бога. Хіба за тобою до нього докричишся?».

Баночне пиво

З давніх – давен шукачів золота, старателів, вважали багатіями. На пошуки золота, хоч у нас, хоч на Алясці, теж їхали не за романтикою «і за запахом тайги», а за грішми. «Золота лихоманка» має лише одну причину – гроші. На Колімі, якщо в міжсезоння ви потрапляєте в компанію таких самих бурлак, які намагаються на наступний сезон влаштуватися в кращу артіль, обов'язково почуєте розповіді про вартість «трудака», тобто денного заробітку, про золоті самородки, дізнаєтесь про заробітки давніх старателів, почуєте про те, як вони їздили Магаданом на кількох таксі – в одній машині везли речі старателя, а в іншій – їхав він сам.

Де мед – там і мухи, тому поряд з розповідями про вдалі сезони і гулянки після них, можна багато чого почути і про втрату всього заробленого на якійсь таємній «малині» чи в ресторані. Такі ж історії можна почути від колег у сезон, хоча рідко доводилося зустрічати безпосередніх учасників подій, а вони дійсно були.

Працював у нас на дільниці бульдозеристом Микола Іванович, вже немолодий золотошукач, родом із Запорізької області,

з Енергодара. Потомок запорожців, він і сам був схожий на персонаж репінських «Запорожців». Мав доброзичливу вдачу, хитро усміхнені очі – козак, та і тільки, дарма, що без оселедця, а замість шапки – бирки, повсякчас носив старенького картуза «восьми-клинку». Надзвичайно простий у поводженні, він окрім усього вірізнявся ще і тим, що ніколи не вживав технічних, правильних термінів і назв. Він казав трактор, а не бульдозер, бульдозерний відвал чи ніж називав лопатою, а шестерні в нього взагалі були трибками. За це молодий напарник, Володька з Києва, часто незлобиво називав його «селом», але інколи виходив з себе, бо він поважав високе звання колимського бульдозериста. У відповідь Микола Іванович лише посміхався і продовжував розмовляти так, як йому подобалося.

Якось, коли начальника дільниці, на наше щастя десь носило, Микола Іванович з напарником ремонтували свого «фантома-са» – так на Колимі називали бульдозер Т-180. Поряд на ремонті стояв ще один бульдозер, промивальники доводили до ладу насосну станцію, викоунвав свою роботу зварник, поряд працював токар. Одним словом, компанія зібралася чималенька. За своєю звичкою Микола Іванович вкотре назвав бульдозер трактором. Володька, втомлений і знервований після безсонної ночі, завівся і порадив трактористові самому ремонтувати трактор, а він, бульдозерист, буде ремонтувати тільки бульдозер, коротше кажучи: «Роби сам!» Володька, колишній київський токар, дуже хотів стати шанованим на Колимі спеціалістом – бульдозеристом. Це на материку тракторист – непрестижна професія, а на Колимі справжні бульдозеристи, тобто ті, хто знає машину досконаліше, ніж свої п'ять пальців, зможе відремонтувати її в будь-яких умовах, розуміється на ґрунтах і розкритті полігонів, цінуються на вагу золота. Про добрих бульдозеристів серед золотошукачів ходили легенди. Таких людей цінували і поважали. Володька хотів бути саме таким. Він сердито засмалив цигарку і всівся на ящик з болтами та гайками. Микола Іванович, доброзичливо мружачись, теж присів перекурити. Підтягнулися інші старателі і виник стихійний загальний перекур. Хлопці, які були свідками невеликої сварки, почали заспокоювати Володьку. Земляк Миколи Івановича, округлий невисокий чолов'яга, якого поза очі дражнили

Супутником, усівся на грубезному пенькові, який підставляли під бульдозер, коли ремонтували ходову і авторитетно заявив: «Ти, Володько, не казися. Так ти його не проймеш. Його навіть бандити в Москві не збили з пантелику, а ти тут кип'ятишся, не знати чого». Почувши таке, хлопці підсунулися ближче: «Які це бандити? А ну, розкажіть». Микола Іванович лише усміхнувся, а Супутник підтримав колектив: «Миколо, чого це ти сам скалишся? Хлопці нічого і не знають? Розкажи, а ми посидимо та відпочинемо, поки того звіра немає», – і він махнув рукою в бік дороги, по якій у своїх справах поїхав начальник.

Микола Іванович не опирався, почухав потилицю і почав: «Оце ти згадав. Я вже і забувати став. Ну, то слухайте. Після сезону 84 – го року прилетів я в Москву. Вийхав в місто і пішов на пошту зняти з акредитива гроші. Нащо вони мені були в Москві? Не знаю, але пішов. Став у чергу, здав акредитив на дві з половиною тисячі, щоправда, довелося трохи постояти, бо людей на пошті було багатенько, Москва, все – таки. Отримав гроші, вийшов на вулицю, закурив та й думаю, – куди його податися, бо до літака чекати ще довгенько. На дворі осінь, ось – ось дощ зірветься, а я в піджачку й картузі, бо пальто залишилося в чемайдані, в камері зберігання. Стою, боюсь, що намокну, думаю, може зразу в аеро-порт поїхати, хоча і походить кортіло. Коли це підходить до мене такий чорнявий, схоже з вірменів чи грузинів – хто їх розбере? Ну, підходить то й підходить, мені байдуже, а він і питає, мовляв, вам пиво в банках заграничне не треба? Тут недалеко викинули. А я його, того баночного пива, і в руках ніколи не тримав. Повезу, думаю, своїм покажу і сам покуштую, тим більше, що в кишені у мене була сітка – авоська. Було куди, значить, пиво поскладати. Стою, думаю, а чорнявий, молодий такий, і каже: «Ми туди якраз їдемо, можемо підвезти, ось і машина стоїть». Я ще собі подумав, от підвезло – на машині прокатаюся, швидко обернемося, а то блукай потім пішки. Пішли ми, коли дивлюся – і справді – стоїть «Жигулик», а в ньому ще один чорнявий сидить за кермом і дівчина в салоні теж сидить. Сіли ми з новим знайомим на сидіння ззаду водія і поїхали. Їду, роздивляюся на всі боки на Москву. Дивлюся, значить, які люди, які будинки старовинні. Їхали, не сказати, щоб довго, аж ось завернули в якийсь закуток – навкруги самі глухі

стіни, ще і без вікон. Я без всякої задньої думки, як той дурень, дивлюсь, де ж це тут баночним пивом торгують? Ще й подумав про себе, ти диви – товар дефіцитний, а черги – немає нікого. Коли це чую, мені щось в бік неначе придавило, я хотів прибрати, аж це мій сусід приставив мені до печінки ножа і каже: «Все приїхали, давай, діду, гроші і щоб без шуму, а то приріжемо і викинемо тут на смітник». Я трохи перелякався, та і грошей стало шкода – аж до смерті. А він тисне в печінку, от – от піджак проріже. Водій теж до мене з ножем обернувся. Робити нічого, місце глухе, безлюдне, ножем штрикнуть – ніхто і «ой» не почує. Витяг я гроші з-за пазухи і віддав, трохи не плачучи. Вони гроші вхопили, мене з машини витурили і по газам. Втекли. Правда, поки вони доїхали до повороту, я запам'ятав номер машини – його було добре видно. Постояв – подумав, та і пішов шукати міліцію. Тоді ще міліція в Москві нашого брата так не шерстила, як зараз. Недовго і ходив, доки наткнувся на відділення, заходжу, так мовляв, і так, товаришу капітан. Щойно обібрали мене в столиці нашої Батьківщини і доповідаю, машина така –то, номер у неї – такий – то. Вони в міліції довго сміялися з мене, але попросили погуляти і оголосили в мікрофон про мою пригоду. Типу план «перехват» організували. Чекаю, роздивляюсь, вийшов на вулицю покурити. Трохи заспокоївся, думаю – жінці нічого не скажу, а гроші зніму з книжки вже дома, вона і не дізнається, а то лементу буде, хоч з хати тікай. Чекаю, я значить, коли це через годину – півтори часу, заводять міліціонери мого чорнявого знайомого, того, що пропонував мені баночне пиво. «Він?», – питають. «Він», – кажу. Оформили протокол, дали мені перерахувати гроші і розписатися. Ті дурні навіть пачку не встигли розірвати. Я гроші за пазуху, подякував і збираюся йти, коли це в двері влітають двоє чорнявих, але вже інші. Поговорили про щось з капітаном, а тоді давай мене до рідної неньки просити, щоб я заяву забрав, мовляв «врятуй молодшого брата от тюрми, ми тобі вдвоє повернемо, окрім твоїх грошей, пожалій наших батьків. Хлопець молодий, пожартував трішки». – «Ні», – кажу, – «мені вашого не треба. Мені вернули моє, а за своє – самі тут розбирайтеся», та і пішов собі з Богом. Тільки баночного пива мені перехотілося. Випив, аж коли додому приїхав. Нічого хорошого в ньому немає. З діжки пиво смачніше».

Микола Іванович усміхнувся і замовк, зате ми насміялися! Це ж треба – дурень дурня грабував. Він погодився легко: «Виходить, що так». Ми відпочили. Сонце вже почало ховатися за сопку. Потягло прохолодою, задзижчали комарі. Микола Іванович встав і потягнувся: «Ну, що Володько, пішли далі трактора робить? А то ти вже йди спати, а я сам впораюсь, тут не багато залишилося, та і виїду у твою зміну, в ніч», – і пішов до «фантомаса».

Володька засміявся і пішов слідом за напарником.

Ведмежа атака

На Колимі ходить безліч історій про напади ведмедів на людей, причому деякі закінчувалися трагічно. Дикі тварини розривали нещасних, які чомусь траплялися на ведмежій стежці. Розповідали, що ведмеді часто навідувалися навіть в селища і вламувалися в дерев'яні склади з провізією, яку безжально знищували, особливо любили банки із згущеним молоком, які роздавлювали своїми лапами чи розривали кігтями, неначе паперові. Кажали, що від ведмедя марно ховатися на дерево, бо на дереві він дістане людину найшвидше. Не раз доводилося чути, що справжні мисливці не бояться ходити на ведмедя з рогатиною, як потім з'ясувалося, це не якийсь рогач, а дрючок з гострим рогом на кінці, як спис, а то і просто перемагали звіра голими руками у прямому розумінні – вони уміли засунути йому в пащу руку по плече, від чого у звірюки начебто виникав рвотний рефлекс і він не міг пустити у дію свої страшні щелепи. Отже, чисто теоретично, до зустрічі з ведмедем ми були начебто готові непогано. Чути ми про це чули, але побачити ведмедя особисто якось не довго випадало, доки не почали працювати на струмку, який протікав довгим, кілометрів з п'ятнадцять, залісненим розпадком. Там було багато глухих місць, до яких ми ніколи не наближались, бо полігони розташовувалися вздовж струмка, хоча і далеко один від одного. Тож ми і ходили лише дорогою вздовж струмка, бо підніматися в тайгу не було потреби. Років за двадцять до нас тут працювали інші старателі, які залишили по собі цілі гори відвалів. За цей час старі відвали заросли молодістю, але густою самосіяною тайгою, коротше кажучи, місця для ведмедів тут вистачало.

Того літа дощило і лісові дороги були вологими. Якось, працюючи на полігоні, я пішов під час обіду назбирати голубики, яка була тут надзвичайно великою, неначе вишні, тільки синього кольору. Раптом побачив на мокрій дорозі сліди босої людської ноги, а коли придивився, зрозумів, що це слід ведмежої лапи, бо на торфі відпечаталися величезні кігті. В слідах, які тяглися вдовж дороги, ще стояла вода. Не треба було бути великим слідознавцем, щоб здогадатися, що тварина пройшла тут зовсім недавно, можливо годину – півтори тому. Я почав полохливо озиратися, збирати голубику зразу перехотілося, бо я вже чув, що ведмеді теж люблять нею ласувати, як і малиною, яка теж росла в розпадку, тим більше, що в тайзі, влітку густій і непроглядній, я був сам.

Цього разу все обійшлося, а потім про ведмежі сліди, які все частіше почали зустрічатися навколо селища, почали говорити й інші – нам стало страшно ходити на полігони. Бульдозеристи, яким доводилося йти вночі тайгою, навіть запалювали смолоскипи з клоччя, яке вимочували у солярці, щоб відлякувати ведмедів, але довго все обходилося добре, бо з ними віч – на – віч ми не зустрічалися.

Одного разу я довго не міг заснути. Це було в серпні, коли серед білої ночі вже наставала коротка темрява, але більша частина ночі була схожою на досвітній туманний ранок. Мені весь час вчувалися чужі кроки, а це могли бути лише бульдозеристи, які приходили, щоб забрати мені на полігон лагодити бульдозер. Таке траплялося ледь не кожної ночі і тому я спав дуже тривожним сном, майже не відпочиваючи. Так було і того разу. Я не витримав очікування і вийшов на вулицю до їдальні, яка стояла на самому березі струмка напитися квасу, що зберігався у великих діжках, в дерев'яному продуктовому сараї. Не зважаючи на ранню пору, на вулиці стояли ще два бульдозериста в самих трусах – як спали, так і вийшли. Вони сказали мені, що зараз до їдальні підійшло двоє ведмежат і сидять під берегом. Мені теж захотілося побачити таке диво і я, щоб краще роздивитись, відійшов трохи вбік, а хлопці були біля самої їдальні і берега за нею бачити не могли.

Раптом я помітив, що на берег піднімається на чотирьох лапах не ведмежатко, а величезний бурий, а насправді майже чорний, кошлатий ведмідь. До нього було кроків з п'ятнадцять – двад-

цять, так що його було добре видно. Тим часом, ближче до ідальні підійшли і хлопці, але вони ведмедя ще не бачили, а він їх вже помітив. Я хотів їх попередити, але не закричав, а чомусь почав тихенько шепотіти хлопцям, що за ідальнею не маленькі ведмежата, а великий ведмідь, але вони мене не чули. Маленьких ведмежат в струмку біля ідальні ми бачили напередодні вдень і вони смішно втікали від людей, розбризкуючи воду, тож їх можна було не боятися. Якби я голосно закричав, то можливо нічого б і не сталося, хоча – хто його знає? Ні з того, ні з сього тварина раптом піднялася на задні лапи і пішла просто на чоловіків. Вони кинулися тікати, погубивши кімнатні капці, що ми взували після роботи. Один з них упав, поздиравши об каміння коліна і лікті.

Несподівано на мене напав такий переляк, що я не дуже розумів, що відбувається, але теж кинувся бігти до балків – мабуть спрацював тисячолітній інстинкт людини, яка знала, що таке справжній ведмідь. Тим не менше залишками свідомості я розумів, що треба якось рятувати «блатного», як ми називали Миколу, через густе татуювання по всьому тілу. Якимось чином я згадав, що ведмеді бояться крику і шуму, тому почав щось кричати, але тікати від ведмедя не припиняв, бо ноги несли мене самі. Тим часом босі, вже літні бульдозеристи, мене перегнали, бо бігли коротшою дорогою, і я залишився сам на сам з звіром, який біг за мною трохи позаду.

Розбуджені моїм криком, з найближчого балка виглянули інші старателі і чомусь збилися у дверях. Озираючись, я побачив ведмедя всього за два – три кроки від мене. Він чомусь був схожим на паровоза – такий же чорний і могутній корпус, який ніхто не зупинить. Мені зразу стало зрозуміло, що голими руками з ним нічого не вдієш. Якимось дивом я різко звернув до балка і почав протискатися в двері, а краєм ока побачив, що тварина розвернулася і потрюхикала назад, до струмка. Ранок був туманним і мені здавалося, що я спостерігаю зйомки уповільненою камерою. В балку хлопці з переляку позастрибували на нари, неначе сподівались таким чином врятуватися від звіра, але швидко оговтались, бо не встигли перелякатися так, як ми.

До ранку ніхто вже не лягав, а потім мене довго дражнили, розповідаючи, як я тікав від ведмедя і кричав щось незрозуміле. Їм усім було дуже весело, а мені не дуже, тому я відмовчувався. Я

відповів лише «блатному», який теж почав підсміюватися разом з усіма: «Миколо, а щоб ти робив, якби він тобі зіпсував наколки, намалював би знову, чи так і ходив би з голим м'ясом?».

Через кілька днів з артілі привезли «ведмежі» патрони і наші водій з геологом зробили на даху їдальні засідку і таки підстергли ведмедя, застреливши його, коли він знову підходив до їдальні. Кажуть, що він став таким нахабним тому, що цього літа було мало їжі. Це була велика тварина, самець. Коли з нього зняли шкіру, було дивним бачити м'язи, абсолютно схожі на людські. На жаль, ведмежатини ми так і не скуштували, адже розповідали, що ці звірі заражені якимись бактеріями, від яких люди помирають. Аж тепер встановили що в Арктиці від такої хвороби загинула полярна експедиція Андре, про яку нічого не чули з початку двадцятого сторіччя, тож і ми не ризикнули. Зате з кігтів зробили чудові амулети, але мені не дістався жоден. Кігті у нього були більшими за палець дорослого чоловіка.

Після тієї пригоди я ще довго боявся ходити нашим селищем вночі і коли пізно закінчував роботу, брав з собою хоча б якусь залізяку, а пробравшись до балка, так і лягав не вмитим, щоб зайвий раз не ходити в лазню, яка стояла оддалік. Так я прокрадався вночі між балками кілька тижнів, хоча насправді шансів встояти перед могутнім і розлюченим звіром у людини, особливо скутої страхом, мало.

Пізніше мені не раз доводилося зустрічати ведмежі сліди, але сміливості це не додавало. Якось, мені випало зустрічати «наливняки», тобто вантажівки, в яких цистернами нам влітку привозили солярку. Машини пробивалися до нас через сусідній розпадок, але довго їхати не могли – застрявали в торфах і тоді ми змушені були гнати бульдозер. Одного разу наливняки запізнилися і мені довелося ночувати в тайзі, серед покинутого табору геологорозвідників, де стояли давні, але цілі стоси ящиків з кернами. Вже смеркалося і я облаштував собі ліжко прямо на землі. Накидав гілок, напнув позад себе брезентовий екран, щоб він відбивав на спину тепло від багаття і ліг. Вранці прокинувся, дивлюся, а навколо мене вся земля просто стоптана слідами великих і малих ведмежих лап! Більше в тайзі я не спав.

Вода, як золото, але план дорожчий

Старателі повністю залежали від виконання плану наживу золота: від цього нараховувалася наша заробітна плата і, щоб досягти свого, ми не зупинялися ні перед чим. Ні перед своєю втомою і здоров'ям, ні перед нищенням природи. У 1991 році ми стояли на струмку з дивною для нас назвою – Ухосмит. У старателів завжди багато проблем, які доводиться вирішувати мало не щодня, працюючи в повному розумінні буквально голіруч. За таку роботу на материк навіть не бралися, а ми справлялися, хоча б і серед глухої тайги.

Влітку нас дуже підвела посуха, від якої струмок, що наповнював наш зумпф на полігоні, ледве не пересох. Нам загрожувала зупинка.

Людство добуває золото не одну тисячу років, але механізм промивки золота залишився незмінним. Без води відділити золото від порожньої породи майже неможливо. Зазвичай, воду для промивки використовували по – різному. Легендарне «золоте руно» – це не що інше, як бараняча чи овеча шкіра, яку стародавні мешканці Колхиди придавлювали камінням до дна гірських річок, в яких потоком несло і золоті самородки. Золото затримувалося у вовні, а легше каміння і пісок – ні. Потім шкіру діставали, висували і витрушували з неї золото.

Римляни, в своїй провінції Іспанії, на золотих копальнях влаштовували спеціальні кам'яні шлюзи, які заповнювали гілками, а потім в шлюзи випускали воду разом з добутою рабами золотоносною рудою. Золото, потрапляючи у повітряно-водні вихори, які виникали навколо гілок, осідало на дно, а каміння зносилося нижче. Потім воду перекривали і збирали золото. Сибірські старателі мили золото, набираючи породу в дерев'яні, прямокутні, з особливим рельєфом видовбаного дна лотки, а на Алясці – в мідні чи металеві тазки чи миски. Коливальними або повздовжними рухами воду з порожньою породу поступово зливали, доки на дні залишався лише золотий пісок і самородки. У більших обсягах насипали породу в невеликий дерев'яний шлюз і подавали на нього воду. В шлюзі золото затримувалося на

спеціальних решітках, схожих на чищалки для взуття, в яких металеві полоси розташовані під невеликим кутом для утворення вихорів. Під них пізніше ще підкладали гумові килимки, на яких і збиралося золото.

Старожили розповідали, що ув'язнені на Колимі для того, щоб подати на далекий полігон воду, бо не завжди золото залягало поблизу річок і струмків, творили справжні дива, прокладаючи тайгою багатокілометрові дерев'яні жолоби, якими воду подавали на родовище, навіть якщо воно було високо в сопках. Тоді воду знаходили десь вище і будували жолоби, причому дошки підганяли так щільно, що вода без проблем потрапляла на місце. А ще – влаштовували систему шлюзів, якими воду піднімали на потрібну висоту. Мені показували залишки таких водогонів, які збереглися з часів ГУЛАГу. Зараз воду на промивальні прилади подають трубами за допомогою насосів, зумпфи копають бульдозерами, інколи в твердих корінних породах. Техніка – технікою, але доводиться таки добре помордуватися, щоб забезпечити полігон водою.

Нам доводилося будувати цілі системи дамб і відстійників, бо воду потрібно не лише використати, але і очистити її від осаду, бо потрапляючи після промивки в річку, він замулює дно і нищить нерестилища риби. Звичайно, колись за природою не слідкували і забруднювали кришталево-чисті колимські річки, як кому заманеться. Тепер з гвинтокрила на плесі річки дуже добре видно жовту стрічку брудної води з полігонів, яка тягнеться течією на десятки кілометрів, привертаючи до нас увагу екологів, для яких оштрафувати старателів – свята справа.

Навесні того року від води нам дісталось найбільше. Коли з теплом із сопок пішла вода, наше селище ледь не знесло, причому вода починала прибувати під вечір, коли сонця вже начебто і не було.

Весна на Колиму збирається довго, але приходить швидко. Просто на очах з-під снігу починає підніматися кедровий стланник, тобто вічно-зелені кущі, на яких ростуть і невеликі кедрові шишки. Навколо ще лежать снігові замети, вночі добряче підмерзає, а кущі стланика, які перед зимою вягаються, стеляться на ґрунт, щоб пережити люті морози під снігом, вже горять яскра-

вим зеленим полум'ям. Значить, іде тепло, а з ним і повинь. За кілька годин вода проривала між нашими будиночками справжні яри, які ми постійно намагалися загорнути, аж доки здогадалися прокопати на схилі сопки, вище селища, обвідну канаву.

Все одно ремонтний майданчик інколи заливало так, що вода діставала зварювальний апарат, який ми підняли на металеві діжки, але швидко спадала. Окрім цього, вода затоплювала наш полігон і справу вдалося залагодити лише за допомогою обвідних канав, які спрямували воду в обхід полігону. Інколи, коли бульдозера не було, канавки доводилося викопувати просто руками, вививаючи м'які, як килим, низькорослі тундрові мохи і лишайники. Траплялося, що справу вирішували години, а то і хвилини, а бульдозера на місці не було, та і не завжди він міг піднятися на сопку, щоб не загрузнути у відтайці, бо через надмір води проїхати болотистою тундрою інколи буває неможливо. Тому кожен водій шукав нову трасу, об'їжджаючи давні колеї, і розпадки переорювалися колесами вантажівок і гусеницями бульдозерів так, що вони на багато років перетворювалися на болото.

Багато води – погано, але з проблемами справлялися за допомогою примітивних гідроспоруд, а от коли води замало, тоді ще гірше. Тоді приходила справжня біда. Скільки артілей «згоріло» лише тому, що серед сезону раптом зникала вода в струмках, без якої про ніяку промивку не може бути й мови. Без цього – прощайте мрії про новий будинок, автомобіль чи просто заробіток, за якими ми й їхали на Колиму. На державному підприємстві в таких випадках робітникам платять хоча б ставку, але в артілях люди можуть взагалі нічого не отримати, бо всі припаси і матеріали перед сезоном беруть у держави в кредит. Вона ж, в першу чергу дбає про свої інтереси, тому без плану і після розрахунку з державою, грошей на заробітну плату старателям інколи просто не залишається.

Після буйної, вологої весни настало спекотне літо. Хто б повірив, що на Колімі градусник на сонці здатен показувати плюс п'ятдесят, але того року справді так і було. Дощів ми не бачили більше місяця і наш струмочок Ухомит почав катастрофічно пересихати. Ми, хоча це було проти правил, завернули струмок прямо в зумпф, тобто водойму для води, але її було так мало, що

не вистачало для насосної. До того ж, вода стала такою брудною, густого жовто-глиняного кольору, що ми боялися проводити зйомку, оскільки в такій воді не було видно золота, і ми працювали, що називається, наосліп.

Після нашої «операції», вода в струмку нижче полігону просто зникла, а в калюжах залишилися тріпотіти невеликі сріблясті хариуси, яких ми навіть назбирали, як падалішніх яблук в осінньому саду. Скільки тоді риби взагалі загинуло через нас, ми не думали...

В той час я працював начальником дільниці, тому потрібно було щось терміново придумати. Одного разу я сходив у верхів'я розпадку, яким протікав наш струмок, бо згадав, що там були старі розробки, від яких залишилися великі озера води, колишні кар'єри. Там дійсно збереглися справжні озера прозорої, аж синьої води. Навколо озер стіною стояла тайга, в густій траві можна було лежати – пляж, та й годі. Під час радіосеансу я умовив голову артїлі на експеримент – відкрити бульдозером дамби верхніх озер, з яких вода мала потрапити прямо в струмок. Тоді ми зможемо помінати воду в нашому повністю замуленому зумпфі.

Поїхали ми вдвох з досвідченим бульдозеристом на найбільшому нашому бульдозері Т-500, бо робота була складною, адже дамбу потрібно було відкрити дуже швидко, та так, щоб вода не захопила в розкопі і бульдозер.

Через пролом у дамбі вода бурхливим потоком полилася прямісінько в річище і доки ми повернулися на полігон, вона вже почала наповнювати зумпф. Залишки брудної води ми випустили ще вночі, бо вдень цього робити ніяк не можна. Ми б потрапили на очі екологам, які постійно облітали район дислокації золотошукачів гвинтокрилом, і нарвалися б на великий штраф.

Ми дійсно зраділи, як діти, коли з водяної гармати ударив не жовтий, а сліпучо-білий, як сніг, потужний струмисько чистої води! Ми були врятовані, але що сталося з тими штучними озерами, з яких ми випустили воду, я вже не дізнався. Можливо в них була і риба, а з часом вони б розжилися якоюсь водяною рослинністю і перетворилися б на справжній рай, але яке нам було до цього діло, якщо в нас був один господар – план, який потрібно було виконувати за будь-яку ціну. В тому числі і за рахунок знищення природи.

Туляка

Після важкої артільської зміни інколи настає блаженний час відпочинку.

Сонце втомлено присіло на сусідню сопку, даючи нам можливість засмагати під його рожевим промінням. Наш балок стояв на березі струмка, тож ми засинали і прокидалися під мелодійний шум води та глухий гуркіт каміння, яке постійно перекочується бурхливим потоком. Берег був улюбленим місцем вечірніх посиденьок. Цього разу ми сиділи удвох з Мишком на величезній гранітній брилі і насолоджувалися холодною водою, яка ніжно обмивала наші набряклі від постійного носіння чобіт, босі ноги.

Розмова, як завжди, точилася навколо далеких домівок та дружин, до яких, незважаючи що до кінця сезону ще далеко, тягнуло з незборимою силою. Старатель мріє про домівку завжди, мріє про несподіване, але вдале закінчення сезону, про довгоочікувану відпустку, про дорогу додому.

Мишко, симпатичний кругловидий чоловік, з сивими скронями, родом десь з-під Челябінська, продовжував відпускну тему: «Головне, вдало проскочити Магадан і Москву, де нашого брата – старателя чекають не лише квіти. Ось таке життя. Ми їдемо додому, а вони нас чекають, як мисливці гусей на перелеті. Я тобі зараз щось розповім, мені товариш сам відкрився, але ти – нікому більше»!

Пізніше я не раз думав – чому це нікому ні слова? Виходило, що Мишковий товариш був серед нас, або він сам і був тим самим товаришем.

– Отож, слухай, – відмахнувшись гілочкою модрини від комарів, продовжив Мишко, – товариш мій, значить, після сезону, як водиться, отримав аванс і виїхав з артілі на Магадан, в аеропорт Сокіл. Доки дістався, трішки випив на автовокзалі в Магадані, а тоді вже поїхав в аеропорт, а там, як завжди, народу, як комахні і більшість – на Москву. Коли це оголошують затримку рейсу ледь не на добу. Мій товариш і давай гуляти по залі, робити ж нічого. Хоч і знаєш рейс, а щопівгодини все одно підходиш до розкладу, а раптом щось зміниться? Ходив він так ходив, аж раптом якийсь

ніжний голосок його запитує, мовляв, чоловіче, вашого рейсу теж не буде? Він озирнувся і аж у грудях тенькнуло; на нього дивиться така гарненька дівчина, в біленькому плащику, сама аж рожева, така юна.

Зрозуміло, що наш брат після сезону від цього просто дуріє, за вісім місяців у голові таке робиться, що й не розбереш, а тут таке диво перед очима. Янголятко, і все тут. А вона продовжує: «Ви теж чекаєте на цей рейс до Москви»? «Ага, на цей, – насилу прокашлявся він, – тепер ось доведеться гуляти тут цілісіньку ніч». Вона попросила вибачення і відійшла. Кореш мій пішов блукати вокзалом далі, а де там блукати? З буфету та на вулицю палити цигарку, і знову в залу, але тепер почав часто зустрічати свою знайому. Вона щоразу усміхалася і теж гуляла своєю дорогою, але згодом, вже як добрі знайомі, вони разом вийшли на площу. А воно ж осінь, погода ні к чорту, сніг з дощем, вітер.

У недалеких будинках для льотчиків вже засвітилися жовті вікна, надходила ніч, яку треба було переблукати. Коли це дівчина і каже, може поїдемо хоч у місто, сходимо в кіно, все ж якось час згаємо? Кореш аж ледь «бичка» не проковтнув – про таке він не міг і мріяти, хоча і сам думав змотатися в Магадан, десь посидіти. Погодився, і вони пішли до таксі, товариш мій аж пошкодував, що біля такої розкішної дами його не побачив ніхто із знайомих, адже розповіси – не повірять. Вони сіли в машину і поїхали в місто. Кореш весь час думав, з чого б його почати розмову, та так і не придумав. Баришня теж мовчала, лише іноді поглядала на нього з співчутливою і лагідною посмішкою. В'їхали в місто. Вона нахилилася до нього, ледь не торкаючись вуха губами, аж жаром обсипало: «Ви знаєте, тут недалеко живуть мої знайомі, вони у відрядженні, а у мене є ключі. Може заїдемо на хвилинку, вип'ємо чаю, а то я змерзла»? Він тільки мотнув на знак згоди головою, біля якогось під'їзду розрахувався за таксі, навіть не дивився, скільки заплатив.

У темному під'їзді піднялися на якийсь там поверх, двері відчинилися і вона легенько підштовхнула його в квартиру. За спиною клацнув замок і ввімкнулося світло. Людина, яка кілька місяців прожила, можна сказати, в хліву, на нарах, потрапляє в добре обставлену квартиру, ніби в інший світ. А тут ще поряд така жін-

ка! Хочеш, не хочеш, а думки самі крутяться навколо неї, як бджоли біля солодкого, аж у голові зашуміло.

Незнайомка всадовила гостя на диван і потяглася діставати щось з полиці, торкнувшись пишними грудьми його голови, від чого товариш ледь не зомлів. Ось, – каже та, – ключі від бару, може щось вип'єш? – перейшла на «ти», – я знаю, де у них коньяк, тільки треба на місце покласти 25 карбованців, все-таки, чуже. Друг мій притьмом дістав гаманця і звідти пачку «четвертаків», мовляв, які питання? Беріть гроші, скільки потрібно, – він не міг перейти на «ти», а в неї це вийшло легко і невимушено. Розлили коньяк у чарки, випили. Вона підсіла так близько, що притиснула його ногу своїм пружним і гарячим стегном. Від незвички і хвилювання в голові зашуміло, а вона, не втрачаючи часу, по дружньому, начебто ненароком, поклала його руку на своє коліно – біле і округле. Сам знаєш, раз такі справи, голова вже не працює, але дівка виявилася ще спритнішою, миттю пересіла до нього на коліна і знову налила, ще більше, ніж першого разу. Далі все зрозуміло, він майже нічого не пам'ятав, лише те, що захотів раптом спати, та так, що швидко відключився в теплі і насолоді.

Мабуть, так солодко він не засинав жодного разу в житті, аж тут його раптом почали несамовито трясти за плече. Переляканим голосом дівчина майже кричала, тицяючи йому в обличчя піджаком: «Тікай! Господарі повертаються! Швидше вдягайся, швидше! Вони вже під'їхали!»

З просоння, нічого не розуміючи, товариш ледь вскочив у взувачку, і натягуючи на ходу піджак, побіг униз темними сходами під'їзду і вже майже вискочив, коли це на порозі хтось як загилив йому просто по голові, аж потемніло в очах, але товариш мій не розгубився і кинувся навтьоки подалі від будинку. З переляку так рвонув вулицею, що зупинився вже за кілька кварталів, аж на іншій вулиці. Навкруги глупа ніч, де він – невідомо, але згадав про свою солодку пригоду, усміхнувся і поліз за цигарками. Цигарок не було. Поліз у внутрішню кишеню і обмер від холодного поту – гаманця теж не було, не було і пачки четвертаків. Перемацав всі кишені – порожньо. Кинувся бігти назад, але куди там бігти? Навіть приблизно пригадати, з якого будинку вискочив і куди тікав, він не міг, бо їхали поночі, а міста не знав. Коротше кажучи, якоеь

вибрався до траси, яка веде в аеропорт. Оце, що називається, погуляв», – зітхнув Мишко.

– А що ж потім?

– А що? Зустрів знайомих, позичив грошей та повернувся в артіль, бо як без грошей їхати додому? Сім'я чекає заробітку, а тут лише борги.

Ми помочали, докурили, ноги вже висохли, та і давно хотілося розтягнутися на нарах. Хоч не диван, але й по голові ніхто не засвітить.

Найкоротша дорога до бога

Колима – не просто екстремальне середовище. Це, як правильно співалося в старій табірній пісні, «чудная планета»(рос) і не тому, що тут дев'ять місяців зима, а все інше – літо. Тут все не таке, як на материку. Навіть у наші, цілком безпечні і комфортні, з погляду на історичний період, умови, просто жити і працювати на Колимі надзвичайно важко. Але як важко було тим, кого привозили сюди пів – сторіччя, чи трохи більше років тому, етапом за вироком трибуналу чи суду, не по своїй волі? Якщо ми називаємо фашистські концентраційні табори «таборами смерті», то на Колимі була справжня імперія смерті, оскільки вся ця величезна і проморожена наскрізь територія, більша за Європу в кілька разів, сама була одним величезним концентраційним табором. Звичайно, тут існувало безліч закритих, цілком конкретних установ, де люди внаслідок нелюдських умов утримання, голоду і каторжної праці були приречені на повільне знищення, які називалися таборами, проте і на їх тлі вирізнялися табори, де люди жили і працювали в небезпечних умовах, добуваючи для країни свинець, ртуть, олово чи уранову руду. Окрім таборів, на Колимі існували і є селища і міста, де жили звичайні люди, протікало звичайне життя, хоча тут все незвичайне. Жити непросто і в таких селищах, але територією смерті Колима стала через безліч таборів, через те, що цивільні селища і промислові об'єкти будували «зеки», які тут «мотали» свої терміни і більшості з них вирватися звідси так і не вдалося. Були і відверто «гибельні» місця.

Зараз біля табору Бутигичаг, який розташований в Тенькінському районі, одного з найстрашніших легендарних рудників-таборів по видобутку уранової руди, встановлено пам'ятник жертвам сталінських, а потрібно казати, Радянських репресій. Там ще збереглися бетоновані приміщення, на вітрі скриплять іржаві ґрати та двері – моторошно і страшно.

Ми проїздили повз Бутигичаг, який виднівся на підйомі на сопку трохи поодаль від дороги, направляючись в нову артіль. Водій першим кивнув на це місце: «Он бачиш? Мертве місце. Там добували уран. Ув'язнені більше трьох місяців не витримували – віддавали богу душу».

Перебудова була в розпалі. В місцевих колимських газетах друкували безліч матеріалів про табірне минуле краю. Якось до нас потрапила газета з матеріалом і про уранові копальні з паралелями на екологічну сучасність Магаданської області. Автор писав, що на Бутигичазі довго не витримували не лише ув'язнені, але і охорона чи начальство, яке змінювалося кожні чотири місяці. Потім, вже в кінці 80 – х років, коли в Союзі розпочався кооперативний рух, начебто територію табору – копальні віддали підприємцю, який розвів там курей, але від справи довелося відмовитися – все пернате поголів'я чомусь раптово втратило пір'я. В газеті писали, начебто від радіації.

Коли ми це прочитали, один з бульдозеристів, родом з Кіровограда сказав: «У нас теж є уранова шахта, прямо в місті, то там таке твориться, що жах», на що інший бульдозерист, теж звідти, заперечив: «Та нічого там не діється. В мене всі сусіди працюють на урановій шахті і нічого. Живі і веселі». Пізніше я дізнався, що колишній головний інженер Жовтоводського уранового комбінату Микола Тарпенюк, який помер у 2010 році, починав свою трудову біографію на урановій копальні «Бутигичаг», Головного управління Дальпівніч МВС СРСР інженером – проектувальником ще в 1951 році і пропрацював там сім років.

Очевидно, на уранову тематику не могли не подіяти таємничість, величезна кількість ув'язнених, які пройшли через уранові копальні та смертність. Але справа в тому, що смертність в колимських таборах, викликана нелюдськими умовами утримання, кліматом, роботою на знищення, була звичайним явищем. Хто

знає, де на Колимі загинуло більше людей; на уранових копальнях, золотих приїсках, вугільних шахтах, прокладанні доріг, лісоповалі чи просто в таборах? Будь – де на Колимі люди гинули, як мухи, тому що їх нещадно експлуатували. А ще; як бути з депресією від усвідомлення того, що дорослих людей насильно і несправедливо, найчастіше без будь – якої провини, відривали від сімей і засилали в табори? Відомо, що в куркульських сім'ях, яких з України виганяли в Сибір, конфіскувавши все нажите майно, першими помирали чоловіки, очевидно від несправедливості, образи і безсилля. За деякими даними, в ті роки населення Магаданської області складало кілька мільйонів чоловік, але скільки серед всього населення було в'язнів – статистика мовчить. Тепер добре, якщо тут живе хоча б півмільйона осіб. Де поділося інше, не відомо. Очевидно, ота різниця в мільйони людей, яка склалася за останні десятки років, так і залишилася навечно тут, у вічній мерзлоті.

Підозрюю, що уранову тему на Колимі піднімають неспроста. Таким чином деякими ідеологами комуністичного режиму з – під удару нібито виводиться вся радянська система організації примусової рабської праці за рахунок політичних рабів: «В нашій славній історії були помилки, людей інколи незаконно арештовували, але ж потім майже всіх реабілітували. Так, це все правда, були окремі прорахунки і перегини, ми їх виправили, але що ж можна вдіяти проти урану і радіації?».

Працюючи на кількох дільницях в різних розпадках, нам часто доводилося бачити забуті тайгові дороги, які вели невідомо куди, причому, інколи дорога пролягала через сопку таким крутим схилом, що було взагалі незрозуміло – як нею можна було їздити тоді, коли ще не було такої потужної техніки? Наші бульдозеристи не ризикували, а їхали в обхід. Одна така дорога на гострозубому гірському комплексі відкривалася очам з нашого перевалу. Навіть уявити, що нею колись могли підніматися автомашини і бульдозери – сьогодні не можна. Але ж дорогу хтось і для чогось пробив і нею користувалися? Геолог якось обмовився, що та дорога веде на покинуту молібденову копальню, яка була тут ледь не під час війни. Скільки людей полягло тоді на крутій гірській дорозі – не скаже ніхто, адже тоді хворих в'язнів вико-

ристовували при будівництві доріг, за приписом табірнього лікаря посилаючи їх на так званий «легкий труд». Вони, смертельно хворі, часто просто каліки, голодні і безмежно втомлені, повинні були прокладати дорогу для автомашин і тракторів у снігових заметах своїми тілами, просто утоптуючи сніг. Зробити це у мороз, у двометрових заметах, можна було лише під страхом ще гіршої кари. Смерть і влада гнали людей на таку нелюдську працю. Очевидно, не дарма колись заклали велике кладовище вздовж дороги, недалеко після повороту на Утинку з колимської головної траси біля селища Спорного. З тих часів там збереглися лише довгі ряди іржавих бляшаних табличок, помережаних загадковими знаками, тобто пробитих цвяхом літер і цифр, але могильних горбків вже майже не видно. Сподіватися, що ми колись дізнаємося, хто там похований – не варто, хоча всі архіви ще зберігаються. А можливо й ні, адже проблеми зникають не лише із зникненням людини. Ще більше проблем зникає разом з архівами. Вже в 90 – х роках, коли Німеччина погодилася виплатити якісь євро – копійки колишнім оstarбайтерам, на запит нашої матері прислали з німецьких архівів справжню трудову книжку з фотографією на ім'я Ліди Шпак, звичайно, німецькою мовою. Вона була як новенька, хоча пролежала в архівах більше п'ятдесяти років, але головне не це. Головне, що німці зберігали документи своїх рабів і нам ніколи не зрозуміти, навіщо вони це робили.

Від наших в'язнів, а це чийсь рідні і близькі, які і досі не знають долі своїх чоловіків і батьків чи дітей, залишилися лише невідомі, забуті могилки у вічній мерзлоті. На Колимі зовсім не рідкість знайти в тайзі людські кістки. Нам теж доводилося робити такі знахідки, але церкви тоді не було і ми просто прикопали їх, розмірковуючи звідки вони і чому тут.

Якщо їхати через Колиму кригою, по зимнику, біля Дебінського мосту можна побачити на одному з бетонних «биків» табличку. Я не полінувався і прочитав її, пробившись до місця снігом. Напис свідчить, що міст через Колиму будували, всього – на – всього, з жовтня одного року по травень наступного. Тобто, таку громаду на п'яти опорах збудували трохи більше, як за пів – року, причому, найсуворішої пори року, коли морози досягають 60 градусів! Зрозуміло, що тоді напівголодні і напіводягнені люди пра-

цювали практично вручну. Можна не сумніватися, що товаришу Сталіну обов'язково доповіли про черговий успіх радянського народу і він відповідно нагородив керівників будівництва.

Ми знаємо скільки народу будували єгипетські піраміди, але ніколи не дізнаємося скільки чоловік полягло і пішло під кригу отут, біля мосту через річку Колиму. Їхня дорога до бога пролягала через Колиму і була вона короткою і жахливою.

Умови на Колімі наскільки екстремальні, що навіть зараз інколи стає страшно. Якось взимку мені довелося чекати автобуса прямісінько біля траси, бо потрібно було потрапити в артіль. Рідня одягла мене в унти, кожух і рукавиці, селище було недалеко. Спочатку чекати автобуса чи попутки мені було весело і цікаво – навкруги вкрита глибокими снігами, стоїть таємнича тайга. З кущів, раз по раз, зриваються зграї білих куріпок, які я спочатку приймав за снігові грудочки. Яскраве синє небо контрастувало з сліпучими снігами, які вкривали незвичний гірський пейзаж, але через якийсь час я відчув, що замерзаю. Спочатку нахололи зап'ястки рук, тоді почали дубіти пальці на руках і ногах. Добре, що я мав можливість спокійно запалити вогнище з уламків лиж, які валялися на схилі сопки і зігрітися, але чи могли зігрітися вчасно ті люди, які будували міст під прицілами автоматів охорони?

Вечорами ми не раз філософствували на ці теми, тоді ще пошепки шукаючи відповідь на запитання, хто ж все таки більший злодій – Гітлер з його таборами смерті, чи Сталін, з його системою примусової праці? Багато хто вважає, що Гітлер людей нищив просто так, з природного звірства, а Сталін – лише з необхідності, для створення могутньої індустрії, що начебто можна зрозуміти і вибачити.

...Розкриваючи ранньої весни тайгу під новий полігон, бульдозер вигріб з мерзлоти стару, наполовину зотлілу кохвайку. Різнокаліберні гудзики і латки свідчили, що вона дуже давня і колись могла належати якомусь нещасному. Коли ми стали пити чай, розвівши в тайзі багаття, довго роздивлялися знахідку, і хоча ніяких паперів в кишенях не було, всім стало якось не по собі, бо мимоволі кожен з нас уявив і себе на місці колишнього власника цього нехитрого чорного одягу. Копирсаючись гілочкою у вог-

ні, щоб запалити цигарку від жарини, мовчазний бульдозерист Микола, який колись працював учителем, тихо промовив: «От ти скажи мені, що це за порода така – люди? Хтось же загнав сюди цих нещасних? А кажуть, що людина – це вершина еволюції. Ні – і. Якби це було так, у нас би не було шлунків і ми б не жерли один одного, не убивали б, не заздрили, навіть не хворіли б. От поглянь на оці дерева чи квіти. Оце і є вершина еволюції. Вони просто ростуть собі, нікого не турбуючи і ні у кого не питаючи дозволу, щороку міняють листя і щороку сіють насіння або пускають корені. Вони не вимагають їжі і житла, нікого не вбивають і навіть не мають такого бажання. Доживають до старості і розчиняються в природі, а на місце відживших – виростають нові дерева. І все».

Ми допили чай, бульдозерист для чогось заховав кохвайку в ящик для інструментів і знову поїхав валити дерева, щоб розчистити місце для нового полігону. Країна вимагала золота.

Золота, як багнюки

«Золота пропасниця» б'є людей не лише на Колімі чи Алясці. Магічна сила золота зачаровує чи не кожного, хто якимось чином може до нього доторкнутися, навіть подумки. Золота хочеться всім. Ті, хто не був на Колімі, думають, що золота там під ногами – як бруду і воно добувається на зразок вугілля – бери, не хочу. Тому переважна більшість людей, хто знав мене як старателя, перш за все цікавилася; скільки ж золота привіз я додому? Вони чудово знають, що золото охороняється, що це справа підсудна, але ж це ЗОЛОТО! Як же його не взяти, хоча б трішечки, «для себе?».

Вже в магаданському аеропорту Сокіл, новачки в пошуках золота починають пильно вдивлятися під ноги, хоча що можна знайти на асфальті, окрім недопалків? Ще затятіше про знахідку самородків золота мріють всі, хто вперше потрапляє в артіль. Золото їм ввижається на кожному кроці. Тому перший сезон, а то і два, вони ходять не інакше, як вдивляючись собі під ноги, а раптом зблисне шматочок металу? Часто таку звичку, ходити з опущеною головою, називають «колимською ходою».

Азарт постійно підігривається розмовами та історіями про щасливі випадки знахідок великих самородків, а те, що таке трапляється раз на багато років – нікого не обходить. У таких людей думки примітивні, як у гравця на гральних автоматах і зводяться лише до одного – а раптом поталанить саме мені і саме зараз? Тоді я приїду додому багатим і щасливим, тоді я зможу зробити все, що захочу, куплю автомобіль, заведу коханку і таке інше. Такі мрії стають справжнім прокляттям, бо переслідують людину вдень і вночі. Тому, доки люди зрозуміють, що золотого піску в чистому вигляді, як піску на морському пляжі, в природі не буває – вони вперто намагаються знайти своє щастя серед звичайнісінького каміння, якою, власне, і є колимська земля. Особливо нетерплячі, ховаючись від стороннього ока, намагаються навіть промивати в жмені кожен блискітку, яка трапляється на дорозі чи в струмку, але марно. З роками, сподівання знайти золото там, де його не може бути, проходить, як хвороба і ви уже не звертаєте увагу на блискітки і не кидаєтесь на них, як сорока на скло. Золото лежить лише там, де йому назначено бути природою, причому глибоко і щоб дістатися до золотоносних пісків, потрібно зняти сотні і тисячі кубометрів ґрунтів, хоча розповіді про видатні знахідки, як правило, засновані на реальних подіях. Знову ж таки, буває, що невеликі самородочки таки трапляються на очі, але у справжніх старателів це здебільшого викликає хвилину цікавості і нічого більше.

Трішки освіченіші старателі чули про історію великих знахідок, наприклад, знають про «Плиту Холтермана», тобто шматок породи, знайдений в Австралії, в якому було майже 100 кілограмів золота. Знають і про самородки, знайдені випадково. Так, один старатель знайшов величезний самородок, копаючи могилу для свого померлого товариша. Вага деяких іменних знахідок від 40 до 70 кілограмів! Знають і про найбільші уральські самородки, той же «Верблюду», вагою більше 30 кілограмів, чи «Трикутник». Чули історії про те, що в давнину в Азії знаходили самородки вагою в сотні кілограмів, а знайдений колись на Уралі велетенський самородок робітники начебто просто розрубали на частини сокирою і поділили. Дивилися документальний фільм про бразильських старателів, які виносять золотоносну породу на спинах по

вертикальних драбинах з кар'єру, глибиною більше 100 метрів. Одному з них приснився провісний сон, і на другий день він дійсно викопав на своїй ділянці десяти кілограмовий самородок. Одна така історія здатна розпалити «золоту пропасницю» серед тисяч людей на багато років. На Колімі історій про самородки не так багато, зате скільки можна почути про гігантські зйомки з промивальних приладів, які вимірювалися десятками кілограмів золота за зміну!

Сам факт встановлення золотоносних запасів на Колімі теж досить випадковий, хоча експедиція Цареградського і Білібіна у 1928 році була цілком профільною. Тоді існувала теорія про «золотого чоловіка», як геологічну гіпотезу залягання золотоносних порід в надрах континентів планети Земля. Голова і рука «золотої людини», у вигляді багатих родовищ, начебто були на Алясці і Каліфорнії, ноги – в Сибіру і Далекому та Близькому Сході, тулуб на Колімі, чи щось тому подібне. Перша колимська експедиція їхала на Коліму з конкретною метою – виявити запаси золота та інших корисних копалин, але спочатку – золота, як основи індустріалізації. Історія стверджує, що перше золото, не беручи до уваги випадкові знахідки аборигенів, серед яких культу золота не існувало, на Колімі було виявлено досить випадково, в тому ж 1928 році, на струмку Качиному(рос-Утиному), де пізніше виросло селище – Стан Утиний, або просто Утинка і був організований перший колимський приїск. (Здається, в кінці 90 – х років це селище, як і багато інших, припинило існування). Так от, геологи, які вже зробили тисячі безуспішних проб, вмиваючись вранці в річці чи струмку, як тут кажуть, побачили у воді розсип золотих самородків завбільшки з квасолину. Цікаво, що вони зібрали їх у бляшанку з-під кави, яку знайшли неподалік, але хто і коли її там покинув, не відомо, адже ці місця були практично безлюдними. Ходять легенди, що старателі-одинаки успішно мили золото на різних ріках колимського басейну ще до революції. А ще кажуть, що та експедиція була відправлена на основі свідчень, отриманих кагами НКВС в підвалах Лубянки...

Так це чи ні, поки – що невідомо, але саме каральні органи, як би вони пізніше не називалися, відіграли визначальну роль

в освоєнні цього далекого північного краю, политого потом і кров'ю мільйонів жертв режиму. Зрозуміло, що видобуток золота тримався у величезній таємниці, адже мова йшла не лише про стратегічний запас країни, але і про справжні розміри цього запасу, тому те, що раніше розповсюджувалося серед старателів пошепки, стало відкриватися лише з середини 80 – х років минулого сторіччя. Якраз тоді, коли вперше на Колиму потрапив і я. Навіть тоді, коли для іноземних розвідок, за допомогою знімків з космосу, не було секретів стосовно дислокації золотодобувних підприємств СРСР, а вся західна статистика видобутку золота була відкрита, для нас, старателів, все було засекречене.

Знімальники, які власне і знімали золотий урожай з промприладів, не казали про його кількість навіть своїм товаришам, а повідомлення, передані по рації, зашифровувалися найпримітивнішим чином. Замість цифр, начальник дільниці, передаючи дані на центральний стан, називав літери, які відповідали цифрам. Одиниця позначалася, як «А», двійка – буквою «Б» і так далі. Така «АБВГДейка» – це секрет Полішинеля і більше нічого. Але поступово історія колимського золота почала відкривати свої таємниці, навіть не таємниці, а факти, про які раніше просто не розповсюджувалися.

Ми дізналися, що після війни золото могли мити і одинаки – «вільноприносителі», які мити золото дерев'яними лотками. Вони здавали золото на приймальні пункти і навіть могли ним розраховуватися в ресторанах. Можна уявити, як в ресторані селища Дебін, де пізніше була проста їдальня, до середини 50 – х років на грам золота видавали грам тютюну чи грам горілки, а людина за день могла намити лотком консервну бляшанку золотого піску, яка важила кількасот грамів. Горілка і тютюн дійсно йшли на вагу золота! З часом запаси золота виснажилися і тепер кілька бульдозерів і промприлад працюють цілу добу для того, щоб намити півкілограма металу, але історії про якісь законсервовані шахти, хоча б і на Утинці, чи затоплені полігони, які відкривалися рішенням уряду, живуть і досі.

Розповідають, що на таких полігонах зйомки складають по кілька сотень кілограмів золота на добу, тому їх відкривають у випадку нагальної державної потреби і так само закривають, до на-

ступного випадку. Правда це чи ні, сказати важко, але дійсно, в 40 – х, 50 – х роках минулого сторіччя, зйомки на рядових приїсках були багатющими. Кажуть, що під час зйомки шлюз, або колода, на всю довжину була всипана золотом, а це могло бути і десять, і двадцять, і більше кілограмів металу. Ветерани стверджують, що доводилося робити по кілька зйомок за добу, бо золото просто вимивалося в хвості. Сучасним старателям доводиться перемивати старі хвості і на життя, як то кажуть, вистачає і хоча запаси золота зменшилися в сотні разів, все ж азарт знайти його, мабуть буде жити вічно, доки на Колимі будуть старателі.

Зазвичай, цікавість до золота зростає, коли на полігонах розпочинається промивка і золото, жовте, вимите і чистеньке, лежить в промивальному шлюзі. Тоді його кортить потримати на долоні. А в декого з'являється спокуса вкрасти його або тут, або на якомусь етапі транспортування і зберігання. Цікаво, що раніше, коли правила зберігання золота були набагато суворішими і зйомка проводилася під охороною озброєних бійців, золото на далеких дільницях зберігалось з патріархальною простою. Воно чекало своєї черги насипом просто в алюмінієвій мисці або відрі під нарами, та і у нас на дільниці, хоча і зсипали зйом в контейнери, але вони стояли теж просто під нарами чи ліжком.

Золото крали завжди. Окрім простого привласнення шматочка в колоді, існувало безліч засобів обвести охорону навколо пальця. Бувало, що умільці в шлюзах чи пульпопроводі, по якому на «головку» промприладу подається з водою золотоносна порода, влаштували спеціальні кишени, де золото накопичувалося, а потім його непомітно забирали. Вже вдома, в Україні, один колишній начальник дільниці хвалився, що в таку кишеню він назбирав більше двох кілограмів металу. Вкрасти – вкрав, але ледве не поплатився життям, коли продавав його скупникам. Чомусь, в усі часи, нелегальним вивозом золота з Колими займалися представники однієї кавказької національності – інгуші. Розповідали і про водія, який перевозив контейнери і якимось примудрявся відкривати їх, відбирати самородки і знову пломбував контейнери, але попався.

Раніше, коли золото мили ув'язнені, на жаргоні самородки називали «жуками». Кажуть, це тому, що золото крали оригіналь-

ним способом. Тоді шлюзи закривали металевою сіткою. Спритники прив'язували ниткою величезних жуків-рогачів і опускали їх в шлюз прямисінько на самородок. Жук чіплявся лапками за самородок і таким чином його витягали з шлюзу разом із золотом. А ще золото намагалися витягти з колоди за допомогою живиці, якою приклеювали самородки до прутика чи нитки.

Жадібність не знає чинів. Один начальник дільниці крав золото дуже просто. Як правило, він проводив зйомку з робітниками і коли відкривали перший килимок, де збирається найбільше золота, відсилав робітників на якусь термінову роботу, а сам в цей час складав золото в кишеню. Між іншим, правила зобов'язують проводити зйомку в одязі без кишень, з напуском брюк на чоботи, щоб не виникало спокуси заховати шматочок золота.

Одного разу і я став майже свідком крадіжки. Якось ми помітили, що шлюз протерся і з нього, виливається вода разом з породою, а це прямі втрати золота. Щоб не робити зйомки і не зупиняти надовго промивку, ми вирішили перекрити воду і наварити латку. Коли все приготували, я помітив в шлюзі добрий самородок, розміром трішки менше сірникової коробки, а коли поставив латку і ми готувалися відновити роботу – самородка вже не було. Робітник, у якого я спитав про золото, трішки знітився, але доказів у мене не було. Тільки – но я відвернувся, той хлопець здивовано питає: «Це не твій самородок?». Дивним чином золото знову потрапило в колоду, на цьому історія і закінчилася. Очевидно, він злякався, що пропажу все ж помітили і за ним почнуть слідкувати.

Вперше багато золота я тримав в руках тоді, коли навесні ремонтував промприлад, який за сезон обріс латками і це заважало промивці – затримувалося крупне каміння. Я працював один. Зрізав старі тимчасові латки, навіть цілі частини приладу, щоб замінити все суцільним металом. Під латками, серед маленьких камінчиків, назбиралося і багато самородків вагою до кількох грамів кожний. Їх я складав окремо, а коли підійшов голова артілі, показав йому своє «багатство». Він аж свиснув: «Ого, та тут охорону треба ставити». Потім взяв золото в долоню і несподівано викинув його на полігон. На моє здивування голова пояснив – якщо здавати золото по закону, клопоту не оберешся. Акти,

розпитування – де, як і коли, протоколи і таке інше, при цьому сезон ще не розпочався. Так би його просто вкинули б у колоду, та і по всьому, а з полігону золото теж все одно нікуди не дінеться, а потрапить в прилад, коли будуть промивати піски.

Взагалі, тема золота за будь – яких розкладів, потребує в артілі обережності. У кожному колективі працювали «стукачі», які повідомляли компетентні органи про все, що бачили. Як правило, ці хлопці працювали на легких роботах. Звичайно, офіційно про це ніхто не казав, але таких сторонилися. Стукачі, або інформатори, працювали і в закладах торгівлі, або вони були зобов'язані доносити про кожну пропозицію здати метал. Коли я назавжди від'їздив з Колими, і чекав, доки в майже покинутому селищі Чигичинах відремонтують «кукурузник», мені розповідали, що днями якийсь неборак спробував обміняти в місцевому магазині на горілку кілька невеликих самородків. Де він тепер п'є, можна лише здогадатися.

Навколо золота страшенно багато легенд і де правда, а де героїчний вимисел – вже і не розбереш. Якось у Києві, ще за довго до моєї Колими, довелося випивати в одній непевній компанії. Один із нових знайомих розповів, що нещодавно «відкинувся», а сидів начебто за крадіжку золота. Він з компаньйоном, начебто працював в артілі і якимось чином їм вдалося вкрасти багато золота, але попалися вже в Москві, в ресторані. На radoщах, що обійшли всі авіа-контролі, замовили в столичному ресторані розкішний обід, але «обмити» вдалу операцію не встигли. Хтось повідомив міліцію, що хлопці замовили цілу миску чорної ікри і дорогий коньяк. Міліцейський наряд перевірів їхні документи, а заодно і чемодан під столом. В чемодані начебто було кілька кілограмів золота...

Таких історій дуже багато, вони розпалюють уяву, але краще спокійно спати вдома, ніж проклинати себе у в'язниці. Як казали досвідчені люди про золото в колоді: «Я його туди не клав, нічого і руки простягувати».

...І притулку на старість

Все життя старателя спрямоване на одне – заробити грошей, по можливості назбирати не лише на квартиру, машину, меблі, але і забезпечити своє життя після Колими, коли доведеться повертатися на материк, де заробітки набагато менші. Тоді тебе буде гріти ошадна книжка, відсотків з якої вистачить на безбідне життя, хоча насправді заробити і назбирати грошей вдається далеко не всім бажаним ганятися за довгим карбованцем. Хтось, провівши лише один сезон, вже ніколи не повертається на Колиму, хтось протримається кілька сезонів. У когось не витримує здоров'я і він після кількох сезонів так і залишається ні з чим. Хтось начебто і працює довго, не один сезон, але гроші все одно обходять його стороною і він так і залишається сидіти на міліні, як кажуть, «без притулку на старість».

Якось після сезону, який ще не закінчився, мені вдалося вилізти у відпустку раніше. Настав час, коли старателів потроху відправляли додому, скорочуючи роботи. Як правило, ми їхали працювати на пів року, а пристойний результат гарантує лише велика кількість відпрацьованих днів – 200 і більше за сезон. Це коли ти починаєш працювати в лютому і їдеш у відпустку в жовтні, але вже влітку ти так втомлюєшся, що радий не звертати уваги на «трудаки», а швидше втекти додому, хоча частенько ми залишалися працювати на зимовий розкрив майбутніх полігонів аж до листопада. Того разу мені пощастило відкритися від зимового розкриття і вже на початку вересня, в один з прозорих ранків, я вперше за сезон одягнув цивільний костюм, тобто джинси, сорочку і піджак, збрив бороду, щоб їхати у відпустку.

Разом зі мною їхав Федір, симпатичний чоловік голлівудської зовнішності років до п'ятдесяти, який цілий сезон писав і отримувал листи від претенденток на його руку і серце, тоді як він розраховував на їхнє житло. Бажаючих у нього було по всьому Союзу, адже те, що він працював старателем, свідчило, що гроші в нього повинні водитися. Жінки це цінували.

Нарешті ми всілися в кузов вантажної машини і вирушили у дорогу до дому. Довго їхали мовчки, лежачи на матрацах, які

треба було здавати на склад, роздивлялися навколо себе. Далекі сопки були вкриті снігом, а тут, на схилах, горіла справжня золота колимська осінь, коли тайга пломеніла яскраво червоними і жовтими кольорами.

Федору якось не давалася робота, хоча за майже 15 років колимських поневірянь по артілям він перепробував багато спеціальностей. Тільки у нас він спочатку працював бульдозеристом, але вони з напарником більше ремонтували бульдозера, ніж працювали на полігонах. Ремонтували по кілька змін без сну і відпочинку, але щойно виїжджали з ремонту, як через пару годин змушені були знову ставати в «калашний ряд», бо напарник машину не беріг, а навпаки – розривав на частини. Потім Федора перевели в «жлигарі», робітником промприладу на промивку, де теж не ладилося, та і заробіток був меншим, ніж у добрих бульдозеристів. До того ж, його пару разів за сезон карали «по нуль п'ять», тобто позбавляли за місяць заробітку на пів – трудака. Зрештою, йому так і не вдалося заробити пристойну кількість трудоднів, бо його відправили на стан одним з перших, хоча він розраховував пропрацювати ще місяць – півтора. Настрій у нього був поганий, тому ми і їхали мовчки, адже він мріяв заробити за сезон тисяч десять карбованців, але дай Бог, якщо заробив хоча б три тисячі. Нарешті, Федір трохи відійшов від поганих думок і заговорив: «Бог з нею, з роботою. Буде ще. Дасть Бог, на наступний сезон працюватиму в хорошій артілі. Я уже 13 років відпрацював на Колімі, але ще б треба. Знайду після Нового року хорошу артіль, та і дороблю до пенсії».

По кабіні несподівано вдарили гілки і ми інстинктивно пригнулися. Федя поправив рукою свою гарну, трохи сивувату кучеряву шевелюру, за якою дуже слідкував, та і взагалі, він, як жених, був дуже охайним, навіть серед нас намагався виглядати джентльменом. Наш розпадок залишався далеко вниз, Федір подивився на нього: «Скільки ж років я загубив отут, а що я маю, крім болячок та боргів? Сім'ю загубив, квартиру втратив, здоров'я теж не набув. А колись, я отак, як оце ти, вперше їхав у відпустку. Я тоді почувався людиною – такі гроші заробив! Це тобі не на матеріці відкладати на ощадкнижку по 20 карбованців із заробітку. Тут, за один сезон, я вважаю їхав додому з машиною. Радості було! У

Москві купив кілька пляшок коньяку, сів у вагон і їду, як біла людина. Зі мною в купе їхав армійський полковник. Розговорилися, випили одну пляшку, потім ще. Він, як почув скільки я заробив, аж заздрив. Смішно казати, але мене тоді таки добре втішала його заздрість. А вдома як Федя гуляв!? Які подарунки робив жінці і дітям та і різним іншим баришням? Що не кажи, а приємно, коли мужчина може собі дозволити не рахувати копійок. Ресторани і все таке інше були моїми, а ще ж родичі, куми, гості і Федя завжди приходив не з порожніми руками. Аванс закінчився швидко, давай я позичати до весни, коли пришлють получку, але все одно грошей не рахуєш. Аж раптом настає весна, знову треба збиратися в артіль. Віддаси борги, а то і на дорогу доводилося позичати, і знову на літак. Кілька сезонів з'їздив в артіль, а результат той самий. Все містечко гуло – Федя з Півночі приїхав, була навіть така приказка, а щовесни я знову роздавав борги, позичав нові і – на Колиму. Ти ж чув, як у нас кажуть, що ми на Колиму тікаємо від сімейних і домашніх справ. Може і так, бо потроху звикаєш. Отак я кілька років пропрацював, а далі не витримала дружина. Поки я копитив, як північний олень на Колимі, вона знайшла іншого. Пішли аліменти на дітей, грошей стало ще менше, хоча інколи таки вдавалося добряче заробляти. Одного разу я з осені довго хворів, два роки не їздив додому, а коли зібрався, виявилось що я заробив більше двадцяти тисяч. Ох, тоді я і погуляв! В Середнекані снідав – віддали півтисячі. В Магадані обідав – півтисячі. В Москві вечеряв – ще півтисячі, звичайно ж не сам, а з компанією. Аякже, Федя гуляє. Додому накупив риби, ікри, крабів ледь не на тисячу. Купив собі перстень з діамантиками. Вдома вже сім'ї не було, то я давай їздити по родичам та по молодицям. Подарунки – всім, випивка, цукерки тільки за мій рахунок – Федя з Півночі приїхав! Погуляв кілька місяців, навіть квартири не встиг купити, а весна прийшла, підрахував, знову позичив на дорогу та і поїхав сюди. Потім ми якось «згоріли» два сезони підряд, нічого не заробили, так що і додому не їздив. Тоді сюди потрапив, а тут що начальство дурне, що заробітки погані. Ну, та нічого, ще пару років постараюся та таки треба заробити хоча б на квартиру. А може оженюсь на квартирі, а гроші будуть на життя. Мене зовуть

і в Ялту, і в Кіровоград, і в Мінськ. Подумаю, тільки б знову не загуляти у відпустці».

Федір замріявся. Ми вже спустилися з перевалу. Навкруги стояла прозора осінь. Поміж камінням струмку, яким ми їхали, ледь блискала вода – осінь була на диво сухою. Молодий льодок в калюжах дзвінко хрускотів під колесами, блискаючи за машиною сонячними зайчиками. Я подумав, що судячи з Федіної розповіді, між робітниками на Колімі і на материка, різниця лише одна. На материка ми живемо від получки до получки, а на Колімі – від відпустки до відпустки. Там теж жируєш після получки, правда всього два – три дні, а тут – два або три місяці. Федя подумав і погодився: «Може і так. А тільки шкода, що я все своє колимське життя витратив на відпустки. Тепер ось і думай про притулок на старість».

Лисий

Як правило, в кожній артїлі існував стабільний кістяк колективу, тобто люди, які працювали багато років, щоразу повертаючись сюди після відпустки, але щовесни приходило багато нових людей і не завжди вживання в новий колектив проходило гладенько. Люди всі різні, в основному з міцними загартованими характерами, які пройшли «Крим і Рим», тому траплялося різне, чоловіки є чоловіки, але в більшості випадків стосунки між людьми були нормальними.

На Врізаному, струмку де ми стояли того сезону, водієм на ГАЗ – 66 працював дуже добрий спеціаліст – Женька. Не було випадку, щоб його машина за будь – якої погоди загрузла десь на бездоріжжі чи вчасно не привезла на полігони зміну. Коли він ремонтував свою техніку – невідомо, але цілісінький сезон машина працювала безвідмовно. За це Женьку поважали, незважаючи на те, що в свої тридцять з хвостиком, він був абсолютно лисим. Втім, на це не звертав уваги ні він сам, ні ми. Женька то й Женька.

Якось в кінці травня до нас прилетів перший гвинтокрил за золотом, і крім продуктів та пошти, привіз новеньких. Як на гріх, в цей день, коли треба було відвозити на вертоліт золото і забирати продукти, машина підвела Женьку, тому контейнери нам дове-

лося тягати на собі. Зрозуміло, що начальник накинувся на водія і «вставив» йому по перше число, хоча вини водія не було ніякої. Женька був змушений тягати разом з усіма вантажі на вертоліт і з вертольота до балків, тому йому було не до жартів. Хочеш не хочеш, а він відчував провину, якої не було, та і кому приємно, коли на тебе наїжджає начальство? В такі хвилини поганого настрою він займався аутотренінгом, постійно промовляючи собі під ніс заклинання: «Я спокійний, все добре, все чудово, все буде ще краще», але чи допомагало це йому – ми не знали.

Нарешті ми все розвантажили – завантажили і гвинтокрил знявся в повітря, забираючи з собою і начальство. Ми присіли перекурити і почали кепкувати з Женьки, який вперто продовжував тягати мішки і ящики, бурмочучи свої молитви. Червоний і спітнілий, роздратований до краю, він не озивався, лише скинув картуза, блискаючи на весь розпадок своєю лисиною. І треба ж було такому трапитись, що новенький, який мовчки стояв осторонь у своєму картузі, раптом голосно гукнув до Женьки: «Ей, ти, лисий!». Женька спочатку нічого не зрозумів, але інстинктивно зупинився, бо насправді на дільниці лисих більше не було і він це добре знав. «Лисий!», – ще раз гукнув незнайомец, високий і жиливий парубок, звертаючись безпосередньо до Женьки. Ми затихли, бо у повітрі запахло скандалом. Всі бачили, що Женька сердитий і не знали, як він відреагує на образі від чужака. Одна справа, коли про твою лисину пожартує хтось із своїх, а інша справа, коли дражниться зовсім незнайома людина. Ми замовкли, а новенький, рудоволосий і насмішкуватий, неначе й не бачив, чим усе це могло закінчитися і не зводив з Женьки своїх трохи витрішкуватих очей. Ставало гаряче, адже зачепити чоловіка на очах у всіх – справа ризикована.

«Лисий! – не вгавав новачок, – Це я тобі кажу, чи ти ще до того ж і глухий?». Женька повільно поставив ящик з якимись бляшанками на землю і тихенько почав наближатися до нахаби, явно не знаючи, як реагувати. Ми теж були готові втрутитися в суперечку двох дорослих чоловіків, адже бійки в артілі каралися суворо, аж до вигнання з дільниці. Женька, трохи затинаючись від хвилювання, нарешті заговорив, обмацуючи незнайомця настороженим поглядом: «А чого це ти такий хапкий, ти що, мене знаєш?».

«А мені і знати не треба, я і так бачу, що ти лисий», – продовжував наспіхатися незнайомий.

Женька почервонів ще дужче, кулаки мимоволі стиснулися, він трішки пригнувся, готуючись кинутися в бійку. Ми потроху підійшли ближче, а той не вгавав: «Чуєш, лисий, ти дуже гарячий, але в тому що ти справді лисий, я ж не винен. Не міг же я тебе назвати кучерявим, якщо ти лисий, як моє коліно?».

«Ну, гарячий, чи не гарячий, це ми зараз побачимо» – прозаякав від хвилювання Женька. «Ну, побачимо, так побачимо», – спокійно відповів новенький і готуючись до бійки, зняв з голови картуза. Всі, крім Женьки, на секунду завмерли, а потім так розреготалися, що аж собаки, які теж зустрічали гвинтак, на всяк випадок посхоплювалися на рівні ноги. Наш новачок теж мав чудову, на всю голову, окрім рудого пушку на скронях та потилиці, лисину. Він аж трусився від сміху, а Женька так і стояв з роззявленим ротом, доки його губ торкнулася легенька посмішка, а потім і він реготав разом з усіма.

Наступного ящика до кухні вони понесли разом, виблискуючи на сонці своїми лисинами. З цього часу жарти на тему лисини стали обов'язковими. Обоє наших лисих, Женька з Вологди, а інший – з Барнаула на ім'я Микола, страшенно любили паритись в лазні навіть влітку і одного разу голяка ганялися за мною по всьому селищу, після того, як я, ніби байдуже запитав їх, зазираючи в парилку: «Вам мило в піску обваляти?». «А для чого?», – запитали вони одночасно, нічого не підозрюючи. «А для того, щоб мило по ваших лисинах не скобзалось!». Потім вони кілька днів намагалися впіймати мене, щоб обстригти налісо, бо в мене було довге волосся, але так і не впіймали, зате кожного разу беручи до рук мило, сміялися, – от мовляв, придумав, це ж треба – мило з піском, щоб по лисинах не скобзалось!

Ніжність

Несподівано навесні, коли ремонт техніки був в самому розпалі, якраз на 8 березня, нам випало кілька зайвих годин відпочинку. Того року ми не знали, як рятуватися від снігу, який щодня засипав все навколо. Часом сніг падав такий густий, що нічого не було видно за кілька кроків, але ми все одно йшли на ремонтний майданчик і ховалися від снігу лише в обід та на чай, тобто перекус, який пили об одинадцятій і сімнадцятій годинах. На материку в таку погоду ніхто й не подумав би про роботу, але старателям звертати увагу на погоду не випадало, тому ми йшли і працювали, навіть підганяти когось не було потреби. Проте сніг нас не скільки лякав тим, що через кілька годин одяг промокав до спіднього, скільки просто не давав працювати. Простір навколо бульдозерів був заповнений деталями, інструментами, гайками – болтами, але всього через кілька хвилин після початку хуртовини, все наше начиння ховалося під шаром снігу, тому ми не скільки працювали, скільки шукали ключі чи гайки, копирсаючись у заметах. День розпочинався з матюччя, яким славили погоду і господа Бога, і закінчувався тим же. Адже це була робота, як казали у нас, «ні розуму, ні серцю». Вологий сніг швидко робив нас чорно – білими примарами, які не знати навіщо, повільно длубалися в кучугурах.

По можливості підсушившись в обід та перевдягнувшись у сухе, ми знову вийшли місити сніг і клясти негоду, але на наше щастя, цього дня начальник, який через бражку і з приводу Міжнародного жіночого свята впав у запій, вийшов на вулицю подивитися на роботу і не побачив її. Несподівано, його затуманений брагою мозок, спромігся на мудру думку: «Хрен з нею, такою роботою. На сьогодні шабаш. Потім все рівно відпрацюєте, а то зараз толку ніякого. Тим більше, сьогодні, як не як, свято». Двічі нас умовляти не довелося і ми, швидко позбиравши і поховавши в кабіні бульдозерів інструмент, подалися в лазню, а потім перевдягнувшись у спортивні костюми, порозходилися по своїм балкам, де на нас чекали дерев'яні нари і майже пів – дня зайвого відпочинку, хоча насправді ми не допрацювали всього – на всьо-

го 4 години. Потроху цих кілька зайвих годин, які ми проводили лежачи на нарах, стали перетворюватися в нудьгу, адже ми вже звикли, що після вечері у нас залишалася лише година – півтори на балачки, а потім ми вкладалися спати, тому чим займатися цілих чотири години ми просто не знали. Газети були вивчені напам'ять, карти швидко набридли, всі чомусь замовкли, проте всі разом полетіли у мріях по домівках, адже окрім усього іншого, справа була 8 березня. Це був час жінок, бо в такі хвилини думки найчастіше линуть до дружин. Молоді чоловіки не винні, що їхні дружини залишилися десь недосяжно далеко, а природа завжди владно бере своє. Тим більше вдома, цього дня, ми б обов'язково вітали своїх коханих і сиділи б за святковим столом.

Першим не витримав, солодко і млосно потягуючись, сусід по нарам, бульдозерист Валерка, родом з Кіровоградської області, десь з-під Світловодська. Він був практично місцевим, жив з тутешньою жіночкою в селищі, і жив погано. За його розповідями, вдома подружжя часто сварилося, вона не раз здавала його в міліцію, він не раз намагався віддячити їй за ймовірні зради. Всі жінки для нього були на один копил – «всі вони такі», постійно казав він, вживаючи при цьому найжорсткіші характеристики. Але що не зробить з людиною весна і 8 березня, що не вдіє з суворими чоловіками довга розлука? Навіть Валерку, меланхолійного українця, ображеного жіночим плем'ям, цього вечора ніжність огорнула своїм солодким серпанком і він майже розчуленим голосом, вкотре потягнувшись на весь зріст, мрійливо промовив: «Як вдома, то ми з нею скандалимо і б'ємося, вдома жінка у мене – не інакше, як тварюка чи падлюка, а як тут, то скуча-а-а-ю, так би й побіг до неї, хоч і зараз».

Ностальгія за життям

Миколі, ще молодому, але вже кучеряво-сивому тридцятирічному чоловікові, на Колимі було важко не лише спочатку, а завжди. Це було не його життя, але подітися нікуди. А ще він навіть не уявляв, як зможе з'явитися на очі дружині, яка чекає його в

Полтавській області, без обіцяних тисяч грошей, адже на його заробітки була вся надія сім'ї облаштувати нормальне життя.

Нерідко людина, яка потрапляє в незнайому обстановку, розгублюється. В неї нічого не виходить, а навколо всі сміються, і від цього настрій ще гірший і добре, якщо на допомогу новачку хтось прийде. Така людина для розгубленого і самотнього – як острів у бурхливому морі, як підпірка для тоненької рослини.

Микола, як і більшість колимчан, приїхав в артіль з України на заробітки. Вдома йому було все знайомим, він знав що і коли робити, що і як відповідати. Життя було зрозумілим і легким, а тут, де сопки накочуються на тебе то зеленими, то білими хвилями і ось – ось накриють з головою, де стояли непроходимі сніги і трищали пекучі морози, він розгубився, все забув і ще дуже замкнувся в собі. Те, що для всіх в артілі було зрозумілим і звичним, видавалося йому дивним і страшним. Все це ніяк не відпускало його, дурманило мозок. Найпростіша, за тутешніми мірками робота, здавалася йому неймовірно складною і він від хвилювання робив все або дуже довго, або і взагалі не так. Одних це смішило, інших виводило з себе, тому між собою всі називали його або вайлом, або ще гірше – «туфтачем» чи «фуфлижником». Людині, яка замість роботи «гонить туфту», в артілі не місце, тому Микола дуже переживав за своє майбутнє. Йому весь час здавалося, що ось – ось приїде начальник і вижене його на трасу. Тобто, звільнить по тарифу, якого не вистачить і на дорогу до дому. Від переживань Микола аж почорнів і не впізнавав себе в дзеркалі, хоча в тайзі, навіть взимку, обличчя чорніють у всіх нас, мабуть ультрафіолет відбивався від снігів. Коли здавалося, що терпінню приходить край, якимось дивом з ним познайомився земляк – механік з державного приїску, що заїжджав до нас в артіль у справах. Він і забрав Миколу з артілі до себе, тим більше, що начальство навіть зраділо і відпустило Миколу без затримок.

Там працювати було значно легше і його потроху «відпустило», тим більше, що працював він у парі з своїм ангелом – охоронцем Денисовичем. Денисович колимствував років з тридцять, жив у селищі, дружина його працювала в місцевій школі. На вихідні Денисович їздив додому, а на дільниці працював разом з Миколою. Працювали вони лише вдвох і практично окремо від інших – ре-

монтували двигуни. Як спеціаліста, Денисовича цінувало начальство і ніколи не втручалося в його справи, бо знали, що все буде зроблено вчасно і як потрібно. Інколи він привозив з вихідних самогон, який жінка гнала вдома і міг трішки випити в обід чи після роботи, але ніхто про це не знав, бо роботі його невинна слабкість не заважала. Коли роботи не було, тобто на дільниці все, що треба, крутилося і торохтіло, Денисович ішов «інспектувати» дизелі на полігони, а насправді – він брав чвертку горілки і закуску, обов'язково сало і цибулю, гукав Миколу і вони йшли в тайгу. Там, заховавшись серед повалених дерев на березі глухого і мальовничого струмка, сідали і розкладали закуску. Денисович помаленьку випивав, а більше вони закушували і розмовляли. Підобідавши і запаливши цигарку, Денисович заводив розмову про Україну, багато згадував сам, багато розпитував, бо ввечері після роботи, в балку спокійно побалакати про батьківщину не дадуть. Сам він, як і Микола, родом був з Полтавської області, навіть з одного району, і дуже сумував за Батьківщиною. Слухаючи, він іноді витирив сльози, та так, що Микола якось не витримав і запитав, чому той сам не покине роботу, не поїде додому та не побачить все власними очима, не поживе вдома по – людському?

Денисович знову налив собі п'ятдесят грамів, випив, і не закушуючи, сказав: «Поїхав би, хоч зараз, та не можна. Ти ось ще молодий, але послухай мене – не сиди тут, не чекай грошей, а тікай, доки є здоров'я. Вдома, на Україні, без грошей прожити можна, а без здоров'я – ні. Колись і я, як оце і ти, приїхав на Колиму, будь вона неладна, щоб заробити грошей. В мене все виходило і з роботою, і з заробітками. Через кілька сезонів купив у нас удома будинок біля Дніпра, потім «Жигулі», згодом навіть катер, щоб по Дніпру ганяти. А воно ж як? – одне купиш, от грошей вже і не вистачає на щось інше. Все мені було мало. Так років з п'ятнадцять і відмантулив по артілям, як каторжний, а потім таки зібрався, плюнув на все, подивився, що в мене уже все є; грошей наскладав, хату купив і в хату, машина є, катер на Дніпрі чекає – тільки живи і радій, поки ще молодий і в силі, а жінка – в красі. Одним словом, поїхав.

По тим часам я вважався у нас просто багатієм, мені заздрили. Да – а, приїхав я додому і зажив, як захотів. Захотів – випив, захотів – сів на катер і гайда по Дніпру. Захотів – з компанією, захотів

– з жінкою, захотів – сам. Казка, а не життя, тільки недовго так було. Ні з того, ні з цього в мене почала носом йти кров. Думав, може перебрвав вчора лишку, а воно – все частіше і частіше. Почало паморочитися в голові, стало важко дихати. Ми злякалися, жінка відправила мене до лікаря, той дивився, міряв, перевіряв, а потім зібрали консилиум і кажуть, що мовляв, клімат мені вдома більше не підходить. Доки жив на Колімі, усе було добре, а тепер організм з Півночі не може перебудуватися на Південь. Північ вже взяла тебе до себе, каже він мені, хочеш жити – їдь назад, на свою Колиму, бо тепер тобі наш клімат, як отрута. Плакав, я, плакав, жалкував – жалкував, але робити нічого – довелося все покидати і назавжди повертатися в оці нетрі. Раз ще якось спробував поїхати у відпустку – так де там? – мені зразу стало погано. А тепер тільки й робити, що плакати за нашою ненькою – Україною і за Полтавщиною. Може, хоч вмирати ще туди поїду, та оце і все, що мені залишилося».

Через кілька днів Миколу ледь не оглушила звістка. Денисович, повертаючись з вихідних на дільницю, вийшов на перевалі з машини і не докуривши цигарки, несподівано помер.

Микола через кілька днів розрахувався і поїхав в Україну. До дому. Жити.

Один дзвінок у комунізм

Хоч як далеко ми були від цивілізації і політики на переламі 80-х і 90-х років минулого сторіччя, миючи золото «на будівництво комунізму» по глухим колимським розпадкам, але вона дістала нас і там. Хоч зрідка, але ми отримували пошту, читали, хоча і з запізненням газети, а ще слухали радіо. Тоді політичні пристрасті полилися на нас широкою рікою і ми щовечора все частіше і частіше збивалися на політичні суперечки. Як правило, перемагали демократи, але вистачало і комуністів, які кляли Горбачова і Єльцина за зраду: «Якби не ваш Горбачов!», – «А чому він наш?», – відповідали їм. Тоді ми вже відчули, що таке дефіцит найнеобхідніших продуктів і товарів. Несподівано зникли чай і цигарки, почалися перебої з цукром і м'ясом, а все це нам доставляли

гвинтокрилами або вантажівками. «Оце ваші демократи нароби-ли», – злословили комуністи і такі суперечки тривали щодня.

Якось в суперечку втягнувся зварювальник, який того вечора читав «свіжу» газету: «От ти кажеш, що якби не Горбачов, ми б уже жили при комунізмі. Я не перший рік стараюсь, але щось не бачив, щоб комунізмом пахло хоча б тут, на Колимі, яка півсторіччя дає країні золото, правда в яку прірву воно щезає, ніхто не знає. Тільки й того, що колись тут було краще з продуктами, ніж на материку. Так, тут могли купувати ікру і червону рибу, але ж в Росії весь цей час був ледь не голод. Магазили порожні, як шаманський бубон. Тільки я не про це. Я про телефон. Ось дивись, що пишуть про війну Америки з Іраком. Там йшла оця, як її, «Буря в пустелі».

Минулого року американці цілою армією прилетіли і припливли за тридев'ять земель в піщану пустелю і за якихось пару місяців дали хусейнам чосу, але, то таке. Мені цікаве інше. Ось тут в газеті пишуть, що кожен солдат–американець у війну мав право на два власноручні листи до дому і на одну телефонну розмову з тієї Іраки. Це що ж виходить, вони в пустелі телефонні лінії проклали, чи як? І коли тільки встигли? (про існування факсів і мобілок ми тоді навіть не знали – авт.). А свіжі газети вони отримують щодня, і це на війні, в якійсь там Азії, чорт знає за скільки кілометрів від Америки. А ми на Колимі вже 50 років живемо і що у нас є? Нічого.

Мені минулого сезону треба було, кров з носу, подзвонити додому. Дружина написала, що їй підходить черга на квартиру, самі розумієте, що справа серйозна і термінова, так що листом не відбудешся, бо доки він дійде додому, це тижнів три, не менше, то буде вже пізно.

Насилу я відпросився в начальника з'їздити на центральний стан, бо найближче міжміський телефон був тільки там. Якраз тоді до нас на дільницю нарешті пробілися дві вантажівки з новими гусеничними полотнами до «триста тридцятих» бульдозерів, бо їх вертушкою не привезеш. Самі знаєте, що як гуски зносилися, то вже кінець всьому. Траки рвуться і губляться один за одним, а їх без різака не заміниш. Тільки зробиш один, як вже везуть мене до другого, що вдень, що вночі. Намучилися ми тоді, доки міняли траки, погані – на ще гірші. Я вже падав від втоми,

коли гуски таки привезли. Ми швиденько переобули бульдозери, з роботою стало трохи легше. Машини, одна ЗІЛ – 157, а друга «Урал», на другий день зранку поїхали назад, от я з ними і поїхав в артіль дзвонити додому. Начальник дав мені два дні, бо через два дні до нас летів гвинтокрил – от щоб я з ним і повернувся.

Спочатку ми їхали такими – ськими дорогами, по ходу переправлялися через дві великі річки, а потім дорога закінчилася і ми поїхали просто по річищу струмка, вгору по течії. Хто б мені раніше сказав, що машиною можна їхати річкою, неначе дорогою – нізащо не повірив би, та ще нашими струмками, де одні буруни і переكاتи, а дно всуціль встелене камінням. Коротше кажучи, як ми доїхали до твердої дороги – одному Богу відомо, а тільки кілометрів через тридцять таки вийшли на якусь зарослу молодняком стару дорогу і почали підніматися на перевал. Дорога – це тільки так називається. Колись тут проїхало кілька бульдозерів, мабуть інколи їздили мисливці та оце ще ми. Навкруги глуха тайга, мотори аж захлинаються від висоти, страшно, а не дай бог зламаємось, що тоді робити?

Чим вище на перевал, тим дерева ставали меншими, тайга рідшала, аж поки не закінчилася зовсім. Піднялися на перевал, стали відпочити. Краса навколо – невимовна! Під нами широченна долина, призахідне сонце заливало все навколо рожевим кольором, внизу темніє густа тайга. Постояли і поїхали вниз, до наступного струмка, по якому і поїхали, але тепер – вниз по течії. Тут їхати було легше, бо нещодавно річищем пройшовся бульдозер і великі валуни порозгортав убік, але все рівно їхати було дуже важко – кермо аж виривалося з рук водіїв. Зустрілися нам і бульдозеристи, які прочищали для нас русло. Бульдозер не витримав, зламався і вони в старому зимівнику заночували, бо не встигли відремонтувати свій агрегат. Зупинилися біля них попити чаю і ми, вони розказали водіям, як їхати далі, але ми не заночували, а поїхали струмком далі. Сутеніло, тому треба було добре постаратися, щоб не проїхати потрібний поворот в інший струмок, а орієнтирів ніяких – навколо лише береги в густих кущах і більше нічого. Нарешті, ми звернули в потрібний струмок – Загадку, де колись давно і довго працювали старателі. Тут, між старих відвалів, петляла яка не яка, але суха дорога, яка біля птахоферми вивела нас

на Колимську трасу десь біля Оротукану. Я і досі дивуюся, як хлопці на заплуталися серед старих полігонів, ставків для насосів і відвалів, які тяглися години півтори. Трасою, наковтавшись пилуги, години через дві ми приїхали нарешті на стан, в Утинку.

Я одразу кинувся до телефону, але мене «просвітили» – кажуть, що зв'язку немає ні тут, ні в Спорному. З'ясувалося, що звідси на материк додзвонитися не можна, а треба їхати на міжміський переговорний пункт аж в самісінький Магадан. Переночував я в артілі, де вперше за кілька місяців подивився телевізор. Рано – вранці водовозка відвезла мене в Спорний, звідки я поїхав у Магадан. Це кілометрів 500 по трасі. Щоправда, вільних місць в автобусі не було і більшу частину дороги мені довелося простояти, зате вперше побачив Колимську трасу влітку, бо ми приїжджаємо, а сніг ще лежить, а коли повертаємося додому, він уже впав. Розруха, скажу я вам, повна. На десятки кілометрів вздовж траси тягнуться відвали, на сопках замість дерев, самі тільки величезні чорні пеньки, неначе їдеш не на Землі, а на Місяці. Дістався я до переговорного в Магадані, довго довелося чекати на зв'язок з центральними районами, який весь час зникав, як льотна погода, але таки дочекався і побалакав з дружиною, а тоді давай прориватися назад, щоб на ранок встигнути на гвинтак.

В п'ять ранку я приїхав до повороту на Стан – Утиний і подався в артіль пішки за двадцять п'ять кілометрів, через перевал. Думав, що мене заїдять комарі, але обійшлося, хоча голову без картуза вони скусали в кров. На гвинтокрил я встиг, бо він відлітав аж в обід. По дорозі на свою дільницю ми залітали на струмок Барій, де теж стояла наша дільниця, а вже звідти, під вечір, потрапив я на свою. Там мене вже чекав «триста тридцятий» і я пішов в ніч його ремонтувати.

Ось так – цілих дві доби з лишком я витратив, щоб один раз зателефонувати додому. Їхав по бездоріжжі машиною, потім півтисячі кілометрів в один кінець – автобусом, навіть летів гвинтокрилом, дерся на перевал і спускався з нього пішака, а тепер і думаю собі – як же ті американці можуть дзвонити з пустелі, коли захочуть? А якщо вони легко дзвонять додому з пустелі, то де ж тоді живемо ми з вами? А ти кажеш, що ви для нас побудували комунізм».

Переворот

До нас, старателів, загублених десь біля Сусуману, який начебто був «он за тими горами», новини приходили з великим запізненням, тому ми не дуже знали про події 19 серпня 1991 року, коли в Москві стався переворот. Ми вже жили надією на близьку відпустку, яка відчувалася холодом морозних ночей, ввижалася нам в золото – червоних фарбах осінньої тайги, вчувалася у високому гелготінні журавлиних ключів і гусячих зграй, які поспішали на зимівлю. Гвиноткрила не було давно, солярку ми економили, тому включали дизельну електростанцію на кілька годин для роботи, тож і радіо могли почути лише вряди – годи.

Того року районна газета Тенькінського району надрукувала кілька подач моїх віршів, і я вечорами, якщо не було роботи, часто залишався сам у балку – інколи писав, хоча частіше просто падав від втоми, адже окрім обов'язків начальника дільниці, продовжував займатися зварюванням, бо людей не вистачало. Так було і того вечора, коли хлопці вмовили мене поганяти «ДЕСку» трохи довше, щоб пограти в «тисячу» та послухати радіо. Щойно я задрімав, як годин об 11-й вечора мене нагло розбудив промивальник Толька, який нещодавно вивіз сім'ю з Грозного, де від чеченців не стало життя: «Сергій, Горбачова скинули! Пішли до нас».

В балку було надимлено так, що лампочка під стелею ледве жевріла, в кутку шкряботів транзистор, але зараз ніхто нічого по радіо не розповідав – грала класична музика. З'ясувалося, що хлопці нічого толком не чули, бо грали в карти, балакали і до радіо не прислухалися, що аж вивело мене з себе. «Чого ти кип'ятишся? Подумаєш, переворот зробили комуністи. Тільки й того, що за свої вірші ти вже не поїдеш додому, а залишишся тут. Безплатно» – пожартував хтось. Всі розреготалися, але я про таку перспективу подумав ще раніше, по дорозі до хлопців. Аж ось сувора мелодія урвалася і дикторський урочисто – напружений голос зачитав постанову комітету: «У зв'язку з хворобою Горбачова» і таке інше. Мені запам'яталося, що в країні вони хотіли швидко навести дисципліну і порядок, для чого чомусь необхідно

роздати людям по 15 соток землі під городи, а ще – мобілізувати городян на допомогу колгоспам.

Я повернувся до себе, але заснути довго не міг, згадував свої вірші, в яких діставалося комуністам і бюрократам, навіть почав думати, яким чином мені втекти в Україну, де про мої вірші нічого не знали. Згадав, як в газетах, а їх ми отримували всього дві – «Правду» і «Радянську Росію», раптом почали з'являтися страшні матеріали про вбивства, про бідність, про розруху, хоча раніше комуністи про це не дуже розповсюджувалися, а писали; «поряд із здобутками, у нас ще трапляються окремі недоліки», оце і вся критика. Все це було спрямовано проти Горбачова і перебудови, яку ініціювала сама партія, а тепер критикувала. Правда, до чого вся ця критика ми не знали, але здогадувалися, що неспроста.

Цілісінький наступний день я мотався полігонами, ремонтував бульдозери, робив зйомки, регулював воду, проте думалося про одне і те ж. За чаєм, біля костра на промприладі, мова про політику і останні події заходила кілька разів. На вечір всі хотіли знати правду, почали шукати в ефірі «вражі голоси», знайшли і «Голос Америки», і «радіо Сахаліну» чи «Свобода», які розповіли нам про те, що проти комітету піднімається Далекий Схід. Порт Владивостока оголосив страйк, владу комітету не визнав Сахалін, магаданська міліція заявила, що не виконуватиме наказів комітету. Народ біля приймача загудів, наше невелике суспільство розкололося навпіл. Хтось казав, що нічого страшного, бо за будь – якої влади він залишиться бульдозеристом, на що йому відповідали, що старателів у нас лише грабують і гноблять, тоді як ми за сезон мали б заробляти на ціле життя, як в Америці, та і жити повинні, як люди, а не як раби.

Прийшов вечірній час виходу на радіозв'язок з артіллю. Головою правління у нас був Анатолій Бедьовкін, корінний колимчанин, затятий комуніст, роботящий, ініціативний, але впертий чоловік, що часто додавало мені роботи. Він відверто казав: «Ельцину я руки не подам». Побалакали ми з ним по рації про справи, але про останні події в Москві і Магаданській області він розмовляти не захотів: «Наше діло працювати, а не слухати радіо».

Народ продовжував хвилюватися, але роботу ми свою продовжували виконувати. 21 серпня нарешті прилетів вертоліт,

льотчик, начебто ховаючись, віддав мені кілька екземплярів ельцинського звернення «До громадян Росії», яке я і зачитав в їдальні. Ввечері вирішили зібрати збори. Нас було трохи більше 30 чоловік. Сиділи бородаті і серйозні. Я вів протокол, при чому не вказував прізвищ, адже всі розуміли, чим все могло закінчитися. Посперечавшись, майже одногосно ми вирішили зупинити роботу промприладів, на знак протесту проти дій комітету – «Ні граму золота на будівництво комунізму», – про що ми і повідомили керівництво артлі, яке дипломатично змовчало.

Другого дня ми довідалися про танки в Москві, про арешти членів комітету та про його поразку і приступили до роботи. Прострайкували ми всього одну ніч. Ввечері, один з бульдозеристів, який казав, що буде бульдозеристом за будь – яких розкладів, запитав мене: «А ти подумав, щоб з нами було, якби комітет переміг?». «А що б було? Ти б так і залишився тут працювати бульдозеристом, як і хотів, тільки безплатно». «А тобі б мабуть і цього не дали». Хтось не погодився: «Чого б це не дали? Років з десять дали б, це точно».

Вічний бурлака

Ми зустрілися з Михайловичем на Утинці після сезону. Ще було досить тепло, полігони продовжували працювати на план, в снігу були лише верхівки найвищих сопок, на яких сніг з'являвся першого вересня, але внизу ще буяло справжнє літо. Як би там не було, але з початком осені роботи на деяких далеких дільницях вже згорталися. Декого з старателів, хворих або чомусь неpotrібних, відправляли додому, тому біля контори артлі зібралось кілька чоловік, для яких сезон вже закінчився. Ми чекали авансу, а тим часом блукали від контори до селищного магазину, в надії дістати пляшку – другу горілки, а добившись свого, йшли обідати в їдальню, добре, що годували нас безплатно – в рахунок затрат на трудовень. Як правило, збиралися незнайомі люди, але оскільки ми були з однієї артлі, то і серед робітників, які продовжували працювати на центральному стані, траплялися знайомі. Вони і розповіли про потомственного старателя, Михайловича, який з

десяток років не міг вибратися на материк у відпустку. Згодом, я мав нагоду почути історію поневірянь від самого героя.

Розповідали, що він роками ніяк не міг виїхати далі Утинки, де у відпустці обов'язково «зависав» біля єдиного селищного магазину, доки не проп'є всіх грошей. В якийсь рік він таки проривався на Спорний, але там повторювалася та сама історія – горілка, друзі, п'яний загул до втрати свідомості. В перший сезон на Колимі він «прогорів», тобто артіль не виконала план по золоту і людям заплатили лише на дорогу, а без грошей їхати додому не хотілося. Так і залишився зимувати в артілі до наступного сезону, а після сезону душа просила свята, і якщо Михайлович зустрічався з горілкою, то не розлучався з нею, аж до втрати кредитоздатності. А потім артіль знову відкривала гостинні обійми своїм героям.

Сказати, що він щороку не рвався додому – не можна. Як і всі старателі, восени він отримував на п'ять місяців відпустку і відпусткні, збирав якісь гостинці і виходив до автобусу, брав квиток до Магадану і їхав, а дорога на Колимі вела від зупинки до зупинки, і як правило, автобус зупинявся біля селищних їдалень, де можна було поїсти, але найгірше те, що там можна було випити. З кожним роком Михайловичу, розпочинаючи відпустку, вдавалося все далі і далі від'їжджати від артілі, але щоразу він зачіплявся то в сусідньому селищі, то вже в районі.

То він відставав від автобуса, залишившись на трасі з порожніми руками і гаманцем. То в нього, п'яного, крали речі і гроші. То побитим потрапляв у лікарню, знову ж таки, без грошей. А то, якось, побував у міліції, але все одно вийшов звідти без грошей. Раз він таки дістався магаданського аеропорту Сокіл. Залишилося взяти квитки на літак, але де не візьмись – трапились старі друзі, теж старателі, з якими він працював кілька років тому. Випили, потім ще. Закінчилося тим, що товариші полетіли, а Михайловичу довелося шукати гроші на квиток до артілі, бо його без речей поклали відпочивати на лавці біля аеропорту. Це неймовірно, але так продовжувалося з року в рік, і от нарешті, начальство твердо вирішило відправити його додому.

Цієї осені його навіть раніше розрахували, щоб не потрапив в основний потік старателів, де не загубитися він не міг. Голова

артілі суворо попередив місцеву торгівлю, щоб Михайловичу не продавали горілку ні за які гроші. Більше того, в нього забрали на зберігання всі гроші, тому він ходив тверезий, у своєму новому дешевому костюмі в крупну смужку, який мабуть завалювався на якихось тюремних складах. Так ми з ним і зустрілися.

Михайлович, уже немолодий, лисуватий, але жвавий чоловік, не міг довго сидіти на одному місці. Він знав усіх на центральному стані і в селищі, тому раз по раз зривався з місця, щоб привітатися чи поговорити з кимось. Насправді, йому було ледь більше сорока років, кажуть, що він в молодості був добрим спортсменом – лижником, але любов до спиртного змусила його фінішувати аж на Колімі. Десь в Новосибірську у нього начебто була сім'я і діти, яких він не бачив цілих десять років.

В черговий раз не дочекавшись бухгалтера, ми з вічним старателем пішли до магазину дорогою, яка поміж старих відвалів вела до одноповерхових будинків селища. Робити все одно було нічого, а в магазині можна було хоча б подивитися на цивільне життя і товари. Михайлович всю дорогу незлобиво ляв голову артілі: «От, гад, чуєш, забрав мою ощадну книжку. Каже, що віддасть аж на трапі літака на Соколі. Мені б оце випити. Сезон такий відбули, додому лечу, чуєш, то хоча б причаститися. Так не дають. Ех!» – махнув він рукою і поздоровався з кимось із аборигенів, який запросив заходити в гості, але почувши про гроші, втратив інтерес.

Нас всіх попередили, щоб Михайловичу не наливали, але розмовляти не забороняли, тому я і запитав, чи правда, що він скільки років сидить безвилазно в артілі? «Ага, чуєш, десятий сезон відбув отут, від дзвінка до дзвінка. А що мені? Гроші є, дай думаю, трохи вип'ю з устатку, а потім можна і у дорогу, а ще ж і відпочити хочеться. У тому сезоні отак зайшли в магазин, тоді ще випивки було, бери – не хочу. І коньяк, і горілочка. Зайшли в гості, он дивись, хатка, бачиш? Так ото я там фестивалював по кілька місяців не раз і не два. Зібралася компанія, баби якісь, а я вже як вип'ю, то до останнього. Мене, як візьме, то все – доки не проп'ю все, що було. А що мені? Лежу собі на ліжку п'яний, тільки гроші роздаю направо і наліво. Хто принесе горілки, той і гуляє. Все селище і вся артіль збиралася. Навіть телевізора якось їм купив, а на що ще

давав гроші, то я й не знаю, а просили всі. Отак місяць проп'єш, очуняєш, коли вже ні грошей, ні друзів. Куди подітися? Іду в артіль до голови, та і прошуся на роботу вже з осені. То в кочегарці, то в гаражі, та так зиму і переб'юся. А що, спецівку видають, рукавиці там, валянки, шапку. Їсти – годують безплатно, спати кладуть на чисту постіль в гуртожитку – живи собі. А там і промивка починається, стаю на промивку, доки і сезон не відробимо».

«А сім'я? А гроші для дружини і дітей?».

«Та зразу просили і писали, а потім якось і забулося. Мабуть, жінка вже і заміж вийшла, а діти вирости. Ні, я їм з получки тисяч по дві кілька разів надсилав, якщо встигав, а все інше – пропивав. Зимою ж ми теж випивали, правда не так, щоб до упору, але гроші десь дівалися, а скільки я пороздавав, порозпозичав з кінцями? Все по п'яні».

Після того я Михайловича не бачив, але по весні чув, що він цього разу таки побував вдома. Кажуть, приїхав з відпустки – не впізнати. Погладшав, вставив зуби, помолодів. Каже, що сім'я зраділа, бо думали, що вже й не повернеться ніколи. Як його не відпускали, він все – таки вирішив ще раз повернутися на Колиму, відпрацювати сезон, щоб заробити грошей на старість, але як довго він не зможе виїхати цього разу – не знає ніхто. Він сам казав, що тепер після сезону ніяких випивок. Тільки додому.

Похмілля

Горілки наш народ не боявся ніколи – ні за царя, ні за радянської влади. Не оминали її при нагоді і старателі, але це аж ніяк не було схоже на повальну пиятику на підприємствах материка. Мені самому не раз доводилося бачити, як цілі бригади на заводах, шахтах, будовах чи в колгоспах розпочинали трудовий день з похмілля, яке плавно переходило в чергове щоденне вживання «харчових концентратів у склянній тарі», і добре, якщо люди допрацьовували хоча б до обіду. Часто після обіду тверезих вже не було...

Старателі теж випивали, але це не йшло ні в яке порівняння з традиціями розвиненого алкоголізму при побудові соціалізму.

І проклинають старателі свою долю під час сезону, і падають від втоми, і клянуться, що сюди ні за які гроші більше не повернуться, і сумуємо за сім'ями, і рвемося додому у відпустку, а все ж таки приходиться невблаганна пора, коли потрібно знову повертатися в артіль. Тоді душа роздвоюється – треба їхати, але серце огортає така туга, що хоч плач. За якусь мить ти надовго відриваєшся від дружини і дитини, і зникаєш в примхливому мареві неба на цілих пів року, або і більше. Навесні здається, що ти їдеш не лише на край світу, а на ціле життя. Та воно так і було. Душа так щемить, що навіть в літаку, який мов комар бринить десь серед неба, ти більше хочеш повернутися додому, ніж летіти далі. Траплялися випадки, коли хлопці так і робили, здавали квитки в аеропорту і поверталися додому...

Насправді ми прилітаємо не на інший край світу, на Колиму, а в зовсім інший світ. Це край облуплених мазанок в селищах, край безмежних засніжених відстаней, край величезних собацюр, які зграями гасають вулицями і від яких не знаєш, що чекати. Це не край вічної мерзлоти, а край вічних проблем, де навіть звичайного, примітивного туалету можна шукати дуже довго...

Але потроху настрої старателя змінюється, адже попереду зустрічі зі знайомими, багато з яких за сезон робляться ледь не рідними, хоча не обходилося і без ворожнечі.

Уже в аеропорту Магадана, на Соколі, у вас з'являється відчуття причетності до цієї суворої землі, до цих сміливих людей, до заплічників, унтів і хутряного одягу, до таємничого життя, яке очікує попереду, адже ніколи невідомо, як складеться сезон і куди ти потрапиш насправді. Тим більше, що знайомі починають зустрічатися вже в літаку, але найцікавіше починається в селищі, біля якого стоїть артіль. Тут уже все своє, все знайоме – і холодна будка, яка виконує роль автовокзалу, і тріскучий мороз, і блискучі, волохаті зорі в чорному небі. Несподівано радують знайомі голоси в мороці вокзальної хатинки селища Спирне, де ми збираємося провести ніч. Раз-по-раз із темряви, бо на Колимі, як дала скільки золота, що вистачило б на будівництво справжнього комунізму, так і не спромоглися створити нормальні умови для подорожніх, так от, з пропеченої вогниками цигарок темряви, раз-по-раз чулося: «О, привіт! Це ти, Миколо? А божився, що більше не приїдеш».

Нам робиться весело, бо час тривоги і роздумів залишився десь далеко, на іншому кінці світу. Нам весело, бо зустрічаються знайомі, можливо тому ми відчуваємося впевненіше, що у нас є знайомі і тут, за тисячі кілометрів від рідної домівки.

Не відкладаючи справу до ранку, вмощуємося на заплічниках, в темряві чути дзенькіт пляшок, булькання – починається адаптація. Новин у кожного за відпустку зібралось скільки, що не переслухаєш, а ще оці вічні історії про трудаки і заробітки, безліч веселих історій і анекдотів з минулого сезону та відпустки. Одним словом, починаємо пити по-справжньому – душа починає вживатися в Північ. Нарешті, довга лютнева ніч закінчується і ми всідаємось в «соняшник», маленький автобус з навіки замороженими вікнами, в якому двері відкриває водій за допомогою довгого, химерно вигнутого важеля, і їдемо прямо в артіль, на Утинку, долаючи серпантин на перевал, дорогою, що споруджували «зеки» років п'ятдесят тому.

На стані, який засипаний сніговими кучугурами висотою інколи в кілька метрів, густо помережаними слідами собачої і людської сечі, подорож закінчується. Ми – вдома! Собаки радісно крутять хвостами, зустрічаючи старих знайомих.

Кілька днів іде на акліматизацію, простіше кажучи, на п'ятику. У цей період начальство дивиться на наші витівки крізь пальці, бо до роботи ще не стали, хоча особливі викрутаси каралися. Щоправда, і народ збирався більше серйозний, сімейний, досвідчений, але далеко від дружин ми дозволяли собі пити багато. За зустріч і за приїзд, за відпустку і за сезон, за здоров'я і успіх. Кожного дня прибувають все нові і нові люди і горілчане джерело не пересихає. П'ємо те, що привезли з собою, п'ємо те, що купили тут, п'ємо вдень і вночі, правда особливо п'яних якось не було, бо ми не пили, а випивали, а це різні речі. Спали тут же, в гуртожитку, а їли в їдальні.

Все колись закінчується, наближався день від'їзду на дільниці, підходило похмілля. У нас всі чомусь вважали, що на Колимі похмілля важче, ніж удома. А можливо воно так і було, бо страждали ми інколи так, що голова розвалювалася на шматки.

Одного разу наш земляк, Віктор Іванович, невисокий, круглий, як м'яч бульдозерист, який розмовляв винятково українською, не

на жарт захворів з похмілля. Він знав, що його врятує лише чарка. В сушилці, яка правила нам за клуб і курилку, він даремно розпитував про зайву чарку, а на обличчі в нього було написано, навіть викарбуване таке страждання, що всі лише співчутливо хитали головами. І треба ж було такому статися, що з хворого чоловіка хтось жорстоко насміявся. Він благав ліків, обіцяв будь-які гроші, казав, що стане на коліна, але все було марно. Раптом озвався ще один землячок, якого знали як хитрого і нуднуватою типу, але в артілі він тримався дуже довго: «А вправду станеш на коліна»? «Стану»!, – з якимось надлюдським переконанням сказав Віктор Іванович і не роздумуючи, бухнувся на коліна посеред сушилки, дивлячись на рятівника вірними, собачими очима. Той трішки помовчав, а тоді тихенько захихикав: «Та це я пожартував. Пляшки у мене немає».

Треба було бачити, якими очима нещасний подивився на жартівника і яким голосом запитав: «Та ти що-о»?!, – неначе мова йшла про вбивство людини. Ніякий актор в світі не зіграв би краще безмежний розпач хворого на похмілля чоловіка. В сушилці запала тиша. Всі мовчки розійшлися, адже насміялися не з кого – небудь, а з хворого, на місці якого міг бути кожен із нас. Насміялися з усіх, а це не пробачається.

Насправді, з випивкою в артілях дуже суворо, тому під час сезону діє сухий закон, за порушення якого можуть вигнати з роботи без всього заробленого. Випити можна було лише в єдині за сезон два вихідних дня – першого та другого травня, бо право трудящих на відпочинок в ці дні дотримувалося, як ніяке інше завоювання робітничого класу. І під час проведення на весні загальних зборів, на обід в їдальні видавали по пів пляшки на брата. Втім, дорогою на дільницю ми все одно примудрялися купити алкоголь, тому пиятика продовжувалася до вечора, а назавтра всі хворіли, тобто роботи – ніякої. Зате потім, окрім щоденної роботи, ми вже нічого не бачили до кінця сезону. Начальство знало про наші наміри, традиція випити на зборах була святою, тому другого дня не з'являлося на дільниці, щоб не завдавати собі зайвого клопоту.

Цього дня ми теж випивали після зборів і потім хворіли. Той же Віктор Іванович став учасником іншої історії з похміллям. Він

дуже гарно співав українських пісень, а щоб він співав, йому весь час наливали, тож на ранок він був «розібраний» на запасні частини, як і його бульдозер, «фантомас».

Наступного дня після зборів він таки вийшов на роботу, але яка там робота! Якщо у більшості з нас голови просто тріщали від болю, то Іванович не міг навіть поворохнутися, тому попросив зварювальника Володьку закип'ятити металеву діжку снігової води, щоб залити в радіатор бульдозера, а він за це поставив пляшку, яку заховав ще вчора.

Володька розклав багаття, натягав криги, нагрів двісті літрів води і почав заливати в радіатор. Ось уже і вода закінчилася, Володька і запитує, скільки, мовляв, треба відер? Похмільний бульдозерист каже, що дюжина. «Як дванадцять, якщо я вже всі вісімнадцять залив»? Ми ще раніше зібралися навколо і з цікавістю чекали на розв'язку, вже майже здогадавшись, у чому справа. З'ясувалося, що з п'яну вони не закрутили пробку і вся гаряча вода виливалася під бульдозер, відро за відром! Реготали так, що про цей випадок згадували ще довго, але і це ще не біда. Біда прийшла, коли вони з останніх сил пішли в балок поправляти організм та переривши всі заплічники і мішки, пляшки так і не знайшли. Бульдозерист від нещастя ледь не помер, а ще ж йому було страшенно соромно за те, що мимоволі обдурив товариша: «Видно, Володька, ми і її вчора випили, коли співали. Отака okazія вийшла. Пішли краще нап'ємося чаю та ляжемо спати». Володька, який пів дня возився з бульдозером, погодився – хоча б чаю, і то легше.

Після цього робітничий клас чесно працював, але в артілях траплялися і начальники, які любили зазирнути в чарку серед сезону, тим більше, якщо це був начальник далекої дільниці, куди голова артілі приїздить всього пару разів на місяць, або й рідше. Якось був у нас такий керівник, який таємно ставив у себе в балку брагу і потім днями не виходив до людей, а якщо і з'являвся, то швидко ховався знову, роблячи вигляд, що займається вивченням документації. Щоправда, до нас він не присікувався, тому ми могли працювати спокійно, адже краще, якщо ніхто не стоїть у тебе над душею і не роздає дурних вказівок.

Цей чоловік взагалі відзначався оригінальністю. Оскільки він мав окремих балок і все життя працював на Колимі, то до нього

влітку приїхала дружина з маленькою дитиною, але як на гріх, вони потрапили на запій свого чоловіка і батька, який просто тікав від них. Таким чином дружина цілі дні проводила з дитиною і кухаркою, а чоловік ховався від неї, начебто на роботу, а сам, доки вони ще спали, з банкою браги зранку ішов десь у тайгу і повертався, коли вони вже спали. Коли брага скінчилася, дружина поїхала на материк, немало дивуючись з такої відпустки в родинному колі. Дивувалися і ми, бо ніяк не могли зрозуміти отакої байдужості до власної дружини, про яку кожен з нас лише мріяв щодня і щогодини, і яка сама приїхала на кілька днів у далеку тайгу, щоб провідати чоловіка. Це просто не вкладалося в голову.

Траплялося й так, що деякі з нас не вживали спиртного протягом цілого сезону, втім, як і всі ми, але свою відпустку пропивали без остачі. Працював у нас один немолодий, вже сивий бульдозерист, корінний магаданець, який щодня робив зарядку, боксував, навіть бігав по можливості, але розповідав, що після сезону обов'язково купує кілька ящиків горілки і не виходить з будиночка на околиці Магадану, доки вип'є всього запасу.

Ми йому не вірили, але якось я розговорився зі знайомим, мова зайшла і про того бульдозериста. Виявилося, що хлопці, їдучи у відпустку, зайшли його провідати. Дружина провела їх в кімнату. Господар, дійсно, спав на підлозі, п'яний, як свиня, добре, що дружина міняла йому миски з закускою. Вона ж розповіла, що вже місяць у її благовірного отакий спортивний режим – він прокидається, випиває горілки, незабаром засинає, потім знову прокидається, незалежно від часу доби випиває і падає, і так не один місяць. А потім у нього починається суворий піст – він кидає пити, займається фізкультурою, бігає, підіймає гирі. Як казав він сам: «В артіль я їду лише за грішми і здоров'ям, щоб було що пропивати у відпустці, а кращого відпочинку мені і не потрібно».

Дев'ять грамів у серце

Однією з найважчих операцій за сезон в артілі була перестановка промивального приладу. Це досить велика і складна конструкція, яка складалася з кількох великих частин: сам промивальний прилад або вашгерд, завбільшки з вагон, промивальний шлюз, який ми називали «колодою», насосна, труби до неї, водяний брандспойт або водяна гармата чи «жлига» – так називали довгий дрючок, за допомогою якого направляли струмінь води, і таке інше. Установка промприладу вимагала і досить великих обсягів земляних робіт.

Звичайно, промприлади були різних систем і конструкцій, але суті це не міняло. Все це начиння потрібно було розібрати, перетягнути бульдозерами, а потім швидко змонтувати в єдине ціле на новому полігоні. Промивальний сезон тривав лише трохи більше трьох літніх місяців, а кожна година простою чи день оберталися втратою золота, що вже не можна надолужити. Тому при перестановці ми працювали безперервно, аж доки прилад починав працювати, доки починалася промивка на новому місці.

Ті, хто мав зміну, тобто жлигарі чи бульдозеристи, змінювалися через 12 годин, а зварювальник був змушений працювати без відпочинку добу, а то і довше. Перестановок ми не любили і бажали, щоб їх було якнайменше, але того року полігони у нас були маленькі. Ми їх швидко відпрацьовували або з них йшло погане золото, тобто зйомки були не такими, як запевняли геологи чи розвідники. Траплялося, що замість обіцяного кілограма, полігон за добу промивки віддавав всього кілька десятків грамів.

Всі розпадки на Колимі, в усякому разі ті, які я бачив, були впоперек помережані рядами стовпців, які ставлять на місці розвідувальних шурфів. Вони тягнулися від сопки до сопки паралельними лініями через сто чи скільки там метрів. На табличках, прибитих до кілків, розміщалося якась інформація, хоча б рік і номер. Найстаріші таблички були десь з 50-х років, а ті, що ставилися раніше, давно попадали чи і зовсім зникли, але головне було на геологічних картах. Там вказувався номер шурфа і вміст золота. Серед нас ходила легенда, що вірити можна лише давнім,

ще «сталінським» цифрам. В ті часи геологи, щоб не потрапити за невідхід металу в табір або і ще гірше, навіть занижували вміст золота для підстраховки.

Пізніші розвідники, вже навпаки, отримували за відкриті родовища премії, тому нерідко вміст золота завищували. Якщо нам траплявся такий липовий полігон – це було нещастя, яке загрожувало невиконанням плану. Тоді від начальника діставалося всім. Він бігав дільницею злий і лихий. Жлигарів він звинувачував у тому, що вони погано промивали піски, бульдозеристів – що не так ті піски подавали, знімальників – що не так знімали золото. Він не рахувався з нашим робочим і не робочим часом, і часто влаштовував перестановки, намагаючись вгадати хороший полігон, коли пробував золото на лоток.

Одного разу ми зробили перестановку, але полігон знову трапився нікудишній, тому настрою не було ніякого, окрім поганого. Вечорами ми збиралися і кляли начальника за те, що він даремно нас мордував та переживали з приводу зменшення заробітку.

Поряд з нами, за кілька кілометрів, стояли розвідники з бурильним обладнанням, які проводили дорозвідку запасів у сусідньому розпадку. Там було їхнє селище, але балки були не рублені, а жили вони у вагончиках, які перетягували з місця на місце. Розвідникам ми заздрили, бо вони що п'ятнадцять днів мінялися – одну вахту гвинтокрил привозив, а іншу – забирав на відпочинок. Вони і підказали нашому шефу, що на такій – то лінії лежить гарне золото і там може бути добрячий полігон. Начальник побіг перевіряти, сам перемиг лотком те, що йому дали розвідники і скомандував негайно готуватися до перестановки. Нас знову чекала робота без відпочинку на повну добу, бо треба було демонтувати прилад на старому місці, перетягти його частинами на новий полігон і змонтувати знову. Такого щастя, як резервний промприлад у нас просто не було та і ніхто про нього не думав. А для чого думати, коли старателі виконують будь-яку роботу за ті самі гроші?

Начальник, впевнений, що тепер золото попре, підганяв нас, як несамовитий. Сам неквапом не ходив, і нам не давав спокійно працювати, без зайвої метушні виконувати свою роботу. Того разу нам довелося пропрацювати без перерви півтори доби, але очі бояться, а руки роблять, тим більше – витривалі руки старателів.

На другий день, під обід, нарешті запрацювала насосна, з гармати ударив струмінь води, бульдозер розпочав горнути на промивку піски і ми могли трішки перевести подих, однак не судилося. Начальнику так кортіло доповісти на центральний стан про вдалий результат, що він наказав робити зйом золота не через добу, а вже сьогодні ввечері.

Він особисто став біля колоди і слідкував за роботою, весь час підганяючи знімальників. Вони прибрали з колоди верхній шар гальки, підняли решітки, дісталися до килимків, прикрутили воду, щоб можна було починати брати золото, але на килимках золота майже не було. Це можна було визначити на око. Досвідчені старателі знали приблизну кількість золота на килимку, щоб прикинути, скільки його намили цього разу. Прикидати взагалі було нічого, бо навіть на першому, найбагатшому килимку, серед шліхів блискало лише кілька маленьких золотинок.

Лаючись і лаючи всіх, що погано мили золото, начальник скомандував продовжувати промивку до ранку і знову робити зйом, але і після ночі роботи, золота в колоді не було. Тепер він скомандував мити по правилам – добу, а потім зробити зйомку. І знову нічого. Так продовжувалося доки ми дісталися до корінних порід і стало зрозуміло, що золота тут немає. Між нами ходили чутки, що тут очікували намивати по півтора кілограма золота на добу, а насправді намили сльози. Якраз тоді ми зробили «рекордний» зйом – всього 9 грамів золота за добу роботи, тоді як розраховували хоча б на кілограм!

Повз нас на своєму всюдиході часто проїжджали розвідники, такі ж бородаті і обірвані, як і ми, зверталися з проханням вичирити з дрібним ремонтом, але на очі нашому начальникові намагалися не потрапляти. Вони могли приїхати і «під мухою», бо порядки у них були ліберальніші, ніж в артілі. Одного разу вони такими і підїхали. Ми розговорилися, розповіли про свою невдачу на новому полігоні. Хтось з них і каже: «Так це ж ми вашому козлу допомогли, щоб не був таким розумним. Показали, що там є золото, а там його і близько немає!» Провчили, називається.

Спочатку ми на них розсердилися, бо дарма мордувалися на отому полігоні. Відчуття було таке, неначе отими дев'ятьма грамами золота вони поцілили прямо в серце, але, як не дивно, пізні-

ше це нам допомогло. Тоді наш начальник працював на дві ділянки, які стояли на сусідніх струмках. Так він і мотався з одного струмка на інший, але після цього випадку він до нас більше не приїжджав, а ми потихеньку змонтували промприлад на протилежаному від невіддаленого полігону схилі сопки, хоча довелося знімати багато ґрунту і здалеку тягнути воду. Зате там золото було справжнім і ми витягнули наш план на сезон.

Розбагатіє

В жовтні на Колимі вже панує справжня зима. Так було і в середині 80 – х років. Пожовклі модрина, які ще вчора на схилах сопок тішили око щирим осіннім золотом, замело. Кедровий стланник і кущі вже залягли, тому з снігових заметів стирчали лише тоненькі чорні стовбурці листвениць, які в Карпатах називають модринами. Часто зривався лапятий сніг і ліпив так, що не розбереш – де кінчається сопка, а де починається сіре, низьке небо. Промивальний сезон практично закінчився, багато старателів вже полетіли гвинтокрилом на центральний стан, а звідти, з авансом в кишнях, через магаданський аеропорт Сокіл – додому. На ділянці залишилося кілька бульдозеристів, які заздрили тим, для кого сезон вже закінчився. Начальства – ніякого, тому можна розслабитися після роботи, хоча під час сезону в артілях діє сухий і жорстокий закон. За випивку належало негайне звільнення. Але раз на сезон, коли на перше і друге травня оголошувалися єдині за кілька місяців вихідні, нам видавали по дві пляшки горілки на брата і ми два дні «відпочивали», тобто випивали, їли і відсипалися. Горілку можна було офіційно випити ще і під час загальних зборів артілі, які проводилися в травні. Тоді всім членам артілі наливали під час обіду. Наливали, як правило, по пляшці «на двох», а коли люди роз'їжджалися по ділянцям, намагалися «затаритися» по дорозі, мовляв, п'яний вигляд спшиється на офіційне пригосання. Начальство це знало і в цей день, а то і на другий, на ділянці не з'являлося. Але потім – все; зав'язували до кінця сезону. Хоча бувало і не без того, щоб комусь з дому надсиляли грілку з самогоном, але причащалися тихенько, щоб зайві

не бачили та не «стуконули» начальству. Але в кінці сезону, коли сил вже не залишалось ні працювати, ні чекати, дехто міг поставити «бражку». Так зробили і бульдозеристи, які залишилися на «вскришу», – розкривати полігони на майбутній сезон.

В один з вечорів, Василь, сорокарічний ставний чоловік, сидів сумний і п'яний у балку(так на Колімі називають дерев'яні будиночки), і тупо дивився на снігопад через відчинені двері. Потроху він добряче набрався, але кожна наступна кружка браги лише додавала смутку. Хоча думки були ще ясними, але вже перекочувалися в голові важко, немов каміння. Слава богу, цигарок вистачало, за порядком слідкувати було марно, тому недопалки летіли прямо на ніколи не миту підлогу, поближче до буржуйки, в якій тріщали дрова і червоні відблиски через нещільні дверцята гуляли по стінам химерними тінями. Василь був класним бульдозеристом, але це цінувалося лише на Півночі. На материку таких людей називали трактористами – професія непрестижна. А тут, де від уміння людини залежить робота всього колективу, бульдозерист – це звучить гордо, фактично, як інженер.

Останній гвинтак, який прилітав ще до заметілі, привіз і свіжі газети. Того року ми вперше почули про перебудову, але що воно таке – не дуже розуміли, проте відчували, що наше життя погіршилося. Цього року стало чомусь сутужно з авіаторами, які почали прилітати все рідше і рідше, незважаючи на те, що на дільницях накопичувалося багато невивезеного, намитого нами золота. Раптом всі заговорили про великі гроші, які почали брати за оренду гвинтокрила, про перебої з бензином і чаєм, а артільне начальство почало економити, як завжди, на людях. Через це пошту привозили рідко, а з газет було важко второпати, що відбувається на Великій землі чи материку.

Ми читали, що в країні звідкілясь взяли перебої з цигарками, містами почали прокочуватися страйки і бунти, в газетах почали друкувати біржові повідомлення. На сторінках з'явилися фотографії оголених жінок, по радіо день і ніч співали про «ночну бабочку». З газет ми зрозуміли, що в країні знову почалася боротьба з випивкою, при чому почалася вона з подорожчання цукру. Цікаво, що старателі, люди далекі від економіки і реального життя, негайно передбачили, що нічим іншим, як подорож-

чанням цукерок і горілки, а також хліба, це не закінчиться. Проте тут, в глибоких снігах і глухих розпадках, пульсу життя країни якось не відчувалося. Все, про що писалося в газетах, відбувалося начебто на іншій планеті. Правда, нам було тривожно і незрозуміло. Вечорами ми збиралися і довго розмовляли про те, що на нас чекатиме вдома, але під осінь потроху розліталися по домівках, а ті, що залишалися – сумували і тривожилися ще більше.

В один з таких самотніх вечорів Василь начитався останніх газет, задумався і засумував. Тому і випив, хоча п'яниць не любив.

Його рука вкотре невпевнено дзенькнула кружкою об край бідона.

«Ти диви, брага – брагою, пійло якесь, а як бере», – казав він сам до себе, тупо обводячи балок мутними очима. Він раптом побачив купу недопалків на підлозі, які його добряче здивували. Він, забувши, що сам їх накидав, усміхнувся: «Ти бачиш, як забагатіли. А забули, як «бички» збирали, коли майже у всіх закінчилися цигарки?» – ображено звертався він невідомо до кого. Його обтяжена свідомість пізно осмислила рипіння снігу з вулиці, гучне тупотіння ніг біля порогу – хтось оббивав з чобіт сніг. В гості заглянув колега – бульдозерист Олексій, чорнявий і гамірний хлопець з Волині, який так і сипав примовками: «Здоров був, земляче, за тобою жінка плаче», – весело привітався він з порогу, потім вдихнув продимлене повітря: «Оце ти, брате, начадів. Якби було літо, то подохли б не тільки комарі, а і мухи. А може і люди».

«А-а, заходь, – запізнило зрадів Василь, – я вже думав, що сам не впораюсь» – і він махнув головою на бідон з брагою.

«Та я бачу, що ти вже теплий. А що ти там ловиш, у тій баклазі? Хіба і собі глянути?» – Олекса кинув на вільні дощаті нари шапку і кохвайку, і поліз кружкою до бідона, – «Ну, будьмо», – випив одним духом, витерся рукою і підсумував: «Я завжди казав, що брага – це пійло. І як тільки її кацапи п'ють? Хіба не можна вигнати з неї горілки? Ось послухай про свою бражку. Є у мене знайомий, а його теща заправила в сараї брагу на самогон. Так він після роботи приходить додому і каже що іде у двір управлятися по господарству, а сам, шасть у сарай – і до діжки з брагою. Хлебтав просто з діжки. Вертається в хату, а теща і питає – що, зятьок, знову брагу пив? Та, що ви, мамо? А ти подивися у дзеркало. Він дивиться у дзеркало, і

бачить що на шапці у нього піна, як корона, бо як діставав губами до браги, піна пристала до шапки. Ото сміху було».

Олексій був щирим українським оптимістом. Свою роботу він на сьогодні виконав і тепер, чи не вперше за сезон, почувався вільним. Знав, що може спокійно відпочивати, аж до ранку, не боячись, що серед ночі піднімуть ремонтувати поламаного бульдозера, бо напарник уже вилетів на центральний стан. Олекса залишився допрацьовувати один, а тому після зміни сміливо поставив бульдозер біля балка – він кидав дроти від бульдозерного генератора до балка і мав увечері світло, доки на малих обертах стукотів двигун. Як би там не було, а в Олексі завжди був гарний настрій, незважаючи на втому, він завжди жартував. Після браги він не запалив цигарку, бо не палив взагалі, але насмішкувато поглянув на Василя циганськими очима: « Ну, нехай я заслужив, а ти чого це святкуєш, де твоя машинерія?».

Той лише махнув рукою:

– Бортова хряснула на полігоні. Завтра притягнеш мене сюди на «залізний мотузка», як кажуть якути, і я до нього більше в цьому сезоні пальцем не доторкнуся. Все. Шабаш. Кінець сезону.

– Поталанило тобі, якщо так. А то я дивлюся, чого це він гуляє перед весіллям?

– Пощастило, як старому собаці підженитись, – п'яно погодився Василь.

– Ну, за таке діло можна і «черкнути», все – таки вісім місяців, як один день, відмантуєш. А ремонтувати шеф не змусить?

– Олекса мотнув головою в бік начальника балка.

– Та ну його к бісам. У нас на складі все одно нічого немає для бортової. Ні цього... того..., Ні, як його... – намагався пригадати назви запасних частин Василь і махнув рукою, – Та він, як почув, що в мене бортова накрилася, так зразу і умотав на своєму всюдиході за перевал, а якщо там буде дорога – то і далі, аж на стан. Та ти ж його знаєш, на прощання на мене шеф таки накричав, не наче це я навмисне ухайдохав машину. Погрожував вирахувати з зарплати.

– Ну, якщо так, то гуляємо. Ти не бери дурного в голову, а важкого в руки. Ніхто з тебе нічого не візьме. Післязавтра, дивись, гвинтак прилетить і – гайда в хмари, аж в Україну. Красота!

Василь раптом впустив голову з руки, якою підпирав підборіддя, аж стрепенувся, немов кінь:

– Та яке там гуляємо? Давай хоча б з горя вип'ємо оцієї бурди.

Олекса, як завжди, не погодився:

– Та яке там у тебе горе? Горе було 8 місяців, доки сезон. Ото горе! А тепер – танцювати хочеться, бо скоро до дому, до дітей і жінки.

– Я теж хотів танцювати, доки не почитав газет. Тепер вити хочеться.

– Як вовкові на місяць?».

– Мабуть, що так. Ти ж дивися, що там робиться. Якись біржі понавідкривали, як в Америці. Брокери якісь, ділери... Чорт їх розбереш, що воно і до чого.

– Ну то і що?

– А те, що машина «Волга», про яку я давно мріяв, і заради якої скільки років залишав сім'ю, тепер тягне на 300 тисяч керебе! А коли ми їхали сюди – була п'ятнадцять.

– Брехня, ти більше читай та вір. Дай лишень додому дістатися, а в Україні не пропадемо, та і на трудовень цього разу вийшло добре. Дома сало є, а самогону наваримо. Наливай ще.

– Бери, пий. Тільки доки ми додому доберемося, та доки нам гроші покладуть на книжки, то вони і гавкнуть. Тоді наші тисячі тільки й згодяться, на те щоб випити і закусити. Та ото і все.

– Не пропадемо! – не здавався Олекса.

– Не пропадемо, бо вже пропали. Ось дивися. Я горблюсь на Колимі п'ять сезонів. Сам знаєш, що у старателя гроші починають заводитися з третього сезону – доки віддаси борги, доки купиш щось в хату, бо жінці як не одне, то інше подавай, а вже з третього сезону можна потроху відкладати.

– Твоя правда. В мене було те самісіньке.

– І я про це. Ось за цей сезон ми неначе непогано заробили. Тисяч по сорок буде. Я прикидав. Та на книжці зібрав п'ятнадцять. Думав, що півсотні мені і дітям з головою вистачить. Куплю машину, ще і на тихе життя залишиться. А тепер що? Що я на свої 50 тисяч, з такими цінами куплю? – Василь взяв кружку і знову нахилився до бідона, – що за ці гроші я зможу купити? Хату ді-

тям? Дулю. Чи машину? Теж дулю. А думалося, на весь вік вистачить. Заробили, називається.

Олекса і собі задумався. Згадав, як їздив з свого села в місто скуплятися перед далекою дорогою. Бачив, що в звичайному районному універмазі з'явилися якісь комерційні відділи, де пляшанка пива коштувала 25 карбованців, тоді, як кружка пива в їдальні – 24 копійки: «Я жінці показую вітрину, де жіночі причандали, ну оці, ліфчики, так вони там аж по 200 карбованців! Вона тільки очима кліпає – не вірить. Що воно далі буде?».

Через годину від тютюнового диму в балку було не продихнути. Вони пили брагу і кляли все на світі, але що кляли більше – брагу чи життя – не знали й самі.

За сопками вставала глупа, неосяжна ніч. Деся далеко звідси, далеко від цих людей, загублених в снігових заметах Колими, розгорталася Перебудова. Починалося інше життя.

Розгубився

Людина завжди чимось спокушається, комусь заздрить. Якщо не чорною, то хоча б білою заздрістю. А якщо і не заздриш, то інколи співчуваєш чужим невдачам, немовби своїм власним. Навіть, якщо вони з кримінальним відтінком.

В старательській артілі, як і на шахті, прості роботяги нерідко вважають чужу роботу недостатньою. Часто буває, що хтось обов'язково скаже, що на його горбу всі катаються, він один працює, а інші байдикують, і хоча це не так, мимоволі виникає одвічне запитання; кому в артілі живеться найкраще?

Наприклад, мені здавалося, що в старательській артілі найкраще живеться маркшейдерам. А чому б і ні? Голова артілі і начальники дільниць відповідають за все на світі, мотаються день і ніч туди і сюди. Роботяги – мало того, що працюють, як прокляті, так ще і приковані, неначе галерники, до одного і того ж полігону чи розпадку, що незгірше тюремних мурів. Особливо, коли розпадок оточений сірими, безлісними сопками. Цілісінький сезон у тебе під ногами каміння, каміння на полігоні, каміння на дорозі, ка-

міння на сопках і нікуди від цього не дінешся, аж до самісінької осені, коли навколо все вкриє білим снігом.

От маркшейдер, інша справа, він людина вільна. Його не турбує ні план, ні запасні частини. Він, працюючи, цілісінський сезон подорожує з дільниці на дільницю. У нього завжди нові враження, зустрічі, знайомства – просто казкове життя. Три дні він поживе, поміряє об'єми, на одній дільниці, потім їде на іншу, далі – на центральний стан, пізніше – в комбінат, причому в артілі над ним ніхто начебто і не стоїть. Сам собі господар, якому особисто я заздрив, але завжди чекав його приїзду.

Маркшейдером у нас працював один чолов'яга, вже, як кажуть, підтоптаний. Як його звати – ми не знали, бо для нас він був Мироновичем і цього було достатньо. Миронович на Колимі пропрацював все життя. Були в нього злети, коли він працював в багатих артілях, були і падіння, коли доля заносила його до неводах – аби відбути сезон. Були і випивки, а ще більше – похмілля, траплялися одруження і розлучення. Він знав всю Колиму, всі приїски, всіх голів артілей, навіть таких легендарних, як Туманов чи Совмен. (На початку 2000 – х років радянський мільйонер Совмен став Президентом Адигеї, звідки був родом).

Миронович багато знав і багато розповідав, а я любив багато слухати. Інколи в артільському житті таланило і мені, коли начальник відряджав носити Мироновичу лінійку. Робота – не бий лежачого; стань отам, потім отам, а головне, що начебто працюючи, можна було вільно гуляти тайгою. Ми розмовляли і вдень, а ще більше – після вечері, коли Миронович починав оповідати свої нескінченні історії. Часто ми розпитували його про колимські цінності – золото, зйомки, самородки. Завели таку розмову і теплого липневого вечора, коли на півночі можна сидіти хоч до ранку, але ночі так і не дочекаєшся. Спати майже неможливо – все одно з незвички до білих ночей не заснеш, краще відпочити на вулиці, де тільки й роботи – відганяти після заходу сонця комарів.

Видно, що Миронович перед вечерею трохи «пригубив», тому розбалакався, а нам лише цього і треба, тим більше, мова зайшла про найбільші самородки.

Миронович вкотре збігав у свій балок, вийшов, підозріло витираючи рукавом «вітровки» губи, запалив цигарку і продовжив

розповідати: «Великих самородків я не пам'ятаю, хоча бачив і тримав у руках кілограмів на два. Я ж із золотом не дуже пов'язаний, моя справа кубометри, полігони, відвали, триангуляція і папери», – він затягнувся цигаркою і продовжив, – «Правда, є у мене товариш, у якого найбільший колимський самородок був у гостях. Прямісінько в його магаданській хатині.

Не так давно, я заїхав до нього у Магадан – колись в одній артілі працювали, а потім він покинув цю справу, купив собі хатинку та і жив потихеньку. Я кожного разу заїжджав, нам було що згадати, що випити і закусити. Знаєте, зустріч колишніх старателів навіть важливіша за родичів, бо прожити кілька сезонів в артілі, це як на материку прожити ціле життя. Так що зустрічі старателів завжди, як пишуть в газетах, «проходять на високому рівні». Так було і цього разу. Ми довго сиділи, добряче випили, аж непомітно поснули. Раптом, звідки не візьмись, у двері як затарабанить! Ми з п'яну насилу отямилися, але двері таки відчинили і протверезили – там була міліція. Що їм треба було – не знаю, але вони невдовзі пішли, тільки пізніше я зрозумів, що приходили вони не аби чого – мабуть, пасли мого корешка.

Вони пішли, а ми почали приходити до тями. Випили ще по сто грамів, закурили – сон, як рукою зняло. Господар хати і каже мені, мовляв скільки тут живу, а до міліції звикнути не можу. Вони до мене заходять не сказати, щоб часто, але заходять, а вперше провідали років з десять тому, тільки-но я тут оселився. Тоді, після сезону, до мене навідався не те, щоб товариш, а просто знайомий – разом старалися на Омолоні, а старателі – вони ж як брати. Він збирався летіти додому, зайшов провідати. Гість мій вже був добряче «підданий», випив і я з ним, правда трішки, бо обіцяв відвезти хлопця на своїй машині в аеропорт.

Приїхали, він пішов з одним чемоданчиком, та він і до мене заходив лише з маленьким чемоданчиком, колись їх називали чомусь «балеткою», я ще подумав, треба ж тобі, ні риби в заплічнику, ні одягу в сумках, бо як від нас летять на материк, то пруть такі торби, аж очі вилазять – гостинці везуть.

Він пішов, а я залишився, думаю, може когось підвезу до міста, та і закуняв. Скільки я проспав – не знаю, а тільки розбудила мене доблесна міліція і арештувала. Привели у відділок, знімають

допит – що, хто, звідки, кого привіз, де познайомилися? Я розповів, так мовляв, і так, мені приховувати немає чого, а тоді і питаю, а в чому справа? Вони і кажуть, (мене ж знали, я в аеропорт частенько мотався), щойно впіймався твій пасажир з самородком прямисінько на контролі. Як?, – питаю. Та отак, – кажуть. Вийшов він вже на огляд, а контролерша його і запитує, – Що в чемоданчику? Він сказав, що одяг, білизна, ще щось таке, а більше нічого. Вона бачить, дядько трішки напідпитку, вирішила пропустити. Бере чемоданчик, щоб віддати, і ледь не впустила, такий важкий, а вона ж думала, що в чемоданчику лише легеньке барахло. Ще й подумала, от паразит, а про горілку і не сказав, думала, що везе горілку і попросила відчинити, а у таких випадках і ми, тут як тут. Пасажир спітнів і було чого. Відкрили чемоданчик, а там лежить замотаний в сорочку золотий самородок – майже на дванадцять кілограмів! Контролери і міліціонери ледь не отетеріли, таку контрабанду впіймали! А йому не поталанило.

Самі міліціонери потім не раз згадували, – якби він сказав, що везе горілку чи коньяк, чи ще щось, щоб вага була підходяща, пройшов би на посадку, а так – розгубився.

Ми з Мироновичем закурили ще по одній, але чомусь було не смішно: «Ну, і чим все закінчилося?». Миронович потер очі і позіхнув: «А чим воно кінчається? Посадили його, добре, що не розстріляли. А самородок цей, тепер в Алмазному фонді, п'ятий за величиною, з тих, що знайшли у нас. Тепер мій магаданський кореш у себе вдома всім показує, де у нього під столом стояв чемоданчик з самородком».

Цієї ночі я довго лежав без сну, співчував злодієві – невдасі. Все могло б повернутися інакше. Потім заспокоївся, бо чого його жаліти? Жадність, і більше нічого. Здав би самородок, куди треба, отримав би свою премію і жив би, як людина, нікого не боячись і не озираючись. Це ж він не їм не зміг збрехати, це він собі збрехав.

Не хворіти – можна жити

З стегна бульдозериста Сашка, молодого і рожевощогокого пітерського балакуна, несподівано ударив високий фонтан яскраво-червоної крові, яка плавлячи тоненькою цівкою сліпучо-білий сніг, аж шкварчала.

Ми працювали у ватниках – товстих куртках, і в таких же штаних на лямках, які рятували нас від холоду. Під верхнім одягом носили сорочки, светри, спортивні брюки і то не одні, так що коли ми побачили кров, то подумали, що Сашкові не інакше, як відірвало ногу, але не могли здогадатися, як таке могло статися?

Ми стояли на ремонті, для чогось гупали кувалдами і раптом, ні з того, ні з сього, такий струмінь крові! Сашко перелякався не на жарт і посинілими губами весь час запитував, чи може померти від втрати крові?

Всі теж перелякалися, але швидко зняли з нього штани і побачили вище коліна невеличку ранку, з якої і бив струмінь крові. З'ясувалося, що малесенький металевий уламок, можливо від кувалди чи зубила, пробивши товстий одяг, з скаженою силою вп'явся в ногу, прямісінько в якусь велику кровноносну судину. Перетягнувши джгутом ногу вище ранки, стали міркувати, що робити з пораним далі? До найближчої лікарні було кілометрів сто, але як туди дістатися? Потім, згадавши, що неподалік від нас стояли геологи, ми завантажили Сашка в кабінку підйомного автокрана, бо іншого транспорту не мали, і поїхали по заметеній свіжим снігом лісовій дорозі до них. Там була радіостанція, по якій геологи могли викликати гвинтокрил.

Через годину, ледь кілька разів не перевернувшись, бо автокран гойдає дужче, ніж присадкуватіші вантажівки, ми дісталися до сусідів, але на біду, їхнього начальника не було на місці, а без нього ніхто не хотів включати радіостанцію і викликати гвинтокрил, бо це великі гроші. Сашко від втрати крові, а можливо і від страху, зблід ще дужче і продовжував хвилюватися, адже чекати доведеться невідомо скільки. Невдовзі всі заспокоїлися, бо вирішивши змінити пов'язку і ослабити джгут, побачили, що кров зупинилася. Замотавши ногу свіжими бинтами від розвідників,

ми подалися назад, до себе. Дорогою розмірковували, щоб було, якби рана виявилася справді серйозною? Дійшли до висновку, що в тайзі краще не хворіти і не травмуватися, бо у випадку чого, надії швидко потрапити до лікарні немає.

На Колимі, в селищах, є лікарні чи амбулаторії, в районних центрах існують великі районні лікарні, але проблема виклику лікаря на Півночі в кінці 80-х років існувала навіть для мешканців маленьких і середніх селищ, розкиданих по трасі. Не в кожному селищі при амбулаторіях були потрібні лікарі, тому хворим доводилося їздити на прийом за добру сотню кілометрів. А що робити, коли в рідному селищі немає зубного лікаря? Втім, тут діє зовсім інша шкала відстаней. Якщо на материкау 20 кілометрів – це вже далеко, то місцевим з'їздити в гості чи у справах за сто кілометрів просто за іграшку – вони до таких відстаней звикли. П'ятдесят кілометрів на Колимі, що п'ять кілометрів на материкау, це якщо ви живете в умовах відносної колимської облаштованості. Ще гірше справи з людьми, які живуть і працюють в тайзі, далеко від будь-яких ознак цивілізації.

Травми серед старателів у сезон – звичайна річ, оскільки ми мали справу з металом, з машинами, з морозом і втомою. Хоч якими б досвідченими були люди, всього не передбачиш, тому крові в нашій роботі вистачало, траплялися і серйозні випадки, але були й інші ризики.

На відміну від материковських робітників, для яких отримати лікарняний вважається ледь не додатковою відпусткою і їх навіть купували, старателі хворіти не могли і не хотіли, адже період хвороби найчастіше вираховували із заробітної плати. По лікарняних платили ставку – десятку за день, а це означало, що ви лікуєтесь за свій рахунок.

Після пригоди з Сашком тема медичної допомоги на кілька днів стала актуальною. Повечерявши і вкотре спляючи «по останній» цигарці, ми згадували все, що пов'язане з травмами і лікуванням.

Зварювальник Сергій несподівано засміявся: «Хоч і смішно зараз, але завдяки одній травмі, я навчився їздити на автомобілі. Поїхали ми якось удвох з промивальником в тайгу на далекий полігон готувати до пуску насосну станцію. Наші умільці, щоб

не гаятися з центруванням, припасували між двигуном і насосом карданний вал від автомобіля. Погода була препаскудна, сів дрібний дощ, тому все довкола було мокрим. Ми вже запустили двигун і щось лампічили, постійно переступаючи через працюючий кардан, з якого для зручності зняли захисний кожух, бо він високий, а обходити – довго.

Раптом я бачу, як мій напарник почав якось дивно підскакувати. Підійшов ближче, дивлюся, а його матня вже намоталася на кардан – вхопило за штани, коли він вкотре переступав через кардан і підковзнувся на мокрому металі». «А як же техніка безпеки»? «Та отож. Доки я зупинив двигун, Володька вже стояв без штанів – їх намотало на кардан так, що потім не могли зрізати ножем. Так і покинули. У Володьки всі ноги в крові, ну, думаю, це ж йому все хазяйство вирвало. Кінець! Потім трохи змив з нього кров, дивлюсь – труси, слава Богу, цілі. Не дістало, а ноги були дуже побиті, все в крові.

Що ж робити? Він кермувати ЗІЛом не може, а я ніколи на автомобілі за кермом не їздив, але робити нічого. Поніс його на руках, всадовив у кабіну, сам сів за кермо, він командує, кривлячись від болю, а я тисну на газ. Ввімкнув якусь швидкість і ми потихеньку поїхали. Я тільки кермував і газом регулював швидкість. Дорога йшла тайгою, немає ні зустрічних, ні поперечних, керуй собі, як хочеш, мені аж сподобалося. Так до стану і доїхали. Тут уже були справжні водії, але радіозв'язку у нас не було. Довелося везти його на сусідню дільницю, там викликали не гвинтокрил, а моторку по річці. Доправили ми його до Бохапчі, дочекалися моторки, яка і відвезла матроса до лікарні. А якби дійсно, трапилося щось серйозне? Тоді точно, гаплик».

У тайзі старателі часто потрапляють в халепу. Одному кувалдою по коліну дадуть, іншому шкіру з руки гусеничними траками затисне і зірве. Той впре десь пальці, а на когось впаде дерево – всього вистачає, але ми намагалися не лікуватися. Одлежишся якийсь день, а на вечір вже шкандибаєш на роботу, бо за тебе її ніхто не зробить.

Звичайно, у нас були журнали з техніки безпеки, ми розписувалися за інструктаж, але хто в тайзі звертав на це увагу? Якби ми працювали за правилами, ми б просто стояли, бо в тайзі з

технікою безпеки дуже просто – порушення на порушенні і порушенням поганяє. Через це ми працювали, постійно ризикуючи собою, але страшніше навіть не це, а те, що хворий старатель може залишитися без заробітку, причому, пункт про зняття лікарняних днів з трудодня, як правило, голосується на загальних зборах. Піднімають руки, бо ніхто не думає, що таке може статися і з ним самим.

Про це ми розмовляли з хлопцями, коли одному бульдозеристу ломом вибило кілька зубів і він пішов, тримаючись за закривавлене обличчя, лікуватись зеленкою. Більше нічого, окрім бинтів та йоду, у нас не було. Хтось зітхнув: «Ну все, прощай трудодень, якщо він дістанеться до лікарні. Може йому і щелепу зламано, то доведеться лежати».

Токар Володька, який допомагав на ремонті, раптом підвівся і показав на руці свіжий шрам: «Ось бачиш, як мені в минулому році дісталось? Теж думав, що пролікую всі гроші. Добре, що хлопці допомогли. Ми працювали на початку 90-х в покинутому селищі, точніше в приміщеннях пошти і клубу стояла артіль – жили старателі, які працювали на центральному стані, а наша дільниця була кілометрів за сорок. Електроенергії не було і ми ганяли дизель-електростанцію, яка забезпечувала енергією токарний верстат і зварювальний апарат, давала світло в балках. Я запустив дизельку, коли несподівано, як це завжди буває, з полуфти вирвало палець і ударило мене в груди, правда, я стояв у півоберта, інакше – каюк.

Тоді в серпні закрутила така хуртовина, що я був тепло одягнений в светр, кохвайку, ще й у брезентовий плащ. Інакше, не знаю, що було б, а так обійшовся зламаними ребрами і перебитою рукою. На моє щастя, якраз цього дня, незважаючи на хуртовину, за золотом прилетів гвинтокрил і хлопці насилу умовили льотчиків забрати і мене. Як той перевантажений гвинтак намагався злетіти в хуртовині, мені ввижається і досі, але таки набрав висоту і я дістався до лікарні та так до кінця сезону на дільницю і не повернувся.

У кінці сезону, на зборах, голова правління артілі запропонував зняти з мене зарплату за лікарняний, але хлопці не дали. Я вже подумав, що поїду старцювати, аж просльозився. Отак, мие-

мо золото, сидимо на золоті, а як захворієш, то на тебе не те, що золота, а навіть копійки у держави немає».

Наступного дня наш беззубий зайшов у їдальню в робочому одязі і прошепелявив до кухарки: «Ти мені чогось ріденького влий, хоч посьорбаю, а то не дороблю – охляну до бісів собачих, з такою медициною. Без зубів ще якось можна, а без супчику – ніяк».

Син полка

Найбільше співчуття на Колимі у нас викликали місцеві діти, які змушені були ходити до школи і дитячих садочків у найлютіші морози, були вічно закутаними, що робило їх схожих на неповоротких ведмежат, але дітей ми бачили дуже рідко та і то, лише тоді, коли потрапляли в міжсезоння в якесь селище. Тому чи не найбільше ми сумували за своїми дітьми і часто розповідали про них один одному.

Якось ми працювали з бульдозеристом в тайзі. Він розчищав тайгу під полігон, а мене привезли підварити бульдозер. Я зробив свою справу і ми закип'ятили на вогнищі чаю. Розговорилися, сидючи на щойно повалених деревах. Потім Микола, тридцятирічний міцний чолов'яга, надовго замовк, а далі глибоко зітхнув: «Віриш, учора я був тут один. Отак вийшов з кабіни почаювати, згадав рідних і аж заплакав. Сиджу отут, серед снігів, а моя малеча живе десь далеко вдома без мене. І так мені стало її шкода, коли згадав, що з пересердя чомусь набив свою маленьку дочку – хоч вий. Які ж ми дурні! Діток треба обіймати, а я до неї – з лозиною. Згадав, як вона плакала, неначе побачив її жалібні оченята, повні сліз. Аж сам не втримався». Про свої сім'ї і дітей ми думали завжди, але вони були так далеко!

На дільницях, окрім дорослих, бородатих чоловіків, більше нікого не було, проте на центральному стані артілі жив хлопчина, разом з своєю матір'ю – кухаркою з їдальні.

Вітько був справжнім старателем, адже навколо були лише дорослі, в силу обставин не обтяжені світськими умовностями, тому хлопчина був вихований так, як його виховувало оточення.

Що поробиш, якщо вовченята схожі на вовків, а кошенята на котів – вони не винні.

Одного разу, ще перед початком основних робіт, нам випала нагода провести вечір за пляшкою. Ми сховалися в якомусь закапелку, серед нас затесався і син кухарки. Насправді, Вітька жив разом з матір'ю у доволі цивілізованій обстановці – в кімнаті при артілі. Він ходив до школи, вдень спілкувався і навіть бігав з дітьми, але більше часу, все – таки, проводив при артілі, серед дорослих. Четверокурсник постійно крутився в закутках, де дорослі ховалися на перекур, заходив у спальні приміщення, де вони ночували. Суворі, бородаті люди його не соромилися, тому ніколи не підбирали виразів, коли серед них крутився хлопець. Їхні розваги – горілка, солоне слово, анекдоти і цигарки, були і його розвагами. Він часто прогулював школу, але ніколи – перекур. Мати інколи намагалася виховати сина, і тоді гвалт і лайка стояли на весь гуртожиток. Взагалі, Вітькові, як «уродзonomу» пролетарію, досить легко вдалося уникнути підводних каменів радянського виховання і не заплутатися в тісних коридорах вітчизняної педагогіки. Він з гордістю носив сліди материнської турботи, але не в серці і душі, а на фізіономії, коли отримував від матері чергового ляпаса. «Та з тією старою повією побився», – недбало кидав він крізь зуби, відповідаючи на запитання про нову прикрасу на обличчі, випускаючи дим через ніздрі після чергової, дорослої зтяжки.

Отож, заховавшись ввечері в кімнаті, ми спокійно випивали, бо сезон не розпочався. Компанія мені була ще незнайомою, тому я сидів більше слухаючи, що скажуть інші. Хтось з старожилів запропонував Вітькові: «Ну, що, потягнеш сто грамів?».

На моє здивування, хлопчина, шморгнувши носом, взяв пів – склянки горілки і запитав, мотнувши головою в мій бік, бо бачив мене вперше: «Я то вип'ю, а оцей бомжара не «настукає» моїй старій?». Всі засміялися. Вітька солідно і статечно випив горілку і запалив цигарку, а розмова пішла про дітей, які жили при артілях.

Під регіт компанії, один старий артільник почав розповідати про хлопчину, якого бачив десь у глухому селищі, де окрім старателів нікого не було: «Те пацаненя, так, років восьми, таке витворяло, що нам, у яких були на материку нормальні діти, в це не вірилося. Сім'я, в якій він ріс, була з п'яниць, пили – що батько, що матір,

матюкалися, билися і витворяли все, що хотіли, не звертаючи уваги, на свою дитину, а воно все це бачило і чуло. Ну, і навчилося, та так, що в школу його не пускали батьки інших дітей та і самі вчителі не знали, що з ним робити. Дітей він матюкав, вчителькам погрожував згвалтуванням, міг закурити прямо на уроці, приставав до дівчат – глум, та і тільки. В артілі він часто забігав у їдальню, а мужики його перед тим підпоять і направлять, що і як казати, знімав штанці і пропонував кухаркам переспати з ним. Якось він похвалився мужикам, що коли мати була п'яною, він вискочив на неї, а що, каже, батькові можна, а мені – ні? Батьки, коли просипалися від п'янки, бачили, що їхня дитина пропаде, ні в школу його не візьмуть, і взагалі нікуди, хіба що в старателі, якщо доживе, бо дорослі в селищі вже серйозно балакали, що його краще десь порішити в тайзі, щоб іншим дітям не було шкоди. Батьки про це знали, тому якось зібралися і відправили його кудись на материк до родичів, щоб він потрапив між нормальні діти. Але в тамтешній школі він вже з першого чи якого там класу, в який його записали, почав конкретно пропонувати вчительці свої штучки, запрошуючи її до себе у коханки. Поки вчителі оговтувалися і думали, що робити з педагогічно занедбаною дитиною, він за кілька днів навчив однокласників всьому, що знав у цьому житті. Вивчив їх лаятися і курити, мацав дівчаток, бився з хлопцями і таке інше Родичка, рятуючись від такого щастя, чим швидше відправила його назад, до батьків і що далі було з хлопцем, я вже не знаю».

Ми вже не сміялися, наскільки страшною і дикою видалася нам ця історія. «Та нічого страшного», – озвався молодий бульдозерист, – «Я теж виріс при артілі. І пив, і курих змалку, і матюкався, як всі. А став старателем». Цей хлопець пізніше вирізнявся у нас винятковою безграмотністю, але бульдозеристом був непоганим, хоча і ледачкуватим. Він ніколи не був на материку, ніколи в житті не їв свіжих полуниць. А мріяв про роботу... в морзі. Здається, його пізніше просто вигнали з артілі, але він ніяк не сумував.

Була в нас ще одна дитина, зовсім не схожа на інших дітей артілі. Хлопчину звали Пашка, він був тихеньким, ходив в окулярах, але ж більшість свого часу він теж проводив серед грубих чоловіків, які постійно пропонували йому цигарки. Скільки протримається Пашка – ніхто не знає.

Смачного!

На дільниці назрівав бунт. Після обіду, який вкотре затримався, хоча на роботу цього року взяли аж двох кухарок, старателі залишилися голодними. Новенькі кухарки, які приїхали в артіль підзаробити грошей, до цього, мабуть, працювали в звичайній їдальні, тому порції насипали маленькі, «добавки» не давали та і готували не смачно.

Хлопці вийшли з їдальні роздратованими: «Що ж це робиться? Треба просити шефа замінити нам кухарок, а то з цими ми скоро протягнемо ноги». «Правильно! Ось я їй вчора кажу, чого це вечеря досі не готова? А вона мені – а ви дров не принесли». «Білоручки якісь, а не кухарки», – згадували інші, особливо не добираючи виразів.

Зазвичай, кухаркам в артілі платили менше, ніж старателям. В артілях діяла система коефіцієнтів, яка була найсправедливішим принципом розподілу заробленого. Якщо у простого старателя, бульдозериста чи зварювальника коефіцієнт був одиниця, то у голови артілі міг бути 1,8 або два, у начальників дільниць – півтора, і так далі. Тобто, якщо рядовий старатель заробляв за місяць тисячу карбованців, то голова – тисячу вісімсот чи дві. Кухаркам встановили коефіцієнт 0,7 чи 0,8 або встановлювали твердий оклад, хоча роботи в них було чи не найбільше на дільниці.

Прокидатися їм треба о 4-й ранку, бо о сьомій ми вже повинні були снідати. Печі, зазвичай, були на дровах, отже треба думати і про дрова. Ми, звичайно, допомагали, бо добрій кухарці кожен намагався принести зайвий оберемок дров, але крутитися їм доводилося немало.

Об 11-й і 17-й годинах вся Колима п'є чай, а фактично підобідує чи підвечерює. Потім треба готувати обід, не забути про «тормозки» на далекі полігони, а там і вечеря, а готувати доводилося на 30-50 роботяг, які їли, мов за себе кидали. Більшість кухарок на дільницях самі пекли хліб, що під силу не кожному дядькові, намагалися побалувати нас пиріжками чи булочками. Тобто, якщо вона була справжньою господинею, то лягала спати десь опівночі, а вдосвіта вже була на ногах. І отак без зміни, з дня

в день, в продовження всього сезону, з ранньої весни до пізньої осені.

Насправді, від кухарок залежало дуже багато і ми це розуміли, але серед нас були і такі, хто пропонував відмовитися від кухарок, а їжу готувати самим, по черзі. Знімальник золота Юрко, чорнявий, десь огрядніший, за інших, який «по службі» (бо знімання золота раз на добу), часто працював біля кухні – рубав дрова чи носив воду, або і замішував тісто на випічку, тільки махнув рукою: «Ти ще молодий, тому і верзеш казна-що. Без кухарки ми просто загнемось. Не всі ж і серед мужиків вміють зготувати, та і там, де впорається одна добра господиня, часто нічого не можуть зробити і троє дядьків».

Ми пішли на ремонтну базу, а там Юрко продовжив: «Одного сезону нам довелося освоювати дільницю на новому місці. Там стояло лише пара балків та з минулого літа встигли зробити їдальню і завезти на склад провізію. Це було десь у 85-му році, такого дефіциту, як зараз, ще не було. Ми з кінця зими потроху будували балки, лазню, майстерню, заготовляли дрова і таке інше. Робота була хороша, чиста – тесали колоди, складали стіни, стелили підлогу, накривали дахи. Пара бульдозерів захищали полігони, так що роботи вистачало на всіх. Кухарки у нас ще не було, тому ми домовилися готувати їжу по – черзі, але так не завжди виходило, бо було багато іншої роботи.

На продуктовому складі тоді у нас було все, чого душа забажає. Ті, хто вперше потрапили в артіль, аж не вірили своїм очам – кури з Бразилії, масло з Голандії, баранина з Австралії, фруктові консерви і овочі з Болгарії, навіть ананаси і варення з Франції. На матеріку ми такого взагалі не бачили. Були у нас і свинина, і яйця, і різні крупи, тушонка, рибні консерви, картопля. Все, правда, замерзло на кістку, але то нічого, проти вогню ще ніхто не встояв.

Зразу, неначе з голодного краю, ми накинулися на тушонку. Вибирали, хто яку бажав – чи свинину, чи яловичину. Смажили чи варили яйця, пили чай з варенням – краса, та й годі. Правда, поїли ми так недовго, тижнів два чи трішки більше, а потім тушонка просто приїлася, а готувати було нікому, бо у кожного своя робота. Я б сам у це не повірив, але так і було. Вранці тушонка, в обід тушонка, ввечері тушонка. Нас від неї аж нудило. При-

йдеш, бувало, візьмеш бляшанку, трохи покопирсаєшся в м'ясі і все – більше не хочеться, а потім зап'єш чаєм і на роботу. Можна сказати, що ми сиділи на харчах і були голодними. Без гарячого ми швидко почали хлянути. Не повіриш, але ми почали голодувати, у хлопців почала паморочитися голова, зникла сила, почали швидко втомлюватися. Серйозне діло! Страждали ми так, аж доки нам таки прислали кухарку.

Тоді ми вже жили, бігли в їдальню, як на свято – вона готувала нам і борщі, і супи, і вареники – перше, друге і третє, як-то кажуть. Аж тоді ми очухалися, а ти кажеш, що можна прожити і без кухарки. Та ще зараз, коли продуктів толком немає».

Коли настав час пити чай, ми розвели багаття і заварили свіжого, всілися на ящиках навколо вогню погрітися і заодно погомоніти. Юрко знову продовжив тему їжі і кухарок: «Що не кажіть, а кухарка в артілі – це, як хороший начальник. Розумний начальник – і робота гарна, а якщо поганий, така і робота. Так і тут. Траплялися мені різні. Ось взяти минулого сезону, коли в нас була Світлана. Ото вже господиня, якої пошукати, та і не знайдеш.

Все в неї завжди свіже, смачне, до всіх привітна, кухня блищить. Бувало, сама збігає в тайгу, назбирає грибів на пиріжки чи ягід на компот, коли тільки і спала? А то якось Світлану забрали, а привезли нам одну фіфу. Гарненька, нічого не скажеш, але ж диміла – прямо на кухні. Сидить, чистить картоплю чи щось розмішує в казані, а в зубах – цигарка. Як почне балакати – не зупиниш, а робота стоїть. Недарма ж вона і щебетала – бо потім таки одного хлопця окрутила, начебто солідний мужик, а попався.

Так от, вона кілька разів залишала нас без обіду. Якось оголосила, що побалує нас тими, як їх? Не пельмені, а мантами чи манту, теж таке, як пельмені. Ми цілий день ковтали слину, а коли прийшли на обід, вона нам подає штук по п'ять цих вареників з м'ясом на брата. Не зчулися, як їх поковтали, наче ті вовки, і кинулися за добавкою, бо що дядькові п'ять пельменів? А вона і каже, що більше немає. Закінчилися. «А де ж наші борщ і каша»? – питаємо. А вона: «Та я ж оці манту вам цілий день робила, а ви ще і незадоволені. Коли б я той борщ встигла?»

Ми посміялися, кожен почав згадувати свою історію. Наш в/о начальника дільниці теж згадав: «У нас теж була кухарка знатна.

Частенько і ми залишалися голодними. То вона візьметься робити окрошку, провозиться цілий день, а їсти нічого. Питаємо: «Що це за їжа – огіркі з квасом»? А вона: «Так смачно ж!», – а потім її таки від нас наладили. Одного разу нам привезли курятину, ну, думаємо, відведемо душу. Заходжу в обід у їдальню, а вона з порогу: «Сьогодні суп просто геніальний!»

Дивлюся, а хлопці за столами сидять якісь похмурі і миски на столах стоять повні. «Що таке», – питаю? «А ти спробуй оцю бридоту», – каже хтось. Я взяв ложку, сьорбнув і – виплюнув, таке солонуще. Ропа-ропою, а вона каже: «А я нікагда не пробую на соль, а еслі немножко пересоліла – можна доліть води». До цього вона працювала зубним лікарем чи техніком, а потім потрапила до нас. Тому ми їй нагадали, що недосіл на столі, а пересіл – на голові. Вона все зрозуміла і втекла. Добре, що був кінець сезону. Якось допрацювали без кухарки».

...Через кілька днів голова артілі таки замінив нам обох кухарок, правда, вони помстилися нашому начальнику дільниці – нагадали у його капелюха на прощання. Зате нам на замін прислав знову Світлану, тільки сердився: «Що ви все бунтуєте, де я вам кухарок наберу? Ніяк не наїстесь».

Собаче життя

З недавніх пір кухарка Надька на нас образилася і тепер не посміхалася, і не жартувала, подаючи через амбразуру миски, а мовчки кидала їх на полицю, блискаючи злими очима. Добре, що не бажала: «А щоб ти вже вдавився!», хоча може і думала про таке. Старателі народ мало романтичний, можна сказати – грубий, але посміятися любили, тому без коментарів справи не залишали: «Що, Надюню, цю ніч він тобі не догодив?», або жартома звинувачували один одного у тому, що: «Ти їй не догодив, а через тебе всі страждають», хоча коханців у 30 – ти річної Надії серед нас не було. Нам було не до того – аби після роботи поїсти та швидше впасти на нари, бо завтра знову впрягатися в каторжну працю на 12 годин. І так щодня, протягом 7 – 8 місяців, які називаються «сезоном». Ми приїжджали на роботу в артіль добувати золото з

далекої України, аж в Магаданську область, щоб заробити, а тому сил і часу на розваги з кухарками просто не залишалося.

Як би там не було, але згодом Надія змінила гнів на милість, та і сердитися на всіх зразу їй набридло. Зате тепер, з усмішкою подаючи миски з супом чи «хторим», (як називав другу страву один земляк-хуторянин, хоча і з Кіровограда), вона частенько називала нас не інакше, як кобелями. Мабуть, було за що.

Нашими основними ворогами протягом сезону були втома і одноманітність. Цілих пів – року, нічого іншого, окрім порослих бідненькою тайгою сопок, ми не бачимо. Пів – року, з дня в день, ходимо одними і тими ж стежками, б'ємо ноги об одне і те ж каміння, ішачимо на одному і тому ж полігоні, носимо одну і ту спецівку та чоботи. Пів – року перед очима одні і ті, інколи осоружні і ненависні, бородаті пики колег – старателів. Пів – року одні і ті ж розмови чи суперечки про роботу. Приліт «вітрака», як казав бульдозерист – білорус, тобто гвинтокрила, – подія, але це бувало раз на два тижні. З такою оказією до нас потрапляли газети і листи. По «зимнику», ще по замерзлій дорозі, доки не почнеться відтайка і повінь не переповнить ріки і струмки, які стають справжніми річками, вантажівка з центрального стану до нас приїжджала кілька разів на тиждень і ми частіше отримували листи, газети чи свіжі плітки про артільне життя. Після пошти розмов вистачає на кілька днів, а далі – та сама робота і нічого більше. Особливо влітку, коли єдиним транспортом, який до нас добрався, був гвинтокрил.

З часом забуваєш, що десь далеко живе і вирує інший світ, є інші люди, є міста і вулиці, та що там казати, якщо – через кілька місяців бурлакування, починаєш ловити себе на тому, що з пам'яті поступово зникають рідні обличчя дружини і донечки. Навіть заплющивши очі, викликати ясний і чіткий образ коханої вже не можеш – він неначе розпливається, або ховається за серпанком. Від важкої роботи не лише забуваєш все на світі, але і елементарно тупієш. Таке старателівське життя.

Каторжна, виснажлива робота і короткий сон – оце і вся культурна програма, бо супутникового телебачення тоді ще не було, як і мобільного зв'язку. Тому старателі, дорослі бородаті чоловіки, неначе діти, радіють будь – якій можливості відволікти-

ся на щось інше, ніж робота і колеги. Хоча б на собаку чи kota, щоправда з котами в північних артілях чомусь було сутужно. А от собак ми любили – все ж таки жива душа, хоча і з хвостом. Навіть погладити маленьку собачку, яка жила у нас на дільниці, було приємно – хоч якесь тепло і безпосередність. Зрозуміло, що і вона горнулася до людей, радісно стрибала і скавучала, вимахуючи хвостом, особливо біля їдальні, коли після вечері ми могли потішити собача кісточкою.

А з Надією вийшла така історія. Якось влітку до нас, через непрохідне тридцяти кілометрове болото, пробився всюдихід, а за ним прибіг і новий мешканець – пес. Звідки він і чому ув'язався за всюдиходом, водій не знав, але новому собаці ми зраділи, немов новій людині. Було видно, що його пращури були породистими, оскільки він був схожий на коллі. Хтось із нас на це зауважив, хтось не розчув, та так і стали ми його звати Миколою. Він був великим, довго-лагідномордим собакою. Справжній красень, а найбільше його прикрашала довга і хвиляста сіра шерсть, яка під дощем робилася кучерявою, неначе жіноча «хімія».

Тепер у нас стало дві собаки. Щоправда, наша була непоказна, прямо сказати – паршивенька, мала, руда і кирпата, але у парі вони нас добряче розважали своїми витівками. Собаки швидко, що називається, знюхалися, і гралися, немов кошенята, тому мимоволі викликали на наших бородатих обличчях посмішку. Вони ціліснінькими днями гасали одна за одною і були обов'язковими учасниками наших щовечірніх посиденьок біля їдальні.

Зрозуміло, що обидві собаки були абсолютно ручними і надзвичайно лагідними з нами. Однак, Микола мав і неприємні звички. Він немилосердно оббирав свою подругу під час їжі. Не приведи господи, якщо вона їстиме свій шматок довше за нього! Покінчивши свою «пайку», Микола негайно і люто накидався на собача, кусав і проганяв, а потім спокійнісінько влягався доїдати здобич, не звертаючи ніякої уваги на жалібне скигління ображеної тваринки. З іншої живності була в нас пара поросят, яких нам привезли, щоб на осінь поліпшити раціон свіжиною. Вони теж були кумедними, цілими днями бігали поміж бульдозерами, качаючись в калюжах і навіть залазили в мастило, яке зберігали в металевих пів-діжках. Микола чомусь вирішив, що це його кон-

куренти і ганяв їх, де лише побачить. За це йому добряче перепало, бо ми не хотіли, щоб поросята позабігали світ за очі. Втім, це теж входило до кола наших розваг. Поросята, після собачих атак, все одно теж ішли до їдальні, насторожено помахуючи хвостиками і роззираючись на всі боки.

Тим часом сезон ішов звичним і усталеним порядком. Дні змінювалися ночами, а ночі – днями, а те що ночі були білими, а працювати доводилося за десятьох, то і переходу ми часто не помічали. Одна радість – собаки. З часом вони добре освоїли найближчі околиці і ми часто чули їхнє заливисте гавкання десь з верхівок сопок – мабуть знову ганяли бурундуків чи білок. У Миколи були й інші вороги – ворони.

Колимський ворон – птах особливий. Він великий, чорно – лискучий, гарний, дуже поважний і хитрий. Ворони весь час крутилися біля кухні і їдальні і нерідко крали шматок прямісінько з під собачого носа. Таке Микола не пробачав, а тому побачивши своїх крилатих ворогів, чимдуж кидався з скаженим гавкотом до них. Птахи поважно знімалися в повітря, але далеко не тікали – вмощувалися на найближчій модрині. Пес мчав за ними, задерши морду, перечіпаючись через пеньки та баюри. Він підбігав – вони перелітали трохи далі, і так тривало доти, доки Микола знесило не падав під дерево, жалібно поглядаючи на невловимого ворога. Потім, присоромлений і похнюплений, ішов відлежуватися. А завтра все починалося спочатку. Ми дуже сміялися з собачих витівок і навіть розповідали про них одне одному, неначе про сімейні чи інші, важливі справи, коли здавали зміну на полігонах.

Аж ось Микола чи то подорослішав, чи прийшов такий час, але його ставлення до подруги змінилося докорінно. Тепер він цілісінькими днями бігав за нею. Ми навіть перестали його за це поважати і проганяли, якщо він підбігав, збираючись лизнути руку.

Тепер він не забирав у собачки кісток, а навпаки, героїчно відвертався, навіть коли вона наважувалася їсти з його миски! Він вже не кусав її, розлютившись під час ігор, а сам повискував, коли вона аж надто загравалася, гризучи Миколіні вуха. Очі в нього стали лагідні і покірні, як у закоханого чоловіка. Сумнівів не залишалося – наш Микола закохався в негарну, безпорідну двір-

няжку. Щоправда, вибір у нього був невеликий, але мало цього, він раптом почав ревнувати нас до своєї подружки. Варто було комусь з чоловіків погладити собачку, як Микола заходився пронизливим гавкотом і змушував собача відбігати подалі. А коли вона не робила цього, або ми її навмисне не пускали – його ревності аж зашкалювали. Він з люттю кидався на супротивника, намагаючись вкусити людину, причому намагався дістати до обличчя, ну і зрозуміло, не одному з нас добряче «полатав» штани чи куртку. Найдивнішим було те, що нашу єдину на дільниці жінку, кухарку, пес ігнорував. Щоб вона не виробляла з собачкою, він залишався спокійним.

Як би там не було, а така ситуація тішила нас неймовірно і стала чи не головною темою розмов і навіть налаштувала на філософський лад стосовно єдності природних почуттів у людинно – тваринному світі. Проте ідилія у собачих стосунках тривала недовго.

Тижнів через два поведінка Миколи почала змінюватися. Він перестав бігати за своєю дружиною(а те, що так сталося, ми і бачили, і чули). Він уже не так дратувався, коли хтось гладив його собачку. Іноді, за звичкою чи для порядку, ще підгавкував, але потім відвертався і байдуже влягався на землю. Зміна у собачих стосунках дала новий напрямок нашим розмовам і філософії. «Життя, є життя», – мудрував хтось після вечері, сидячі на сходах їдальні. «Між людьми теж кохання не вічне. Замолоду, тільки про дружину і думаєш. Замолоду всі думають, що ніколи не наробляться і не накохаються, бо сили – через край. А потім все якось відходить. Там пиво, там футбол, а там чарка, а до жінки – ніколи і підійти». Більшість сходилася на тому, що охолодження стосунків звичайна справа як у людей, так і у тварин. Особливо добре розмовлялося після вечері, коли був час спокійно посидіти, покурити перед сном. Тим більше, що біля нас завжди крутилися і собаки.

Якось, коли ми всілися на колодах і грілися в променях призахідного сонця, лінкуватато відганяючи комарів, кухарка винесла собакам залишки вечері. Вони діловито взялися до їжі. Микола швидко проковтнув свою порцію, подивився довкола, глянув на свою подругу, яка спокійненько і не поспішаючи виїдала миску, аж раптом загарчав і несподівано кинувся до собачки. Та, зрозу-

міло, вже відвикла від такої безцеремонності, і кістку не покинула. Тоді Микола, не довго думаючи, покусав собачку. Та, скімлячи на всю тайгу від болю і образи, заховалася під балок, а Микола, як у старі, добрі часи холостяцького життя, влігся і спокійнісінько довечеряв награваним.

Насміявшись, ми, звичайно, взялися коментувати такий поворот подій, але нас перебила кухарка, яка теж спостерігала за собаками: «Ото вже сволота! Оце вам і мужича душа! Ну, чистий тобі мужик! Поки загравав, вилизував усе що міг, а добився свого і – прогнав. Ще і покусав, паразит такий! Оце ваша мужича природа, як на виставці. Всі ви такі!», – голосно і сердито проговорила вона і хряпнувши дверима, сховалася у їдальні. Нам стало ще веселіше – реготали, як навіжені, але тепер вже з кухарки. Вона кілька разів пробувала полаятися на нас з дверей, але зрештою втомилася, плюнула наостанок і пішла спати, а ми залишилися докурювати.

«Ось тобі і собаки. І скажи після цього, що в них не так, як у людей» – після мовчанки протягнув сивий промивальник Петро.

«Це любов, природа», – підхопив Іванович, бульдозерист, який проробив на Колимі років з тридцять, – Тут все ясно. Я тобі інше скажу. Собаки і ведуть себе, як люди. Який господар, такий і собака. Може бути нахабною, а потрапить «під роздачу», де й подінеться її нором. Колись на Врізаному(дільниці старателів називалися за назвою струмка, по нашому річки, на якій вони працювали), у нас був один хлопець. Так, років тридцяти йому було. З усього видно, що на материку він був з кручених. Трохи блатненький, трохи нахабний, правда, тут норову не показував, але щось таке в ньому було. І що характерно, собака була просто копією хазяїна.

Тоді ми лише приїхали обживатися, а він приїхав з собакою. Скажу вам, що собака була препаскудна – мале, але гавкуче і нахабне, до самого нікуди. Зайде він ввечері до когось в балок, спочатку сезону ми ходимо один до одного в гості – і воно тут як тут, та ще і на господарів гавкає, а то стрибоне на нари, прямо на постіль, і нічого не зробиш – кидається. А то до їдальні не підпускає – гавкає і хапає за ноги. Ми відбрикуємося, а господар сміється. Ми б її швиденько привели до тям, але не хотілося через

собаку лаятися з початку сезону. Так було, доки до нас не прибув великий бульдозер «Т – 330». Екіпаж – два чоловіки, і у кожного по собаці. Собацюри – справжні колимчани, правда переводняки, але великі і досвідчені. Один був на зразок вівчарки, а інший – невідомої породи, білого кольору. Хлопці їх брали навіть на полювання і не аби яке, а на лося чи ведмедя. І ті не боялися! Ви ж знаєте, що коли звичайні собаки почують поблизу ведмедя, вони ховаються і затихають, а ці не такі – відразу в атаку.

До того, як у нас на стані з'явилися нові собаки, наш цуцик бігав гордо, високо задерши голову. Але щойно вони його побачили, як зразу взяли в оборот. Дали такого прочухана прямо біля їдальні, що ми навіть злякалися, що вони те собача перервуть навпіл. Скавучало, бідне, як несамовите, але з цього часу його неначе підмінили. Тепер він до їдальні не потикався, навіть якщо його звав господар, а бігав оддалік, підібгавши хвоста і опустивши голову. Ті лобуряки ще кілька разів його «прихоплювали», а невдовзі собача десь зникло. Господар казав, що його собачка забігла світ за очі від образи. А слідом на іншу дільницю перевівся і господар. Теж не витримав образи, чи що? Скажете, не як у людей?», наостанок запитав Іванович, докурив цигарку, подивився на небо, на якому вже висвітилися вересневі зорі і пішов спати.

«Собаки – собаками, а ми й самі, як собаки» – кинув Петро і теж піднявся, а потім додав, – «Тільки вони не ішачать, як ми, неначе прокляті. Ще потрібно подивитися, у кого з нас справді собаче життя». Хтось з нас гукнув кухарку, але та не вийшла: «Ти думаєш тільки кобелі здатні на таке? Ось послухай. Весною ми довго виходжували пса, якого на розправу чужій зграї заманила сучка. Причому, у неї були цуценята саме від нього. Тільки тепер вона отаборилася на сусідній дільниці, але часто прибігала до свого колишнього і вони вдвох бігали тайгою. Яюсь вона підбігла до струмка, але чомусь не переходила його, як завжди, щоб підійти до нашого стану. Стояла – стояла, махала хвостом, доки наш дурень не пішов до неї сам, а там на нього чекала справжня пастка – накинута ціла зграя собак, які не знати де взяли в нашій глушині і так пошматували, що думали вже не виживе. Замість одного боку у нього була велика кривава рана, абсолютно без шерсті, її просто зірвали, неначе скальп. Він довго відлежу-

вався у нас під нарами, нічого не їв, лише пив воду, а потім почав зализувати рану. Правду кажуть, що заживає, як на собаці. Рана в нього швидко зменшувалася і згодом відновилася шерсть, як нічого і не було. Але для чого вона його заманила під чужу зграю – оце загадка. Не інакше, якось домовилася з новим ухажером. А ти кажеш, кобелі. Ви теж штучки добрячі, якщо подивитися».

«Потопельник»

В балку було накурено і гамірно. Ввечері тут зібралася ледь не вся дільниця. Ми заспокоювали бульдозериста Миколу, який вдень полаявся з начальником, ледь не дійшло до бійки. Наш начальник, який звик все брати на горло, вирішив вкотре зігнати на комусь злість, хоча, по правді сказати, дочекатися від нього звичайного доброго слова було практично неможливо. Зате полаятися, накричати ні за що, він умів, як ніхто. «Давайте щось робити з начальником, а то він до кінця сезону з'їсть усіх» – запропонував зварювальник, якому від Боба, так не американський манер чомусь прозвали начальника дільниці, діставалося чи не найбільше. «Та що ти йому зробиш?» – заперечив токар Федір, який уже був на пенсії, але продовжував їздити на Колиму, – «Ти ж знаєш, як кажуть: «Я – начальник, ти – дурний», то оце прямо про нас. В артілі на Колимі проста людина перед начальством – ніхто. Ну, поскандалимо ми, і що з цього? Нас будь – кого вигонять з роботи, як уже бувало не раз, ні за що, а тут і так все ясно. У начальства свої шури – мури і вони один одного не здають. Не те що нас, простих смертних. Ще й восени самі ж і проголосуємо за те, щоб нас же й виганяли. Це тобі не материк. Залишитися без роботи на Колимі і на материкі – далеко не одне і те самісіньке. На материкі робоча людина де захоче, там і працюватиме. Не сподобалося слюсарювати на одному заводі, пішов на інший. Не сподобалося на одній будові – влаштувався на іншу, не підійшов один колгосп – знайдеш інший. Я колись у відпустці, щоб взимку не гуляти, підробляв на заводі в Маріуполі, так влітку з бригади залишається чоловік з п'ять, а всі інші ідуть десь на заробітки, а на зиму – повертаються. Тим більше, що зарплата на всіх заводах

у нас однакова, а от коли тебе вигонять з артілі серед сезону, то це вже все», – закінчив Анатолієвич і пішов у їдальню набрати чаю. Мабуть, подалі від політики.

Старий токар, був звичайно, мудрим. На Колиму ми їхали заробити грошей, для цього забивалися бозна – куди в тайгу, позичали на дорогу, та і сім'ї, як правило, встигали влазити в борги, бо платили нам раз на рік, перед наступним сезоном, а жити ж якось треба? Ні – і, вдома на нас чекали тільки з грішми, тому підвести своїх близьких, старателі не мали права. Знову ж таки, звільнившись серед сезону з однієї артілі, практично неможливо було потрапити в іншу, пристойну, але і нова робота нічого не давала. Ми могли розраховувати на заробіток лише пропрацювавши на одному місці не менше 7 – 8 місяців, що гарантувало виплату заробленого в обсязі повного трудодня, а коли ти звільнявся серед сезону, то міг розраховувати лише на голу ставку, а це карбованців десять в день, за місяці каторжної роботи, та мінус різні вирахунки. От і виходить, що звільнений старателі залишався далеко від дому, що називається, голим і босим. Тому роботу тут цінували, за неї боялися, а ще більше боялися начальства.

В свою чергу, начальство теж добре це розуміло і часто брало «на горло», знаючи, що скаржитися нікому, адже голова правління артілі скоріше стане на сторону начальника дільниці, ніж цілого колективу. Тому такі начальники списували на старателів будь – які свої прорахунки, звинувачували їх у всьому, за що мали нести відповідальність самі, змушували людей працювати з останніх сил і робити цукерки, з того, що і свині не їдять. Тим не менше, інколи старателі бунтували і добивалися звільнення начальника дільниці, але це було рідко, оскільки на язик бунтувати сміливі всі, а як доходило до справи – войовничий запал кудись зникав.

Так було і цього разу. Микола кричав, що завтра, з першою ж вантажівкою, їде з дільниці, але він був добрим бульдозеристом, а досвідчених хлопців нам не вистачало. Крім нього ніхто не міг зібрати до купи «фантомаса», як чомусь прозвали бульдозер на 180 кінських сил, на який ми покладали великі надії. Ми розуміли, що без досвідчених людей ми просто не виконаємо плану і тоді точно залишимося без грошей, тому треба було щось робити.

Токар повернувся в балок з чайником заварки і всі налили собі свіжого, як ми казали, «купецького», дуже міцного чаю. Віктор Іванович звернувся до Анатолієвича: «Ти пам'ятаєш, як Боб загнав нас у морози на два тижні в тайгу?». «А чого ж не пам'ятаю? Тоді я так обморозився, аж почорнів, та і не тільки я, а все через Боба. Дісталось нам тоді, як колись отим каторжанам. Добрий господар у такі морози навіть собаку у хату впускає, а нас вигнали в тайгу».

...Того сезону ми стояли поблизу великої, повноводної річки Бохапчі, якою взимку був прокладений «зимник», тобто машини їздили верх і вниз по річковій кризі, як по дорозі, бо крига була не менше, як метрової товщини. Наш начальник восени вирішив сам пробити зимник, прогорнути бульдозером дорогу, хоча річка ще як годиться не замерзла. Бульдозеристи відмовилися виїжджати на річку, щоб не провалитися під кригу, казали, що потрібно з тиждень почекати, та куди там – я начальник, як сказав, так і буде. Ну, і поїхав. Якраз біля гори Монах, яка стриміла над самою річкою, крига не витримала і бульдозер провалився на самісіньке дно. Над водою виднілася тільки верхівка кабіни. Через кілька днів бульдозер остаточно вмерз в кригу та так і стояв, наче пам'ятник, до весни, доки на дільницю приїхали старателі.

В березні, коли ми прибули на місце, на Колімі ще стоять морози під 40 градусів, а то і більше. Начальник вирішив рятувати бульдозера і послав туди цілу бригаду, чоловік з шість, хоча ми казали, що толку з утопленої машини все одно не буде. На місце нас довели вантажівкою, притягли слідом зварювальний агрегат, в кузов накидали ломи, лопати, дрова, сокири, харчі, але начальник не здогадався прочистити бульдозером дорогу до берега, до мисливської хатинки, в якій нам довелося жити два тижні.

Вже вечоріло, як ми прибули до потопельника, а до берега, на ночівлю, треба було пробиватися через сніг кілометрів зо два, хоча можна було щодня відвозити нас на місце і привозити на стан, до якого було кілометрів з двадцять п'ять. Ми тоді хоча б у парній лазні відігрівалися, а так – прожили на морозі два тижні. Снігу на річці було скільки, що ми ледве дісталися до зимівника. Втомилися до смерті, думали – отут і позамерзаємо. Бредемо з пожитками в руках, що кроку провалюючись у сніг по пояс. Тіль-

ки – но виберешся на твердіший сніг, як знову провалюєшся. Вже і лежали на снігу, і сиділи, а мороз на ніч тільки міцнішав, почали замерзати, хоча з нас валив пар, наче з коней. Довелося покидати по дорозі дрова, бо вже стемніло і до хатинки ми дісталися лише через кілька годин. Там трохи відлежалися і почали ладнати буржуйку, з останніх сил сходили до промоїни на річці, яку побачили біля берега, за водою, поставили чай і попадали до ранку на нари.

Цілих два тижні ми працювали ломами і лопатами, вирубуючи навколо бульдозера кригу, щоб спробувати висмикнути його з полону. Харчувалися і спали в малесенькій хатинці і хоча начальства коло нас не було, ми все рівно працювали повний світловий день, зранку і до сутінок. Нарешті, ми дісталися ледь не до дна і через свіжий скол в кризі можна було бачити, як течія перекочує різнокольорові камінці. Для того, щоб витягти бульдозер, підігнули ще дві машини, завели троси і почали розхитувати утопленика, але з першого разу нічого не вийшло, довелося зрізати відвал, а коли смикнули бульдозер в черговий раз, трос не витримав і обірвався. Гірше було те, що крига таки тріснула і нашу крижану траншею почала швидко заповнювати чорна, паруюча вода. Довелося залазити в воду і заводити трос знову. На цей раз ми зрушили бульдозер з місця і він поволі виїхав на кригу, яка вже покрилася водою. З'ясувалося, що бульдозер міцно вмерз не лише в кригу, але і в дно. Так ми його і тягнули на дільницю – з заповненою кригою кабіною і обмерзлими донною галькою фаркопом і траками.

Начальник, який чомусь на річку не приїздив, доки ми визволяли втопленний ним бульдозер, відразу пішов у наступ – все ми робили не так, та і взагалі не працювали, а валяли дурня. Хлопці зайнялися ремонтом бульдозера і через місяць він виїхав. Ми довго дивилися, як він піднімався на перевал, потім чомусь зупинився на пів – дорозі. Навколо нього забігали дві маленьких чорних фігурки бульдозеристів, які згодом пішли назад пішки. Двигун не витримав, очевидно мороз, вода і крига порушили структуру металу. Пізніше з того бульдозера толку так і не було, а всі, хто на ньому працював, просто мучилися до кінця сезону.

Тим не менше, Боб зробив винними і оштрафував бульдозеристів, звинувативши їх у тому, що вони як слід не обкатали дви-

гуна, хоча сам же і послав їх на сусідню дільницю через перевал, та ще з металевими саньми на причепі. Дорослі чоловіки від такої несправедливості аж заплакали. Це вже остаточно вивело нас із себе і ми просто підняли бунт, заявивши начальнику, що він сам у всьому винен, тому ми покинемо працювати, якщо він не поїде з дільниці, а продовжували бунт вже у балку, міркуючи, як бути далі? Як часто буває у таких випадках, багато хто з нас просто злякався і вже пропонували іти до начальника на поклон, але Микола сказав, що нікуди йти не збирається.

Нарешті, наш зварювальник, на якому лежав добрячий шмат роботи, можна сказати, все, не витримав, плюнув і пішов сам у балок до Боба. Той щось читав: «Чого тобі»? «Та тут таке діло. Микола каже, що завтра їде, не хоче з вами працювати. Якщо тільки він поїде, поїду на центральний стан і я, будете ремонтувати бульдозери самі». Боб нічого не відповів, але зрозумів, що без зварювальника просто зірве весняний ремонт, а за ним і сезон. Зварювальник повернувся в балок і розповів про свою розмову з начальником.

Для артілі це було нечувано, але вранці начальник, матюкаючись і погрожуючи нам звільненням, таки був змушений поїхати на центральний стан, а ми продовжували працювати далі, навіть вибрали тимчасового керівника, бо хтось повинен був якось координувати наше життя і роботу. Як не дивно, але керівництво артілі поставилося до всього цього з розумінням і репресій не було. На дільницю приїздив голова артілі, подивився, що без начальства ми нормально працюємо і поїхав назад, пообіцявши прислати іншого начальника. Правда, в кінці сезону, вирахувану Бобом зарплату, хлопцям так і не повернули, а його навіть преміювали. Мабуть, за потопельника, якого ми витягли. Все рівно вийшло, що начальник розумніший за роботяг, але і роботяги довели, що разом – громада таки великий чоловік. Навіть на Колимі.

Не зробиш не заробиш

Зрідка, але на дільниці таки потрапляли журнали. Особливо подобалися «Кіно» чи «Радянський екран», бо в кінці 80-х в журналах уже почали публікувати фотографії напів оголених красунь. Такі журнали довго ходили по руках, їх роздивлялися і разом, і по одинці, але цікавість ніяк не минала – що поробиш, коли ми були позбавлені нормального життя на багато місяців, але справа навіть не в цьому.

Нам, хто щороку спочатку випадав, а потім повертався «в мир» аж через 8 місяців, коли ми їхали у відпустку, зміни в житті країни кидалися в очі особливо виразно. Скажімо, восени повертаємося ми з артіль додому і купуємо в газетних кіосках «карабінчик» для ключів з пластиковими фотографіями красунь у купальниках, бо ціна йому три карбованці, але такого дива ми ще не бачили. Тим більше, що їдемо у відпустку і хочеться здивувати друзів. Ми ж і не туди, що друзі все це бачили раніше за нас!

Весною повертаємося в артіль, а в Москві вже продають карабінчики з такими ж фотографіями дівчат, але вже без верхньої частини купальника. Ми знову накидаємося на таке диво. Після сезону їдемо восени додому, а ці дівчата – вже зовсім голі! Доки ми лише один сезон не бачили світу, вони вже встигли роздягнутися!

Демидович, маленький татарин-бульдозерист, який з тайги далеко не потикався, бо жив з родиною в колимському селищі і далі Магадана взагалі не виїжджав, теж роздивлявся на диво, але зрештою плюнув і сказав: «От ви думаєте, що це гарно. А не хочете, щоб оце була твоя дочка чи дружина»? Молодь з ним не погодилася – це ж лише картинка. «Ага, – продовжив Демидович, – нічого доброго ці картинки не дадуть. Недавно вони були одягнені, а тепер вже голі. Зразу картинки роздягнуть, а потім і до живих людей дійде. Тоді не ображайтесь».

Старий татарин, такий маленький, що стоячи на гусеничному полотні не діставав головою і даху kabіни, розумів краще, ніж ми – молоді і здорові, і краще, ніж партійне керівництво. Звичайно, ми відчували, що в житті щось відбувається, але те, що в країні все не так – ми бачили давно. І справа навіть не в голих дівчатах з журналів, а в роботі.

Робочий день в старательських артілях тривав 12 годин, але навіть ця жорстка норма нашого трудового законодавства існувала лише на папері. Ми працювали скільки, скільки було потрібно, щоб виконати свою роботу і забезпечити безперебійну промивку. Звичайно, нас підганяло керівництво, але все-таки, головним рушієм трудового ентузіазму була наша совість. Відбути в артілі номер «аби день до вечора» не виходило. Над нами висів постійний страх звільнення, це правда, але правда і те, що в артіль їхали заробляти гроші, а на це здатні лише генетично працелюбні люди. Звичайно, траплялися і ледацюги або хитруни, але це були одиниці, які відбували один сезон – більше їх на роботу не брали. Залишалися лише трудяги, але і їм було важко витримати такий ритм життя. Зате ми чудово бачили різницю між справжньою працею в артілях і удаваною – на материкових підприємствах.

Як і у кожній бригаді, без розмов хто більше, а хто менше працює не обходилося і в нас, але на цьому справа і закінчувалася. Люди, які приїздили працювати в артіль, немов переходили в інший вимір. Всі знали, що від твоєї особистої праці напряму залежить кінцевий результат колективу. Не зробиш – не зробиш, знав кожен старатель, і не зробимо – не зробимо, відчував кожен колектив у цілому. Ми не лише знали це. Ми це відчували на власній шкірі, тоді як на материку лише гралися у високі слова про п'ятирічки якості і ефективності. Насправді, в країні «розвинутої індустрії» було давно забуто основний принцип праці про який знали, і яким жили старателі: не зробиш – не зробиш!

Не раз хтось з новачків, збираючись закінчити роботу за розкладом, спочатку наривався на осудливий погляд напарника, а потім, якщо не робив висновків, і на конкретні претензії.

Віктор Іванович, бульдозерист з багаторічним стажем, який знав дуже багато справді народних приказок, якось сказав напарнику, який уже хотів шабашити, хоча ремонт ще не закінчили: «Тут, хлопче, треба працювати досхочу. Це тобі не при німцях на бубоні грати. Давай краще перекуримо, а тоді швиденько докрутимо оці гайки, щоб вночі не ганялися. Ти підеш спати, а я поїду на полігон. Якраз моя зміна підійшла».

Напарник пізніше довго допитувався, що означає приказка про німецький бубон, але дядько лише сміявся, а при нагоді

розповідь: «Кажуть, що у війну думали, що при німцях нічого не треба робити, а воно вийшло навпаки, зате приказка залишилася.

Німці, мені батько розповідав, колгосп не розігнали, а назвали Громадський двір, там люди працювали, як і при «совітах» – за палички. Німці, правда, культурний народ і абияк не робили. Все вирощене з громадського двору вони перевозили лише в корзинах. Ми картоплю чи яблука на вози вантажили насипом, а вони все перевозили в тарі з лози.

Одного разу агроном чи хто там, дав дівчатам наряд – висадити ділянку лози, щоб з неї вирости верби для корзин. Німець показав, як саджати лозу і як її утрамбовувати, та й поїхав. Дівчата стали в шеренгу і кожна пішла своїм рядком – тикають лозу в лунки, а лунки були заготовані ще з учора. Ввечері німець приїхав перевіряти роботу і пішов впоперек поля, пробуючи саджанці. Надибав на один, який легко вирвався з лунки і пішов по цьому рядку, смикаючи кожну лозину. Насмикав їх цілий пучок, а тоді зібрав дівчат, перевірів по папірцю, чий це рядок, та як всипав дівчині отим пучком прямо по штанцях, то другого дня вона так втоптувала лозу, що її рядок був твердим, як найжджена дорога. Ось так, а ми працювати геть розучилися. Рудого німця на вас немає, от що вам потрібно».

Іванович розповідав це в тайзі, де він бульдозером валив дерева, а ми тросом обв'язували стовбури, щоб тягнути на стан для будівництва. Біля вивернутого коріння залишалися брили мерзлого ґрунту з мохом, а на ньому червоніла минулорічна бруслиця. Ми її збирали і їли, відпочиваючи. «Да-а, розбалувався народ», – підхопив тему зварювальник Сергій: «Я, коли вперше приїхав з Колими, пішов працювати в монтажне управління. Дивлюся, а народ не хоче працювати ні за які гроші. Я, за звичкою, доробляю до п'ятої вечора, як кажуть, до гудка, а хлопці вже давно сидять десь по закутках – гріються. Спочатку я мовчав, а потім давай їх потроху підганяти, так куди там! Ти, що, кажуть, комуніст? Це тому, що всі бригадири, які змушували своїх людей хоч якось працювати, були партійними. Ні, кажу, просто працювати треба по совісті.

Не дай Бог, чогось на дільниці немає – чи цегли, чи металу, чи кисневих балонів. Тоді в бригаді свято. Всі сідають

і чекають, хоча б і три дні, доки начальство забезпечить, а самим вирішити проблему ніхто і не подумає. А взяти таке. Я, за артільською звичкою все економити, не розкидав електроди, а збирав навіть маленькі недопалочки і складав в окремий футляр. Буває, що для прихватки чи якогось незручного місця треба коротенький електрод. Тоді, щоб не псувати цілий, я беру свій недопалок електрода, а вони сміються – та цих електродів на складі, хоч греблю гати, а ти шматочки збираєш. Така там економіка з економією. Не знаю, чи можна з нею побудувати соціалізм, але капіталізм – точно не можна».

Всі мовчали, киваючи на знак згоди головами. Сергій прожував жменю брусниці: «А то якось я пішов у відпустці працювати в одну будівельну контору. Робота – не бий лежачого. Мені слюсарі підносять труби, а я зварюю. Не те, що тут – сам принеси, розміть, обріж, сам звари, сам закопай, ще й без помічників. Наші чотири бригади, а в бригаді – зварювальник і троє слюсарів, працювали на школі. Скільки я там був, вони мабуть жодного разу не допрацювали до вечора. Вкрадуть труб чи ще щось, продадуть і з обіду вже сидять у вагончику, п'ють вино чи самогон. Зате коли приносять розрахунок – скільки образ! Тільки і балачок про те, чому мало? А за що, кажу, тобі платити? За те, що вино п'єш на роботі?»

«А чого ти на них ображався, тобі ж і платили більше»? – запитав молоденький водій Славко, якому машини не дісталося, тому працював будівельником. Сергій махнув рукою: «Та якби ж то. Я, по правді сказати, тоді сам зробив більше, ніж їхні бригади, але їм чомусь платили краще, ніж мені. Стаж, бачиш, у них великий».

Кожен з нас знав десятки таких історій, адже ми бували в усіх кінцях Союзу і всюди було одне і те самісіньке – що в колгоспах, що на заводах. Газети пишуть про трудові подвиги, начальство закриває наряди, а народ – ні за холодну воду. Навіть приказки придумали: «Руб у день і рано дома», «Не робити – можна жити, а не жерти – можна вмерти», «Щось працювати захотілося, піду полежу, може пройде», «Ти робота нас не бійся», «Від роботи коні дохнуть».

Без стимулу або батога ніхто працювати не буде, а Радянський Союз дуже довго працював «на ставці». Це коли робітники думають, що вони працюють, а керівництво думає, що платить робітникам заробітну плату. Бувало, запитав у знайомого, мовляв, як робота? А він так поважно відповідає: «Я на ставці», – і одразу зрозуміло, що він задоволений, бо якась зарплата йому гарантована, а працював він, чи ні – нікого не цікавило. Тоді на роботі у чоловіка залишається лише один інтерес – вкрати! І тягли з підприємства все, що може знадобитися в «хазяйстві» – цеглу, метал, дошки, інструменти. А на Колимі, в старательських артілях крадіжок не було, бо всі знали, що вкрати можна лише в себе.

Олексій, який колись працював шахтарем, коли ми завели розмову про крадіжки, розповів таку історію: «Був у нас на шахті директор. Потім його перевели майстром, нібито за те, що конфіскували будинок, який він збудував для себе, а потім там поселилося аж чотири сім'ї. Сіли ми в шахті відпочити і зайшла мова за крадіжки, а на шахтах крали добряче. Він і каже, що у Радянському Союзі є приблизно 100 мільйонів робітників. А якщо, каже, кожен поцупить хоча б на карбованець? Це ж ціле місто можна збудувати! Я не витримав і кажу, що у нас робітники крадуть руками, а начальство – машинами і вагонами. Це вже буде не одне місто».

Таким розмовам, особливо коли почали створювати кооперативи, не було кінця. Пішли чутки про скажені зарплати, які отримували бізнесмени. У порівнянні з ними навіть старателі ставали старцями. Мудрий Віктор Іванович, коли в кінці сезону ставив свій бульдозер на консервацію до весни, довго мовчав, а тоді сказав: «Не буде толку з усього цього. Горбачов надумав підняти зарплату начальству, інженерам – престиж їм підняти, а за що? Ти спочатку зароби, а потім і питай про гроші. Як це так, вони заробляють в кооперативах більше, ніж ми разом? Наш голова артілі отримує на 800 карбованців більше, ніж я, і він за них б'ється, щоб заробити своє. Як і ми рвемо жили за наші гроші. От згадаєш колись моє слово – якщо керівництво згадали, а про робітників забули – не буде толку. Якщо всі гроші начальству, а робітникам дулю з маком – толку не буде! Ніколи і ніде».

Зміст

Від редактора	3
Передмова	4
Золотий інструмент	5
А наші жінки – не такі	8
Атеїст	12
Баночне пиво	14
Ведмежа атака	18
Вода, як золото, але план дорожчий	22
Гуляка	26
Найкоротша дорога до бога	29
Золота, як багнюки	34
...І притулку на старість	41
Лисий	44
Ніжність	47
Ностальгія за життям	48
Один дзвінок у комунізм	51
Переворот	55
Вічний бурлака	57
Похмілля	60
Дев'ять грамів у серце	66
Розбагатів	69
Розгубився	74
Не хворіти – можна жити	78
Син полка	82
Смачного!	85
Собаче життя	88
«Потопельник».	95
Не зробиш не заробиш	100

Літературне видання

Сергій Васильович Полулях

УКРАЇНСЬКА КОЛИМА

(ЗАПИСКИ СТАРАТЕЛЯ)

Редактор С. Янчуков
Верстка А. Тараненко

Підписано до друку 08.05. 2012.р. Формат 60x84 1/16
Папір офсетний. Друк ризографічний. Гарнітура Times
Ум. Друк.арк. 6.4. Тираж 1000. Зам.46.

Зверстано «Центрально Українське видавництво»
Україна, 25006. м. Кіровоград, вул. Тимірязєва, 69
Тел: (0522) 24 25 96, 24 48 51.

Надруковано ФОП Чудна М.С.

Сергій Васильович Полулях народився 28 січня 1954 року в місті Олександрії в сім'ї, де мати, проста робітниця з мізерною заробітною платою, сама виховувала, а чесніше вигодувала чотирьох дітей. Закінчив СШ № 10 і відразу пішов працювати слюсарем, а потім вантажником вугілля. З 1972 до 1974 року служба в РА, яку закінчив у високому званні рядового. Після здобуття спеціальності зварника тривалий час працював на будовах, великих підприємствах Олександрії і Маріуполя, в тім числі на шахтах. Навчався, але не закінчив за власним бажанням Київський політехнічний та Дніпропетровський гірничий інститути. Кілька сезонів провів на Колімі, працюючи в старательських артілях Магаданської області зварником та т.в.о. начальника дільниці.

1992 року почав працювати журналістом у газеті, а потім на телебаченні в Олександрії, пізніше головним редактором на телеканалі ТTV у Кіровограді, потім кілька років у газеті «Кіровоградська правда». Зараз – начальник відділу зв'язків з громадськістю та ЗМІ Інгульської шахти ДП «СхідГЗК» у Кіровограді.

Все свідоме життя писав вірші та оповідання, друкувався в періодиці Кіровоградської та Магаданської областей.